

KYMENLAAKSON AMMATTIKORKEAKOULU

Sosiaalialan koulutusohjelma / kasvatus- ja perhetyö

Petra Palm

LASTENSUOJELULAITOKSISSA KÄYTETTÄVÄT RAJOITUSTOIMENPITEET

– henkilökunnan kokemuksia Kymenlaaksossa

Opinnäytetyö 2012

TIIVISTELMÄ

KYMENLAAKSON AMMATTIKORKEAKOULU

Sosiaalialan koulutusohjelma

PALM, PETRA

Opinnäytetyö

Työn ohjaaja

Toimeksiantaja

Toukokuu 2012

Avainsanat

Lastensuojelulaitoksissa käytettävät rajoitustoimenpiteet
– henkilökunnan kokemuksia Kymenlaaksossa

75 sivua + 11 liitesivua

lehtori Ari Vesanen

Ammattikorkeakoulujen lastensuojeluverkosto

lastensuojelulaitos, nuori, rajoitustoimenpiteet, lastensuojelulaki

Opinnäytetyön tarkoituksena oli tuottaa kokemuksellista tietoa lastensuojelulain mukaisten rajoitustoimenpiteiden käytöstä lastensuojelulaitosten henkilökunnan näkökulmasta. Opinnäytetyössä on selvitetty, millaisia rajoitustoimenpiteitä kolmessa tutkimuksen kohteena olleessa kymenlaaksolaisessa lastensuojelulaitoksessa on käytetty ja millaisia kokemuksia työntekijöillä niistä on. Tutkimuksen avulla on pyritty vastaamaan siihen, mitä rajoitustoimenpiteet laitosten arkeen ennen kaikkea lasten kasvun ja kehityksen tukemisen näkökulmasta tuottavat; mitä etuja, mitä haittoja ja toisaalta, millaisia valmiuksia henkilökunnalla niiden toteuttamiselle on.

Opinnäytetyön teoreettinen viitekehys keskittyy ennen kaikkea laitoksiin sijoitettujen nuorten erityispiirteisiin, ongelmiin ja tarpeisiin sekä lastensuojelun laitoshoitoon sen tarjoaman kasvuympäristön näkökulmasta, jossa myös henkilöstön työhyvinvoinnilla on oleellinen merkitys. Teoreettinen viitekehys avaa myös rajoitustoimenpiteiden perimmäistä tarkoitusta sekä rajoitustoimenpiteitä itsessään.

Tutkimusmenetelmä oli kvalitatiivinen ja aineistonkeruumenetelmänä käytettiin lomakekyselyä, johon vastasi yhdeksän työntekijää. Tutkimuksen perusteella voidaan rajoitustoimenpiteiden käytön todeta olevan merkittävä osa haastavien murrosikäisten laitoshoidtoa. Tutkimuksen mukaan niiden käyttäminen on yleistä ja perusteltua. Rajoitustoimenpiteet koetaan hyödyllisiksi sijoitettujen lasten kasvun ja kehityksen tukemisessa, mutta samalla vahvaa juridista ja eettistä pohdintaa vaativiksi. Tutkimustuloksissa korostuu laitoksen henkilöstöresurssien ja perehdytyksen merkitys suhteessa rajoitustoimenpiteiden toteuttamiseen – kuten myös niiden ennaltaehkäisyyn.

ABSTRACT

KYMENLAAKSON AMMATTIKORKEAKOULU

University of Applied Sciences

Social Care

PALM, PETRA

Restrictive Actions of the Child Welfare Act in Child Welfare Institutions

– Personnel's Experiences in Kymenlaakso

Bachelor's Thesis

75 pages + 11 pages of appendices

Supervisor

Ari Vesanen, Senior Lecturer

Commissioned by

The Child Welfare Network of Universities of Applied Sciences

May 2012

Keywords

child welfare institution, adolescent, restrictive actions, The Child Welfare Act

The purpose of this study was to collect experimental knowledge of the restrictive actions in child welfare institutions. Three child welfare institutions in Kymenlaakso took part in this study and all of them are focused on challenging adolescents. The study shows what kinds of restrictive actions have been taken and what kinds of experiences the personnel have regarding them. The study focuses particularly on the strengths and weaknesses of the restrictive actions, especially from the viewpoint of the children's developmental support. Personnel's orientation according to the restrictive actions and their alertness in implementing them is also an important aspect of this study.

The theoretical context of this study is focused on the special characteristics, problems and needs of the adolescents placed in child welfare institutions. The environment provided by the institutions has been explained, as have the challenges faced by the personnel in their work. The restrictive actions and their purposes are also individually introduced from the legal point of view.

The study is qualitative. The method that was used was a posted questionnaire. According to the results it is obvious that the restrictive actions are a significant part of alternative care provided in child welfare institutions where challenging adolescents are taken care of. The use of these actions is common and justified. The restrictive actions are considered useful but they also require careful ethical and legal consideration. In order to use the restrictive actions properly and, most importantly, to avoid them when possible, the personnel resources must be adequate and the personnel must be professional.

SISÄLLYS

TIIVISTELMÄ

ABSTRACT

1	JOHDANTO	7
2	OPINNÄYTETYÖN KESKEISET KÄSITTEET	8
2.1	Lapsi ja nuori	8
2.2	Lastensuojelun laitoshoido	8
2.3	Kiireellinen sijoitus	9
2.4	Huostanotto	9
2.5	Asiakassuunnitelma	9
3	LASTEN JA NUORTEN SUOTUISA KEHITYS	10
3.1	Tarpeita lapsuudessa	10
3.2	Tarpeita nuoruudessa	12
3.3	Yhteiskunnallisia riskitekijöitä	14
4	LAITOKSIIN SIJOITETUT LAPSET	16
4.1	Sijoitettujen lasten taustoista	17
4.2	Sijoitettujen lasten ongelmia	18
4.3	Sijoitettujen lasten tarvitsema tuki	21
5	LAITOS KASVUYMPÄRISTÖNÄ	23
5.1	Laitoksen arki	25
5.2	Omaohjaajuus	27
6	LAITOSTEN HENKILÖKUNTA	28
6.1	Kelpoisuusvaatimukset	28
6.2	Laitostyön haasteet	29
6.3	Henkilökunnan työhyvinvointi	32
6.4	Työnohjaus	32

7	LASTENSUOJELULAIN MUKAISET RAJOITUSTOIMENPITEET	33
7.1	Rajoitustoimenpiteiden tarkoitus	34
7.2	Rajoitustoimenpiteiden soveltaminen	34
7.2.1	Rajoitustoimenpiteiden käytön edellytykset	35
7.2.2	Toimivalta	35
7.2.3	Rajoitustoimenpiteiden kirjaaminen	36
7.3	Rajoitustoimenpiteet suhteessa perusoikeuksiin	36
7.4	Rajoitustoimenpiteet	37
7.4.1	Yhteydenpidon rajoittaminen	37
7.4.2	Aineiden ja esineiden haltuunotto	38
7.4.3	Henkilöntarkastus	39
7.4.4	Henkilönkatsastus	40
7.4.5	Omaisuuksien ja lähetysten tarkastaminen	40
7.4.6	Lähetysten luovuttamatta jättäminen	41
7.4.7	Kiinnipitäminen	42
7.4.8	Liikkumisvapauden rajoittaminen	43
7.4.9	Eristäminen	44
7.4.10	Erityinen huolenpito	45
8	TUTKIMUKSEN TOTEUTUS	46
8.1	Tutkimusongelma	46
8.2	Tutkimusmenetelmä	47
8.3	Tutkimusjoukko	47
8.4	Aineistonkeruu	48
9	TUTKIMUSTULOKSET	49
9.1	Aineisto	49
9.2	Tulokset teemoittain	50
9.2.1	Rajoitustoimenpiteisiin liittyneet tilanteet	50
9.2.2	Rajoitustoimenpiteet ja laitoksen arki, ennakointi	53
9.2.3	Tilanteiden ”jälkipuinti”	58
9.2.4	Perehdytys ja henkilöstön valmiudet	60

10 JOHTOPÄÄTÖKSET	62
11 POHDINTA	65
11.1 Opinnäytetyöprosessi	65
11.2 Tulosten luotettavuus	66
11.3 Tutkimustulokset	67
11.4 Opinnäytetyön merkitys ammatillisen kasvun näkökulmasta	68
11.5 Jatkotutkimustarpeet	69
LÄHTEET	71
LIITTEET	
Liite 1. Tutkimuslupa-anomus	
Liite 2. Saatekirje esimiehille	
Liite 3. Saatekirje vastaajille	
Liite 4. Kyselylomake	

1 JOHDANTO

Tämä opinnäytetyö on osa valtakunnallisesti toteutettavaa opinnäytetöiden sarjaa, jonka tarkoituksena on kartoittaa henkilökunnan kokemuksia lastensuojelulaitoksissa käytettävistä lastensuojelulain mukaisista rajoitustoimenpiteistä. Aihe on saanut alkunsa Lastensuojelun keskusliiton ilmaistua kiinnostuksena sen tutkimiseen. Varsinaisena toimeksiantajana tässä opinnäytetyössä on ammattikorkeakoulujen lastensuojeluverkosto. Tarkoituksena on tutkimusten perusteella laatia artikkelisarja aiheesta. Oma tutkimukseni on keskittynyt Kymenlaakson alueelle.

Valitsin opinnäytetyöni aiheeksi rajoitustoimenpiteet, koska olen kiinnostunut lastensuojelualasta ja koen rajoitustoimenpiteet kaiken kaikkiaan mielenkiintoiseksi teemaksi aina lapsen oikeuksista henkilökunnan työhyvinvointiin. Aihepiiri on ollut viime vuosina otsikoissa myös valtakunnallisessa mediassa, erityisesti lasten näkökulmaa ja kokemuksia peräänkuuluttaen. Rajoitustoimenpiteet ovat oleellinen osa lastensuojelulaitosten arkea, ja ne ovat tarkoituksenmukainen tuki normaaleille kasvatuskäytännöille. Rajoitustoimenpiteet kajoavat kuitenkin aina yksilön perusoikeuksiin, ja siksi niiden käytön tulee olla vahvasti perusteltua.

Selvitän opinnäytetyössäni, millaisia rajoitustoimenpiteitä tutkimukseni kohteena olevissa laitoksissa on käytetty ja millaisia kokemuksia työntekijöillä niistä on. Tarkoituksena on kartoittaa, mitä rajoitustoimenpiteet laitosten arkeen tuottavat etenkin sijoitettujen lasten kasvun ja kehityksen tukemisen näkökulmasta. Pyrin etsimään vastauksia niin rajoitustoimenpiteiden eduista ja haitoista kuin siitä, millaisia valmiuksia henkilökunnalla niiden toteuttamiselle on. Mielenkiintoisena teemana koin jo opinnäytetyöni alkumetreillä rajoitustoimenpiteiden ”jälkipuinnin” niin sijoitettujen lasten kuin henkilökunnankin näkökulmasta. Pidin myös tietoa rajoitustoimenpiteisiin johtaneista tilanteista kiinnostavana; mitä tapahtui, miksi rajoitustoimenpiteeseen ajaututtiin ja olisiko se mahdollisesti voitu välttää? Jos, niin millä keinoin ja jos ei, niin mikä oli syynä?

Tutkimukseen osallistui niin hoito- ja kasvatustehtävissä olevaa henkilökuntaa, kuin esimiestahoja. Tarkoituksena oli saada esille monipuolinen näkökulma rajoitustoimenpiteiden käytöstä lastensuojelutyössä.

Taustaa työlleni hankin perehtymällä ennen kaikkea laitoksiin sijoitettujen nuorten erityispiirteisiin, ongelmiin ja tarpeisiin. Kehityopsykologinen näkökulma on oleellinen haluttaessa ymmärtää haastavien nuorten lähtökohtia ja käytöstä. Kaikessa lastensuojelutyössä tulisi myös nähdä lapsi työn keskiössä ja tämän ajatuksen viitoittamana olen halunnut myös oman opinnäytetyöni aihetta lähestyä.

Lastensuojelutyö laitoksissa vaatii henkilökunnalta paljon. Työ on monasti henkisesti haastavaa, joskus fyysisestikin uhkaavaa. Henkilöstön hyvinvointi ja jaksaminen on avainasemassa puhuttaessa sijoitettujen lasten ja nuorten kasvun tukemisesta ja tätä seikkaa olen myös teoreettisessa viitekehyksessä tuonut esiin. Viitekehyksessä olen avannut myös lastensuojelun laitoshoidon tarjoaman kasvuympäristön näkökulmasta sekä rajoitustoimenpiteiden perimmäistä tarkoitusta ja rajoitustoimenpiteitä it-sessään.

2 OPINNÄYTETYÖN KESKEISET KÄSITTEET

2.1 Lapsi ja nuori

Lastensuojelulaki määrittelee kaikki alle 18-vuotiaat lapsiksi ja nuorilla viitataan 18 vuotta täyttäneisiin ja alle 21-vuotiaisiin (Räty 2010, 19). Tässä opinnäytetyössä käytetään kuitenkin paikoitellen arkikielenomaisesti sanaa ”nuori” myös puhuttaessa laitoksissa asuvista lapsista, jotka tutkimukseeni osallistuvissa laitoksissa ovat pääsääntöisesti murrosikäisiä. Myös kyselytutkimuksen vastaajat käyttivät vastauksissaan pääsääntöisesti termiä ”nuori” puhuessaan laitoksissa asuvista murrosikäisistä lapsista.

2.2 Lastensuojelun laitoshoidon

Lapsen sijaishuollolla tarkoitetaan huostaanotetun, kiireellisesti sijoitetun tai hallinto-oikeuden väliaikaismääräyksellä sijoitetun lapsen hoidon ja kasvatuksen järjestämistä kodin ulkopuolella (Saastamoinen 2010, 155). Lapsella on oikeus päästä huostaan silloin, kun hänen tilanteensa niin vaatii ja hänellä on ehdoton oikeus saada tarpeidensa mukaista hoitoa ja huolenpitoa sijaishuollon aikana. Sijaishuoltopaikan valinnassa on kiinnitettävä erityistä huomiota siihen, että sijaishuoltopaikan tulee vastata niihin ongelmiin ja lapsen hoidon ja huolenpidon tarpeisiin, jotka ovat sijaishuollon tarpeen syynä. (Räty 2010, 382.)

Lastensuojelulaitoksia, joissa voidaan järjestää lapsen sijaishuoltoa, ovat lastenkodit, nuorisokodit, vastaanottokodit ja koulukodit sekä muut näihin rinnastettavat lastensuojelulaitokset. Lastensuojelulaitoksia ylläpitävät niin valtio, kunnat kuin yksityiset yhteisöt. Laitoshuoltoon sijoitetaan *vaikeahoitoisia ja erityisosaamista vaativia lapsia*. (Saastamoinen 2010, 10–11.)

2.3 Kiireellinen sijoitus

Mikäli lapsi on *välittömässä* vaarassa tai muutoin kiireellisen sijoituksen tarpeessa, hänet voidaan sijoittaa kiireellisesti perhehoitoon tai laitoshuoltoon tai järjestää muulla tavoin hänen tarvitsemansa hoito ja huolto. Lapsi voidaan sijoittaa kiireellisesti myös terveydenhuollon laitokseen. Kiireellisessä sijoituksessa on aina kyse akuutista tilanteesta, jolloin lasta turvaaviin toimenpiteisiin on ryhdyttävä välittömästi. Tämän jälkeen lapsen tilanne on mahdollista selvittää rauhassa. Kiireellisen sijoituksen perusteet voivat johtua joko lapsen kasvuolosuhteissa olevista ongelmista, lapsen hoidosta vastaavien henkilöiden menettelystä tai lapsen omasta käyttäytymisestä. Kiireellinen sijoitus vastaa oikeusvaikutuksiltaan huostaanottoa, mutta on kestoaltaan rajatumpi; enintään 30 vrk, johon voidaan vielä hakea jatkoa toiset 30 vrk lapsen *huostaanoton tarpeen selvittämiseksi*. (Saastamoinen 2010, 39–45.)

2.4 Huostaanotto

Sosiaalihuollosta vastaavan toimielimen on otettava lapsi huostaan ja järjestettävä hänelle sijaishuolto, mikäli puutteet lapsen huolenpidossa tai muut kasvuolosuhteet *uhkaavat vakavasti vaarantaa* lapsen terveyttä tai kehitystä. Toinen huostaanoton peruste voi olla se, että lapsi itse *vakavasti vaarantaa* terveyttään tai kehitystään käyttämällä päihteitä, tekemällä muun kuin vähäisenä pidettävän rikoksen tai muulla näihin rinnastettavalla käytöksellä. Mikäli jompikumpi huostaanoton perusteista täyttyy, on huostaanoton edellytyksenä lisäksi se, että avohuollon tukitoimet eivät ole sopivia tai mahdollisia tai ne ovat riittämättömiä, ja että sijaishuollon arvioidaan olevan lapsen edun mukaista. (Saastamoinen 2010, 23–24.)

2.5 Asiakassuunnitelma

Lastensuojelun asiakkaana olevalle lapselle on tehtävä asiakassuunnitelma, jonka tarkoituksena on arvioida lapsen ja hänen perheensä tilanne ja ne olosuhteet ja asiat, joi-

hin sosiaalityöllä pyritään vaikuttamaan. Asiakassuunnitelma laaditaan yhdessä yhteistyössä lapsen ja hänen kasvatukseensa ja elämäänsä keskeisesti liittyvien tahojen kanssa. Jos lapsi on sijoitettuna kodin ulkopuolelle, kirjataan asiakassuunnitelmaan perusasioiden lisäksi myös sijaishuollon tarkoitus ja tavoitteet. Kysymys on aina lapsen tarpeen mukaisen sijaishuollon järjestämisestä. Tällöin asiakassuunnitelmassa on kuvattava, miten lapsen ongelmiin pyritään puuttumaan, missä ajassa asiakassuunnitelmassa asetetut tavoitteet ovat saavutettavissa sekä mitkä ovat sijaishuoltopaikan erityiset tehtävät. (Räty 2010, 234–239.)

3 LASTEN JA NUORTEN SUOTUISA KEHITYS

Esittelen tässä lyhyesti pääpiirteitä lasten ja nuorten tarvitsemasta, hyvää psyykkistä kehitystä tukevasta kasvatuksesta, jota sekä vanhemmat että ympäristö tarjoavat. Esimerkkien avulla avaan sitä, mitä tapahtuu, jos näitä tarpeita ei riittävällä tavalla huomioida. Murrosikäiset lapset ovat tutkimukseni kohteena olevissa laitoksissa asuva ikäryhmä. Vaikka opinnäytetyöni keskittyy nuorten laitoshoitoon ja vaikka nuoruusikä kautena on oleellinen osa myös työni kehityspsykologista viitekehystä, ei lapsuuden kehitystä kuitenkaan voi täysin sivuuttaa, koska se vaikuttaa merkittävästi nuoruuden kehityspolkuun. Fysiologisista poikkeamista riippumattomat käytöksen tai kehityksen ongelmat eivät synny yhdessä yössä, joten on tärkeä ymmärtää niiden muodostumista lapsuudesta lähtien. Luvun lopussa tarkastelen hieman niitä yhteiskunnallisia riskitekijöitä, jotka voivat haitata normaalia kasvua ja kehitystä.

3.1 Tarpeita lapsuudessa

Lapsen tärkeimpiä perustarpeita ovat rakkaus, nähdyksi ja kuulluksi tuleminen sekä hyväksynnän ja arvostuksen saaminen. Perustarpeisiin kuuluvat luonnollisesti myös fyysisemmät asiat; riittävä ravinto, vaatetus, puhtaus, valvonta ja turvallisuus, virikkeiden saanti, terveydenhuolto ja koulutus. Nämä perustarpeet on taattava lapselle kaikkialla; kotona, päiväkodissa, koulussa, lastensuojelulaitoksessa. (Söderholm 2004, 60.)

Lapsen laiminlyönti voidaan jakaa eri tasoihin, joista kenties merkittävintä haittaa kaikkinaiselle kehitykselle aiheuttaa emotionaalinen laiminlyönti, jonka vuoksi lapsella on vähän tai ei lainkaan edellä mainittuja tärkeitä perustarpeiden täytymisen kokemuksia; rakastetuksi tuleminen, hyväksyntä ja arvostus. Emotionaalinen laiminlyönti

voidaan jakaa viiteen kategoriaan poikkeavan emotionaalisen vuorovaikutuksen suhteen: 1) vanhemmat eivät ole emotionaalisesti läsnä, 2) vanhempien käsitys lapsesta on negatiivinen tai väärä, 3) vuorovaikutus lapsen kanssa on epäjohdonmukaista tai lapsen ikään nähden epäasianmukaista, 4) vanhemmat ovat kyvyttömiä tunnistamaan lapsen yksilöllisyyttä ja psykologisia rajoja, 5) vanhemmat ovat kyvyttömiä turvaamaan lapsen sosiaalisia tarpeita ja sopeutumista. Jatkuva emotionaalinen laiminlyönti johtaa lapsen kaikkien toiminta-alueiden häiriintymiseen. Näihin lukeutuvat niin fyysinen, emotionaalinen ja kognitiivinen kehitys, kuin koulumenestys, sosiaalinen käyttäytyminen ja suhteet ikätovereihin. (Söderholm 2004, 61–62.)

Lapsen ja nuoren on hyvä oppia, että elämään kuuluu niin hyviä kuin huonoja päiviä, voittoja ja tappioita sekä antamista ja saamista. Lapsen on tärkeää voida yhdessä vanhemman kanssa opetella tarpeen tyydytyksen lykkäämistä ja väliaikaista epämukavuuden sietämistä. (Kemppinen 2000, 5.) Pieni lapsi tarvitsee aikuista auttamaan tunteiden säätelyssä; aikuinen kannattelee lapsen tunteita silloin, kun lapsi ei vielä niitä yksin osaa käsitellä. Tunteiden nimeäminen on tärkeää, jotta lapsi oppii ymmärtämään ja erittelemään tunteitaan. (Sinkkonen 2008, 168.)

Lapsen kehityksestä puhuttaessa voidaan käyttää emotionaalisen kypsyyden käsitettä, joka tarkoittaa sitä, että joka ikä kautenaan lapsi oppii sopeutumaan emotionaalisesti rasittaviin tekijöihin. Yksi emotionaalisen kypsyyden mitta on se, missä määrin lapsi pystyy käsittelemään stressiä tulematta ahdistuneeksi. Lapsuuden tulisi olla prosessi, jonka aikana riippuvuus vanhemmista vähenee asteittain ja samalla lapsi oppii sopeutumaan uusiin tilanteisiin ilman ulkopuolista tukea. Kun tämä prosessi hidastuu, estyy tai kääntyy pääläelleen, on ahdistuneisuuden ja pelkojen ilmeneminen hyvin mahdollista. Jos lapsi joutuu kohtaamaan sietokykyään enemmän ahdistusta ja stressiä, hän voi taantua aiempaan kehitysvaiheeseen. Ahdistuneisuutta voidaan tarkastella myös kiintymyssuhdeteorian näkökulmasta. Lapsen lähin hoitaja auttaa lasta selviytymään ahdistusta tuottavissa tilanteissa pikkuvauvaiästä lähtien, ja tämä edesauttaa vastavuoroisen kiintymyssuhteen muodostumista. Jos lapsen perushoiva ja ahdistuksen lievittäminen ontuu – se on esim. liian passiivista, vastuutonta, yliaktiivista tai pelottavaa – ei turvallista kiintymyssuhdetta pääse muodostumaan. (Moilanen 2004b, 206.)

Kiintymyssuhdeteorian näkökulmasta lapsen turvallisuuden kokemus rakentuu tulevien tapahtumien ennakoitavuuteen (jota tukevat esim. päivärytmi ja rutiinit) sekä sii-

hen, että lasta rauhoitetaan ja lohdutetaan, kun hän kokee olevansa vaarassa. Hyvät hoivakokemukset auttavat lasta säätämään tunnetilojaan. Hoivaajaansa turvallisesti kiintynyt lapsi osaa myös reagoida empaattisesti toisten tunnetiloihin. Kaltoinkohteltu lapsi on jätetty yksin voimakkaiden negatiivisten tunnetilojen kanssa, eikä hän ole saanut vanhemmiltaan apua niiden kestämisessä. Vaikeimmat ongelmat syntyvät, kun vaaraa aiheuttaa hoivaaja itse. Tällöin turvan antaja ja ajoittainen vaaran ja pelon lähde on lapselle sama. Tällaisen tilanteen käsitteleminen on pienen lapsen psyykelle ylivoimaista. Voidaan sanoa, että emotionaalinen kaltoinkohtelu voi olla osatekijänä lähes missä tahansa psyykkisessä häiriössä. Toisaalta joillakin lapsilla on uskomaton kyky selviytyä äärimmäisen vaikeistakin oloista. Tällaista hyvää kehitystä voidaan usein selittää sillä, että lapsella on kaaoksen keskellä ollut edes yksi luotettava aikuis-suhde – isovanhempaan, opettajaan tms. ja lapsi on näin saanut suojaavan tekijän kasvulleen. (Sinkkonen 2004, 82.)

3.2 Tarpeita nuoruudessa

Nuoruusikä eri vaiheineen sijoittuu 12–13-vuotiaasta 21–23-vuotiaaseen (Impiö 2005, 44). Nuoren psykologinen kehitys on vielä kesken; lapsuudesta ei hypätä suoraan aikuisuuteen, vaan se tapahtuu asteittain nuoruuden aikana. On tärkeää muistaa, että nuoressa on vielä kypsyvätöntä lasta. Samanaikaisesti nuoren kehityksen rinnalla tapahtuu ajoittaista taantumista, eli regressiota; nuori liikkuu itsenäistymispyrkimyksen ja toisaalta riippuvuuden välissä. Tästä aiheutuvat murrosiän kuohut ja joskus räjähtävätkin tunteenpurkaukset ja mielialan vaihtelut. (Aalberg & Siimes 2007, 125.) Regressio on keskeinen osa nuoren kasvua ja se antaa mahdollisuuden työstää uudelleen lapsuuden vaikeita, traumaattisiakin, kokemuksia. Myös minuudeltaan vahva nuori voi pelätä ”tulevansa hulluksi”, kun nykyhetken mielikuvat sekoittuvat esiin nouseviin lapsuuden mielikuviin. Näitä mielikuvia myös joskus toteutetaan – kirjaimellisesti ”sekoillaan”. Nuoruusiässä tällainen sekoilu on terveyden merkki. Sen sijaan regression puuttuminen kertoo siitä, ettei nuori ole uskaltanut nuoruusikään. (Impiö 2005, 53–54.)

Vanhemmat tarjoavat lapselleen hoivaa, joka suojaa lasta sekä ulkomaailmalta että lapsen omien yllykkeiden seurauksilta. Tämä tekee lapsen olon turvalliseksi. Vaikka lapset hyväksyvät turvallisuuden kaiken perustaksi, se ei riitä, vaan heidän on yhä uudelleen varmistuttava siitä, että vanhempiin voi luottaa. Nuorille on tyypillis-

tä, että he testaavat turvallisuustoimia – sääntöjä ja määräyksiä – varmistuakseen, että ne ovat edelleen olemassa ja että ne kestävät. Kasvun aikana nuori ei saisi vielä ottaa sellaista vastuuta, johon hän ei ole valmis. Nuori tarvitsee rajoja, jotka suojaavat häntä vahingollisilta ratkaisuilta. Nuori tarvitsee puitteet, joissa hänen riippuvuutensa hyväksytään ja siihen vastataan. Ennen kaikkea nuori tarvitsee myös sellaiset rajat, jotka toistuvasti kestävät ja sietävät erilaisia hyökkäyksiä. Vastuu kuuluu niille, jotka edustavat vanhemmuutta. Jos aikuiset epäonnistuvat tehtävässään, nuori tekee helposti vääriä ratkaisuja ja menettää näin ollen tämän kehitysvaiheen tärkeimmän edun; turvallisen kypsyttömyyden. (Aalberg & Siimes 2007, 126–127.)

Ympäristön asettama raja on eri asia, kuin kuri. Rajojen asettaminen perustuu aikuisten haluun suojella nuorta ja antaa tilaa tämän kasvulle. Kyky asettaa rajoja ja pitää niistä kiinni pohjautuu kiintymykseen ja välittämiseen, siinä missä kuri puolestaan perustuu aikuisen haluun käyttää valtaa ja purkaa omaa harmia ja vihaa. (Aalberg & Siimes 2007, 128.)

Tekijöitä, joita kuka tahansa nuori tarvitsee kasvaakseen lapsesta aikuiseksi, on löydettävissä kuusi. Ensinnäkin jokainen lapsi ja nuori tarvitsee kokemuksen siitä, että hänestä pidetään. Toiseksi nuoret tarvitsevat fyysistä ja emotionaalista tilaa kehittyä, oppia tuntemaan itsensä, rajansa ja mahdollisuutensa. He tarvitsevat myös tilaa tehdä erehdyksiä ja kokeiluja. Vanhemmat ja auktoriteetit eivät voi jatkuvasti painostaa, rajoittaa ja asettaa odotuksia, vaan nuoren on tärkeää voida tuntea itsensä todelliseksi ja välttää vääriä ratkaisuja. (Aalberg & Siimes 2007, 129–130.)

Kolmanneksi, nuoret tarvitsevat ikätovereita (Aalberg & Siimes 2007, 130). Yksi murrosiän merkittävimmistä kehitystehtävistä on irrottautuminen vanhemmista. Irrottautumisen seurauksena nuori ajautuu yksinäisyyteen. Kun hän ei enää voi käyttää vanhempiaan aikaisemmalla tavalla, hän ajautuu ihmissuhdetyhjiöön. Yksin jäämisen uhan nuori ratkaisee turvautumalla ikätovereihin. Ikätoverit alkavat korvata vanhempia ja auttavat minuuden rakentamisessa. Ryhmä palvelee kasvua kohti aikuisuutta ja ryhmään kuuluminen on välttämätön kehityksellinen välivaihe. (Aalberg & Siimes 2007, 71.)

Neljänneksi, nuoret tarvitsevat rajoja. Niiden avulla he oppivat tuntemaan itsensä ja yhteiskunnan. Huonoa käytöstä ei aina voida selittää ja järjeistää, vaan jossakin

kohtaa täytyy ottaa vastuu. Rajat tarjoavat myös turvallisuutta. Viidenneksi, nuorten on tärkeää saada uhmata asetelmassa, jossa heidän riippuvuutensa kohdataan ja jossa heidän uhmaansa vastataan. Nuoren kehityksen kannalta on tärkeää voida toistuvasti uhmata aikuisten hallitsemaa yhteiskuntaa niin, että siihen vastataan. (Aalberg & Siimes 2007, 130.)

Nuoret tarvitsevat aikuisia myös sukupolvien välisen vastakkainasettelun vuoksi. Vastakkainasettelu nuorten ja aikuisten maailman kesken auttaa itsenäistymisessä ja irrottautumisessa. Nuori tarvitsee sukupolvien välistä kuilua myös projisointiin, eli siihen, kuinka aikuisiin sijoitetaan kaikkea sellaista, mikä tuntuu itsessä vaikealta sietää; pienuus, osaamattomuus, tyhmyys, rajoittuneisuus. Aikuisten sukupolvea tarvitaan myös reagoimaan kaikkeen siihen, mitä nuoret esittävät ja millä he provo-soivat. Sukupolvikuilun suojassa nuoren on mahdollista kypsyttellä itseään haaveillen ja kokeillen. (Impiö 2005, 55.) Aikuiset eivät siis voi heittäytyä nuoreksi nuoren rinnalle, kaveerata, vaan heidän on tärkeä säilyttää ikäero ja sen mukanaan tuoma erilaisuus suhteessa nuoreen.

Kuudes ja kaikkein oleellisin seikka on se, että nuoret tarvitsevat aikuisten läsnäoloa. Vain silloin edellä mainitut viisi kohtaa voivat toteutua. (Aalberg & Siimes 2007, 130.)

3.3 Yhteiskunnallisia riskitekijöitä

Jos lapsi tai nuori kasvaa kehityksen kannalta puutteellisissa oloissa, riski mielenterveydelliseen oireiluun kasvaa. Tutkimusten mukaan voidaan havaita, että suurkaupungeissa lapsilla ja nuorilla on enemmän psyykkisiä häiriöitä kuin pienillä paikkakunnilla. Tarkemmin analysoituna nähdään, että psyykkisten häiriöiden esiintyvyys keskittyy niihin asuinalueisiin ja kaupunginosiin, joissa asuinolosuhteet ovat kehnot. Näissä myös työttömyysluvut ja vanhempien psyykkinen sairastavuus on korkeissa lukemissa. Perheristiriidat ja -väkivalta sekä päihteidenkäyttö on yleistä, samoin sosiaaliset ongelmat ja huono sosiaalinen verkosto. Usein myös päivähoito- ja kouluolosuhteissa on havaittavissa puutteita ja lapsiperheille suunnatut tukitoimet ja -palvelut ovat usein tarpeeseen nähden riittämättömiä. (Almqvist 2004b, 79.)

Lastensuojelun asiakasmäärät ovat jatkuvassa kasvussa; avohuollon asiakasmäärä on yli kaksinkertaistunut kymmenessä vuodessa ja myös kodin ulkopuolelle sijoitettujen

sekä huostaanotettujen lasten määrä on kohonnut rajusti. Hyvinvointierot kansalaisten kesken edesauttavat syrjäytymistä. Lapsiperheissä on suoranaista köyhyyttä ja samanaikaisesti erityispalveluiden tarve on kasvussa. Kuormitukset mm. erityisopetuksessa, lasten ja nuorten psykiatrisessa erikoissairaanhoidossa sekä lastensuojelussa ovat noin kaksinkertaistuneet vuosikymmenessä. (Bardy 2009, 3.)

Lastensuojelutarpeiden kasvun taustalla on useita syitä, joista kenties merkittävimpanä yhteiskunnalliset muutokset. Yhteiskunnalliset lapsiperheiden tilanteeseen vaikuttavat tekijät liittyvät elinkeino- ja ikärakenteen muutoksiin, sosioekonomisiin edellytyksiin sekä työ- ja perhe-elämän yhteensovittamisen vaikeuksiin. Toisaalta myös lasten pahoinvointia raportoidaan yhä enemmän. (Bardy 2009, 54.)

Yleisesti voidaan nähdä lastensuojelun asiakkaiden elämässä muutoksia; muuttuneet perherakenteet, asuinpaikka, arjen kasvuympäristö (päiväkot, koulu) – tämä kaikki vaikuttaa mm. niin, että lasten ystävyyssuhteet katkeilevat ja juurtuminen on vaikeaa. Lastensuojelun asiakkaissa sekä avohuollon että huostaanottojen piirissä on paljon yksinhuoltaja- tai yhden vanhemman perheitä. Monia lastensuojelun asiakasperheitä leimaa myös vanhempien osittainen tai kokoaikainen työttömyys. (Bardy 2009, 63.) Kodin ulkopuolelle sijoitettujen ja huostaanotettujen lasten vanhempien terveysongelmat sekä ongelmat työkyvyssä ovat huolestuttavan yleisiä ja monimutkaisia. Mielenterveysongelmien painottuminen työkyvyttömyyden taustalla antaa aihetta pohtia, missä määrin lastensuojelun sijoitukset ja huostaanotot kertovat aikuis- ja lastenpsykiatristen palvelujen sekä yleisemmin mielenterveys- ja päihdepalvelujen puutteista yhteiskunnassa. Hyvillä ja kattavilla palveluilla sekä riittävällä toimeentuloturvalta saatettaisiin joitakin huostaanottoja kokonaan estää. Lastensuojelutoimien tarve heijastaa viime kädessä yhteiskunnan kokonaishyvinvoinnin tilaa. (Saarikallio-Torp, Heino, Hiilamo, Hytti & Rajavaara 2010, 260.)

Lapsen huoltajan tehtävänä on luoda suotuisat kasvuolot. Yhteiskunnan velvollisuutena taas on osaltaan huolehtia siitä, että huoltajalla on riittävät aineelliset ja tiedolliset edellytykset tämän tehtävän hoitamiseen. Lisäksi yhteiskunta on velvollinen ajamaan lapsen asiaa huoltajan autonomian kustannuksella, mikäli huoltaja ei täytä tehtäväänsä. Lapsen oikeuksien korostaminen lastensuojelun lähtökohtana on vahvistanut juridista ajattelutapaa lastensuojelussa. Lastensuojelun kehittymistä voidaankin peilata suoraan sitä säätelevän lainsäädännön kehittymiseen. (Hämäläinen 2011, 57.)

4 LAITOKSIIN SIOITETUT LAPSET

Jotta voidaan ymmärtää laitoksiin sijoitettujen lasten ja nuorten tarpeita ja sitä kautta myös rajoitustoimenpiteiden olemassaolon merkitystä, täytyy pyrkiä hahmottamaan sijoitettujen lasten ja nuorten käyttäytymisen ja taustojen erityispiirteitä. Miksi nämä lapset tarvitsevat aikuista niin paljon, millaisista oloista he usein tulevat ja millaisia ongelmia heidän taustallaan on?

Tällä hetkellä Suomessa kaikista sijoitetuista lapsista laitoksissa on 35 %, perhehoidossa 33 %, ammatillisissa perhekodeissa 18 % ja muussa sijaishuollossa 14 % (Ojala 2011, 23). Suhteellisesti eniten ovat viime vuosina lisääntyneet murrosikäisten lasten huostaanotot (Bardy 2009, 57). 1.1.2012 voimaan astunut lastensuojelulain muutos edellyttää perhehoidon ensisijaisuutta kaikissa sijoitusmuodoissa. *Esityksessä ehdotetaan täsmennettäväksi lastensuojelulain sijaishuoltopaikan valintaa koskevaa säännöstä siten, että lapsen sijaishuolto järjestettäisiin laitoshuoltona vain, jos lapsen sijaishuoltoa ei voitaisi järjestää lapsen edun mukaisesti riittävien tukitoimien avulla. Muutoksen johdosta perhehoidosta tulisi laitoshuoltoon nähden ensisijainen sijaishuollon muoto.* (HE 331/2010.) Vaikka perhehoito on lapsen pysyväisluontoisessa sijoituksessa lakimuutoksenkin mukaan tavoiteltavin ratkaisu, ei lapsen sijoittaminen perhehoitoon ole aina mahdollista. Tähän voi olla syynä esimerkiksi lapsen erityinen vaikeahoitoisuus. Laitoshoidon on usein tarkoituksenmukaisin ratkaisu myös sijaishuollon tarpeessa olevalle murrosikäiselle lapselle. (Lastensuojelulaitokset.) Nähtäväksi jää, miten lakimuutos jatkossa vaikuttaa haastavien murrosikäisten sijoittamiseen; löytyykö heille sopivia perhesijoituspaikkoja ja pystytäänkö niissä vastaamaan näiden nuorten tarpeisiin?

Lakimuutos peräänkuuluttaa kodinomaisen ja mahdollisimman pysyvän sijaishuoltopaikan löytymistä. Olennaista sijoitettujen nuorten kuntoutumisessa olisi myös elinikäisen suhteen luominen turvalliseen aikuiseen. Pysyvyyttä on vähiten havaittavissa sellaisten sijoitettujen nuorten elämässä, joiden suhteet biologisiin vanhempiin ovat heikot ja jotka vielä sen lisäksi joutuvat toistuvien sijoitusten kohteeksi. (Barth & Chintapalli 2009, 88.) Myös Thomas, Philpot & Walsh (2009, 144) ovat todenneet, että traumatisoitunutta lasta auttaa kuntoutumaan se, että sijoitus on pysyvä ja toistuvia uudelleensijoituksia vältetään. Lastensuojelukentän suurimpia haasteita varmasti onkin se, miten taataan vanhemmalla iällä sijoitetuille lapsille pysyvä aikuissuhde, joka

kantaa vielä täysi-ikäistymisenkin jälkeen, mikäli lapsen biologiset vanhemmat eivät lasta aikuistumisessa pysty tukemaan.

Tutkimusten mukaan sekä lastensuojelun avohuollossa että huostaanottovaiheessa korostuvat eniten lapsen ristiriidat vanhempien kanssa. Tämän lisäksi huostaanottotilanteissa peräti 78 %:lla lapsista psyykkinen terveydentila on arvioitu huonoksi. Esille nousevat myös koulunkäyntivaikeudet sekä väkivaltakokemukset. Sosiaalityöntekijät ovat kuvanneet lapsia ja nuoria rajattomiksi, hallitseviksi ja väsyneiksi, ja toisaalta osaa on luonnehdittu myös pelokkaiksi ja syrjäänvetäytyviksi. Huostaanottotilanteissa ovat korostuneet äärimmäiset reagoitavat, kuten lapsen alistuvuus ja itsetuhoisuus. Asiakkaat ja heidän tarinansa ovat yksiköllisiä, mutta niissä on silti havaittavissa yhteneväisyyttä etenkin verrattuna kaikkiin väestön lapsiin. Lasten huostaanottotilanteet tuovat esiin ennen kaikkea näiden lasten kuormitetun lapsuuden. Tämä kuormitus heijastuu lasten psykososiaaliseen hyvinvointiin ja psyykkiseen oirehdintaan. (Bardy 2009, 66.)

Lasten ja nuorten kehityksestä puhuttaessa on myös muistettava, että niin lapsuuteen kuin nuoruuteen kuuluu normaalina ilmiönä uhmakkuus ja kapinointi aikuisia vastaan. Nämä ilmiöt ovat kuitenkin normaaleissa puitteissa aikuisten ja yhteiskunnan hallittavissa, eivätkä ne vahingoita muita.

4.1 Sijoitettujen lasten taustoista

Kärjistetysti voidaan sanoa, että mitä nuorempi kodin ulkopuolelle sijoitettu lapsi on, sitä todennäköisemmin sijoituksen syyt ovat vanhemmissa ja puutteellisessa hoivassa. Teini-ikäisten sijoitusten syynä on taas useimmiten nuoren oma käytös – joka toki osaltaan peilaa kotiooloja ja puutteellista vanhemmuutta. Lastensuojelu kohtaakin nuoret usein siinä vaiheessa, kun muut auttamistoimet eivät enää riitä ja toisaalta lastensuojelulla ei itsellään ole tarjota sopivia palveluja nuorten kriisitilanteisiin, vaan tuki on aina jonkun toisen asiantuntijatahon tuottamaa (Bardy 2009, 168).

Lastensuojelun asiakkaana olevat lapset ovat voineet kokea perheväkivaltaa, kohdata vanhempien mielenterveys- tai päihdeongelmia, laiminlyöntiä tai hyväksikäyttöä (Väliavaara 2004, 11). Nämä kokemukset aiheuttavat lapselle usein jonkinasteista oireilua, joka voi ilmetä esim. muuttuneessa käytöksessä. Perheympäristöön liittyviä käytöshäiriöiden riskitekijöitä ovat säännöllisyyden puute kodin arjessa; ruokailuille tai

muille arjen toimille ei ole rutiineja, eikä lapsille ole selvää, mitä he saavat tehdä ja mitä eivät. Vanhemmat ovat myös epätietoisia siitä, mitä heidän lapsensa tekevät tai mitä he ajattelevat ja tuntevat. Seurauksissa on havaittavissa epäjohtonmukaisuutta; lapsi tai vanhemmat eivät tiedä mistä kiitetään ja mistä moititaan. Usein oireilevan lapsen perheessä on myös havaittavissa kyvyttömyyttä ratkaista ongelmia, joka taas osaltaan kasvattaa jännitteitä ja riittaisuutta. (Moilanen 2004a, 272.)

4.2 Sijoitettujen lasten ongelmia

Lastensuojelulaitoksissa asuvilla lapsilla ja nuorilla on yhteisenä piirteenä aiempien kehitysvaiheiden – usein jo varhaislapsuuden – traumaattisuus. Tämän lisäksi heidän elämäänsä kuuluu yleensä olennaisesti sosiaalisen elinympäristön kyvyttömyys tunnistaa ja vastata lapsen iänmukaisiin tarpeisiin. (Roine 1999, 45.)

Oman tutkimukseni kohteena olevat lastensuojelulaitokset ovat keskittyneet lähinnä haastavien murrosikäisten hoitoon. Suurimmalla osalla näistä nuorista on eriasteista oireilua, jonka vuoksi he tarvitsevat ammattitaitoista henkilökuntaa ympärilleen tavallisessa arjessakin, eikä sijoituspaikka näin ollen voi olla esim. tavallinen sijaisperhe.

Tervonen-Arnkil (1999, 6) toteaa, että lähes kaikilla lastensuojelulaitoksiin sijoitetuilla lapsilla on pitkän aikavälin ongelmia kasvussa ja kehityksessä. Tyypillisimpiä ovat varhaiseen vuorovaikutukseen liittyvät häiriöt, kuten minuuden integroitumattomuus, joka ilmenee esimerkiksi raivokohtauksina, ryhmätilanteiden hajottamisena ja sulautumisena toisiin (esim. mukaan meneminen toisen tunnetilaan ilman erillisyyttä).

Myös Välivaaran (2004, 15) mukaan sijoitetuilla lapsilla on usein vaikeuksia tunne-elämän, moraalin kehityksen ja koulusuoriutumisen alueilla. Tunne-elämän häiriöt aiheuttavat pahanolon tunteen, joka rajoittaa toimintakykyä joko ohimenevästi tai vakavasti. Rajoittuneisuus voi näkyä fyysisessä, psyykkisessä ja sosiaalisessa olemuksessa. Tunne-elämän häiriöt voivat ilmetä mm. keskittymisvaikeuksina, jatkuvana toisten häiritsemisenä ja kiusaamisena (esim. koulussa), väkivaltaisina käyttäytymismalleina, runsaana päihteidenkäyttönä ja jopa somaattisina oireina, kuten väsymyksenä, vatsavaivoina tai päänsärkynä. (Kemppinen 2000, 17.)

Haavoittavien kokemusten on tutkimuksissa todettu olevan yhteydessä sosiaaliin ja emotionaaliin ongelmiin niin lapsuusiässä, kuin aikuisuudessakin. Näistä ongelmista kärsivä lapsi on riskissä ajautua rikollisuuteen, päihteiden väärinkäyttöön tai psyykki-

siin ongelmiin. (Välivaara 2004, 13–14.) Nuorten oireilusta puhuttaessa on tärkeää tiedostaa, että usein jokin tietty oire voi liittyä moneenkin asiaan. Tästä esimerkkinä on vaikkapa varhain alkanut päihteidenkäyttö, joka voidaan Kumpulaisen (2004, 135) mukaan lukea impulssikontrollin häiriöihin. Toisaalta alkoholin ja huumeiden käyttö voi ilmentää myös masentuneisuutta (Räsänen 2004, 221).

Lasten kaltoinkohtelu koostuu mm. hoivan laiminlyönnistä, emotionaalisesta kaltoinkohtelusta, seksuaalisesta hyväksikäytöstä ja fyysisestä pahoinpitelystä (Turunen 2004, 187). Kaltoinkohtelun pitkäaikaisvaikutuksia nähdään sekä käyttäytymisessä että ihmissuhteissa. Ihmissuhteisiin heijastuvat ongelmat näkyvät tyypillisesti ongelmina läheisyyden ylläpitämisessä, muuttuneessa seksuaalisessa käyttäytymisessä sekä vääristyneinä odotuksina suhteessa väkivaltaan. Käyttäytymisen leimaavia tekijöitä ovat manipulaatio, uhmakkuus ja aggressiivisuus. Käytös voi myös olla välttelevää ja ilmetä päihteiden väärinkäyttönä tai itsetuhoisuutena, kun lapsi pyrkii kaikin tavoin lievittämään sisäistä jännitystään. Usein kaltoinkohdelluilla lapsilla on ongelmia myös ystävyysuhteissa ja toisaalta käyttäytymisen ongelmat altistavat myös kasvavalle kontrollin ja rankaisun tarpeelle, jolloin lapsen sisäinen hätä voi jäädä huomaamatta. Tilanne onkin erityisen hankala silloin, jos lapsi käyttäytyy muita kohtaan uhkaavasti, väkivaltaisesti tai jopa hyväksikäyttää toisia. Huomiota tulee kiinnittää erityisesti oppimisvaikeuksiin, jotka voivat johtua niin rakenteellisesta ongelmasta kuin kaltoinkohtelusta, joka altistaa kehityksen viivästymiselle, tarkkaavaisuuden huononemiselle tai motivaatio-ongelmille. Kaltoinkohdelluilla nuorilla esiintyy selvä muutos vallitsevassa mielialassa ja sen johdannaisena koulupinnausta, karkailua, päihteiden ongelmakäyttöä tai muuta itsetuhoista riskikäyttäytymistä. Kaikkiin näihin voidaan liittää olennaisesti lapsen arvottomuudentunne, vaikeudet minäkuvan luomisessa ja ylläpitämisessä. Tämä voi olla seurausta niin lapseen kohdistuneesta kritiikistä, mitätöinnistä tai pahoinpitelystä, kuin myös positiivisten tunteiden ja ihmissuhteiden puutteesta. (Turunen 2004, 193–196.)

Nuorten ongelmat ovat myös tänä päivänä yhä suurempia ja kasautuneempia. Pääkaupunkiseudulla tehdyn selvityksen mukaan nuorten kasvavan lastensuojelun avohuollon tarpeen taustalla oli usein moniongelmaisuus ja kodin kasvatusvaikeudet, jotka liittyivät oireisuuteen, tunne-elämän häiriöihin, mielenterveysongelmiin, kouluvaikeuksiin ja päihteiden käyttöön (Heikkinen 2007, Bardy 2009, 169).

Tavallisimpia lasten ja nuorten mielenterveyshäiriöitä ovat karkeasti jaettuna tunne-elämän häiriöt ja käytöshäiriöt. Tunne-elämän häiriössä oireilun peruspiirre on epäta-
vallisen suuri ahdistus, jota ei aina ilmaista suoranaisena ahdistuksena; se voi kätkey-
tyä muiden oireiden taakse ja aggressio kohdistua omaan itseän. Käytöshäiriöt taas il-
menevät lapsesta tai nuoresta ulospäin. Näiden häiriöiden lisäksi voidaan jaotella vielä
kolmas tautikokonaisuus: mielialahäiriöt, jotka osaltaan kuuluvat tunne-elämän häiri-
öiden alle. Mielialahäiriöihin kuuluu myös itsetuhokäyttäytyminen. (Moilanen 2004b,
201.) Mielialahäiriöiden perusoire on mielialan muutos, joko masennus tai haltioitu-
minen, johon liittyy muutos toiminnallisuuden tasossa. Nuoren masennus saattaa ilme-
tä epäsosiaalisena käyttäytymisenä, kuten lintsaamisena, varasteluna, tappelemisena,
tai päihteiden käyttönä. (Räsänen 2004, 218–221.) Huomionarvoista on, että nuoruu-
dessa yksittäiset epäsosiaaliset teot ovat tavallisia. Pysyvä tai toistuva epäsosiaalinen
käytös sen sijaan on osoitus käytöshäiriöstä (Moilanen 2004a, 269).

Jos lapsi kasvaa ahdistuneessa tai hemmottelevassa, rajattomassa, ilmapiirissä, hän ei
opi kanavoimaan aggressioitaan sosiaalisesti hyväksyttäviin toimintoihin. Lapsen viha
ei ehkä koskaan pääse nousemaan, jos hän saa kaiken periksi. Kun tällainen lapsi jou-
tuu luonnollisiin rajoitustilanteisiin esim. koulussa, hän voi muuttua pelokkaaksi ja vi-
haiseksi. (Moilanen 2004b, 204.)

Monet sijoitetut lapset ovat haluttomia puhumaan vaikeista kokemuksistaan, koska he
ovat liian usein tulleet petetyiksi uskouduttuaan jollekin aikuiselle: joko aikuinen ei
ole ollut luottamuksen arvoinen tai lasta ei ole otettu todesta. Traumatisoituminen voi
vaikeuttaa lapsen kykyä hahmottaa sijoitukseen johtaneita syitä. Lapsen kokemusmaa-
ilmassa syyt voivat olla vain irrallisia ja tukahdutettuja mielikuvia. Uskoutuminen vie-
raalle aikuiselle on usein vaikeaa myös siksi, että lapsi haluaa olla lojaali omille van-
hemmilleen. Perhesalaisuuksien paljastaminen voi herättää syyllisyyden ja häpeän
tunteita. (Väliavaara 2004, 19.) Kun nuori sijoitetaan kodin ulkopuolelle, kokee hän
usein voimakkaasti kasvuympäristönsä pettävän. Nuoren voi tällaisessa tilanteessa ol-
la vaikea, jopa mahdotonta, enää luottaa siihen, että on olemassa pysyvä, hyvätahtoi-
nen ja luja ympäristö, joka kestää hänet silloinkin, kun hän on hankalimmillaan. (Im-
piö 2005, 56.)

Joskus lapsuuden kehitys ei anna riittävästi henkisiä voimavaroja nuoruuden kehityk-
selle. Persoonallisuuden tasapaino horjuu ja identiteetti pirstoutuu eheytyksen sijaan.

Tämä voi olla seurausta siitä, että nuori on joutunut liian varhain liian suurien haasteiden ja vastuiden eteen, tai se voi olla seurausta perheen ja yhteisön riittämättömästä tuesta. Kriisiin joutunutta nuorta voidaan auttaa takaisin normaaliin kehitykseen aikuisten ymmärtäväisen tuen tai nuorisopsykiatrisen kuntoutuksen avulla. (Almqvist 2004a, 125.) Ongelmat vanhemmuudessa tai perheessä eivät yksistään selitä lasten psyykkistä oireilua tai käytöshäiriöitä, vaan näiden psykososiaaliseen kasvu ympäristöön liittyvien tekijöiden lisäksi niihin vaikuttavat myös suoraan lapseen liittyvät tekijät, kuten perimä. Näin ollen psyykkisten häiriöiden pysyvyys ja jatkuvuus ovat monen tekijän summa. (Kumpulainen 2004, 134–135.) Perheen sisäiset arvot ja kasvatustilasto vaikuttavat kuitenkin oleellisesti siihen, millaiset eväät nuori aikuisuuteensa saa. Hyvät sosiaaliset taidot auttavat selviytymään sosiaalisista tilanteista, elämästä. Niitä opitaan ennen muuta kotona. (Kemppinen 2000, 150.)

Täytyy myös muistaa, että joskus tasapainoinen ja hyvin kehittynyt lapsikin yllättää murrosiässä heittäytymällä hankalaksi. Vastaavasti varhainen turvattomuus ei automaattisesti johda rajuihin ongelmiin nuoruudessa. Nuoruusikä on aina myös uuden alun mahdollisuus. Tämän tiedostavat ennen kaikkea lastensuojelun parissa työskentelevät ammattilaiset; vaikeista oloista huostaanotettu, turvaton ja rankasti oireileva nuori voi asettua yllättävän nopeasti uusiin, aiempaa turvallisempiin olosuhteisiin ja muuttua häiriköstä ”tavalliseksi” nuoreksi. (Sinkkonen 2010, 97.)

4.3 Sijoitettujen lasten tarvitsema tuki

Lastensuojelulaitokseen sijoitettuja lapsia ei yleensä ole helppo hoitaa tai kuntouttaa nopeasti, vaan hoito edellyttää ympärivuorokautista sitoutumista sekä korjaavien ja korvaavien kokemusten luomista uusissa ihmissuhteissa (Tervonen-Arnkil 1999, 6). Lapsen tai nuoren sijoittamiseen johtaneet syyt jättävät jälkensä lapseen ja tämä tarvitseekin näin ollen lähelleen aikuisia, joilla on kyky kohdata traumaattiset kokemukset ja tukea lasta arjen tilanteissa. Vuorovaikutuksen vastavuoroisuus, emotionaalinen tuki sekä tasapainoinen kasvu ympäristö auttavat traumatisoitunutta lasta kasvamaan ja kehittymään. (Välivaara 2004, 11.) Vaikeissa olosuhteissa elänyt lapsi ei välttämättä ole koskaan saanut kokemusta siitä, että häntä kuunnellaan, eikä hän ole välttämättä tottunut siihen, että joku todella ymmärtää häntä. Lapsi tuleeikin parhaiten autetuksi, kun kasvu ympäristö tarjoaa hänelle väyliä tunteiden ja kokemusten ilmaisemiseen. (Välivaara 2004, 12–13.)

Tunne-elämältään häiriintyneen nuoren kanssa on tärkeää opetella erittelemään tunteita (Kemppinen 2000, 14). Nuoren tunne-elämän kehitystä on mahdollista tukea monin tavoin. Tärkeintä on tunteiden havaitseminen ja niiden hallinta. Tunteen havaitseminen on tunne-elämän tietoista tarkkailua ja analysointia; siis tietoa siitä mitä tuntee ja mitä ajattelee tuntemastaan. Tunteiden hallitseminen taas tarkoittaa olosuhteisiin nähden sopivan ja ennen kaikkea sopivan voimakkaiden tunteiden ilmaisemista. Tunteiden kokemisessa ja ilmaisemisessa työntekijän kannalta tärkeintä on eläytymiskyky – pyrkimys nuoren tilanteen ymmärtämiseen. Tunnekasvatusta ei voi korvata muilla kasvatuksellisilla tekijöillä. Nuoruusiässä tunnevalintojen merkitys on suurempi kuin aikuisena ja tämän vuoksi nuorten kanssa työskenneltäessä tunteiden tulkitseminen on osa arkipäivää. (Kemppinen 2000, 4.)

Jotta vaikeiden kokemusten negatiivisia vaikutuksia voidaan vähentää, tarvitsee lapsi erityistä tukea. Jokainen sijoitettu lapsi hyötyy siitä, että hänen on mahdollista purkaa kokemuksiaan ja saada psykososiaalista tukea kasvulleen turvallisessa ympäristössä. Kokonaisvaltainen tuki ja yhdenmukaiset menetelmät kaikkien lapsen kanssa toimivien tahojen kesken edesauttavat lasta selviytymään. Hyvät kokemukset auttavat lasta kehittymään sosiaalisissa ja emotionaalisissa taidoissa ja rakentamaan itselleen eheämmän identiteetin. Sijoitettua lasta tuetaan parhaiten niin, että hänen ympärillään olevat lähimmäiset ja ammatillinen hoitotiimi muodostavat lapseen hyvän vuorovaikutussuhteen ja toimivat suunnitelmallisesti lapsen parhaaksi. (Väliavaara 2004, 19.)

Sijoitetut lapset tarvitsevat tukea myös biologisten vanhempien kanssa ylläpidettävään suhteeseen sekä oman suvun ja juurten tuntemiseen. Identiteetin muodostumisen kannalta lapsen on tärkeä tietää, mistä hän tulee, millaisia ovat omat vanhemmat ja millainen heidän elämänsä on ollut. (Sinkkonen 2008, 273.) Vanhemman ja lapsen vuorovaikutuksen tukeminen on ensiarvoisen tärkeää, vaikka lapsi jouduttaisiinkin huostaanottamaan tai on selvää, että jo alkanut huostaanotto jatkuu. Olennaista on palauttaa lapselle usko omaan koskemattomuuteensa ja arvokkuuteensa. Tärkeää on luoda lapselle mielikuva tämän kyvykkyydestä sekä liittää lapsi uudelleen, turvallisesti, toisten ihmisten yhteyteen. (Turunen 2004, 201.)

Vaikeistakin olosuhteista tulleeella lapsella on toive kasvaa itsenäiseksi ja pärjääväksi aikuiseksi. Siihen hän tarvitsee aikuisia, jotka pitävät hänestä ja kykenevät luomaan turvallisuutta ja rajoja ilman alistamista. Lapset tarvitsevat kärsivällisyyttä, jatkuvuu-

den takaamista ja hyväksyvän ilmapiirin. Näin lapsi oppii hyväksymään itsensä ja hän voi kokea tulevansa ymmärretyksi. (Häkkinen 1999, 119–120.) Lapsen ja nuoren itsetunnon kehittäminen ja vahvistaminen on kasvattajan tärkeimpiä tehtäviä. Lasten ja nuorten tulee saada paljon positiivista palautetta onnistumisen kokemuksista ja heidän voimavaroihinsa tulee kiinnittää erityistä huomiota. (Kemppinen 2000, 154.)

5 LAITOS KASVUYMPÄRISTÖNÄ

Sijaishuollon tehtävänä on taata lapselle hänen fyysinen, psyykinen, emotionaalinen ja seksuaalinen turvallisuutensa. Sijaishuollossa tulee siis huolehtia lapsen kokonaisvaltaisesta turvallisuudesta, asettaa rajoja ja valvoa lasta. Lapsen arki sijaishuollossa tulee järjestää lapsilähtöisesti, jonka ymmärtämisessä auttaa ajatus siitä, miten haluaisi omaa lastaan kohdeltavan. (Lapsen arki ja perushoito sijaishuollossa.)

Tänä päivänä suurin osa lastensuojelulaitoksista pyrkii kodinomaisen kasvuympäristön luomiseen. Siltikin laitos on kasvuympäristönä täysin erilainen, kuin mitä kodin käsitteellä yleisesti ajatellaan. Lastensuojelulaitos on tavallista kotiympäristöä huomattavasti monimutkaisemmin rakentunut yhteisö, jonka jäsenillä on kullakin oma, erilainen taustansa, joka vaikuttaa perheenomaisen yhteenkuuluvuuden tunteen muodostumiseen. Tärkeimpänä kotioloista poikkeavana seikkana voidaan pitää sitä, että laitoksesta puuttuvat biologiset vanhemmat. Heidän tilallaan laitoksessa nähdään työvuoroittain vaihtuva ammattihenkilökunta sekä tietysti vaihteleva määrä muita nuoria, joilla tänä päivänä on yhä enemmän haastavaa käytösoireilua.

Kyrönseppä ja Rautiainen (1993, 90–91) ovat jo lähes kaksikymmentä vuotta sitten todenneet lastensuojelulaitosta voitavan tarkastella yhteisönä, jonka tulee olla ominaisuuksiltaan sellainen, että sen kokonaisvaikutus lapseen on hoidollisesti ja kasvatuksellisesti mahdollisimman suuri. Lastensuojelulaitokset yhteisöinä tarjoavat lapselle kasvatuksellisesti ja hoidollisesti rakentavia kokemuksia vuorovaikutuksen keinoin. Sosiaalisen toiminnan ympäristönä lastensuojelulaitos mahdollistaa monipuoliset roolit ja mahdollisuuden harjoitella eri asemissa olemista ja näin harjaantua sosiaalisessa kanssakäymisessä toisten ihmisten kanssa. Näin ollen yhteisöä voidaankin tarkastella suhteessa siihen, miten hyviä tilaisuuksia kasvuun ja kehitykseen se lapselle tarjoaa. Lastensuojelulaitoksen vuorovaikutusjärjestelmässä on usein perustellusti erityisen tukevat käyttäytymistä valvovat sekä sosiaalista käyttäytymistä ja erilaisuuden sietoa edistävät mekanismit. Myös poikkeavaan käyttäytymiseen reagoiminen ja sen valvon-

ta on oleellista. Erityisen tärkeää on se, miten laitos onnistuu välittämään lapselle niitä asenteita, arvoja ja normeja, joita perheessä annettu kasvatus ei syystä tai toisesta ole pystynyt tarjoamaan. Laitoksen tavoitteena on siis saada lapsi liittymään yhteisöön ja jakamaan yhteisön tärkeänä pitämät arvot. Lastensuojelulaitoksen yhteisö on kasvatuksen ja hoidon väline. Se sisältää valvontaa ja kontrollia suhteessa lasten käyttäytymiseen. Lisäksi yhteisön tulee kyetä korjaamaan kehityshäiriöitä ja edistämään lapsen ja nuoren normaalia kasvua ja kehitystä.

Saastamoisen (2010, 91–92) mukaan lastensuojelulain puitteissa asetetaan vaatimuksia mm. toimitiloille ja toimintavälineille. Erittäin tärkeää on lapsen mahdollisuus yksityisyyteen, mikä käytännössä tarkoittaa oman huoneen järjestämistä laitoksessa. Lasten ja nuorten omien tilojen lisäksi merkityksellistä on, millaiset ovat laitoksen yhteiset tilat. Tavoitteena tulee olla tilava, kodinomainen ja viihtyisä paikka. Toimitilojen tärkein tehtävä on tarjota laitoksen asukkaille mahdollisuus sekä yksityisyyteen että yhteiseen tekemiseen.

Lasten ongelmat itsessään, yhdistettynä laitosten asukkaiden tiheään vaihtuvuuteen, aiheuttavat paljon levottomuutta. Lapsen mahdollisuudet sopeutua vaihtuvaan ryhmään – ja toisaalta mahdollisuudet kuntoutumiseen ylipäättään – heikkenevät olennaisesti ryhmäkoon kasvaessa. (Saastamoinen 2010, 93.)

Lastensuojelulaitokseen saapuminen – etenkin ensimmäistä kertaa – on usein iso muutos nuorelle. Laitosyhteisöön liittymisen tulisi olla nuorelle mahdollisimman helppoa. Lastensuojelutarpeessa olevalla nuorella voi heikon itsetunnon ja luontevan kanssakäymisen ongelmien vuoksi olla erityisiä vaikeuksia liittyä nopeasti uuteen, monijäseniseen yhteisöön. Yhteisöön kiinnittymisen vaikeus voi isommilla lapsilla ilmetä konkreettisina yrityksinä ottaa fyysistä ja samalla sosiaalista etäisyyttä tarjottuun yhteisöön. Monet karkailut ajoittuvat sijoituksen alkuvaiheeseen ja myös omiin oloihin vetäytyminen on tyypillistä. Usein lastensuojelulaitoksen vuorovaikutusmallit, arvot, asenteet, normit ja tavat poikkeavat niistä, joihin nuori on tottunut kotonaan. (Kyrönseppä & Rautiainen 1993, 95–96.) Tämä vaatii luonnollisesti suurta sopeutumista. Tehtävä on varmasti hyvin vaativa kenelle tahansa, puhumattakaan sijoitetuista nuorista, joilla jo lähtökohtaisesti on usein vaikeuksia tunteiden säätelyssä, ahdistuksen sietämisessä ja yleensäkin sosiaalisesti hyväksyttävässä vuorovaikutuksessa toisten ihmisten kanssa.

Lastensuojelulaitoksessa asuvat lapset ja nuoret, yhteisön jäsenet, voivat olla keskenään hyvin erilaisia; eri-ikäisiä, eri sukupuolta ja erilaisessa vaiheessa kasvunsa ja kuntoutumisensa osalta. Yhteisön jäseniin kohdistetaan yhtäältä samanlaisia ja toisaalta erilaisia odotuksia. Lasten sosiaalinen ja emotionaalinen harjaantuminen mahdollistuu sitä paremmin, mitä kattavammin ja itsenäisemmin he yhteisön jäseninä huolehtivat arkielämän vaatimuksista. Mitä vähemmän yhteisössä on toimintamahdollisuuksia ja mitä enemmän tarjolla on ulkopuolisia valmiita palveluita, sitä vähäisemmät ovat lasten mahdollisuudet kasvaa ja kehittyä yhteisössä. (Kyrönseppä & Rautiainen 1993, 93–94.)

Lastensuojelulaitoksista luvatta poistuneiden lasten ja nuorten määrät ovat viime vuosina olleet kasvussa. Nämä karkulaiset joutuvat usein hankaliin tilanteisiin piilotellessaan sijaishuoltopaikan työntekijöiltä ja poliiseilta. Kun lapsi tai nuori jää kiinni, poliisi toimittaa hänet lähimpään vastaanottokotimaiseen lastensuojelulaitokseen, josta oma sijaishuoltopaikka hänet noutaa. Vastaanottokoteihin tuodaan siis öisin nuoria, jotka voivat olla päihtyneitä, aggressiivisia tai joiden psyykelääkitys on keskeytynyt. Heillä voi olla mukanaan myös vaarallisia esineitä. Laitosten resurssit ovat näissä tilanteissa usein riittämättömiä, etenkin jos samana yönä tulee useampia nuoria samaan laitokseen. Tällöin voi olla hankala turvata laitoksen muiden lasten ja henkilöstön turvallisuus. Usein laitoksissa on myös yöaikaan vain vähän henkilökuntaa paikalla. Lastensuojelun keskusliiton esityksen mukaan ilmiötä tulisi tutkia tarkemmin ja pyrkiä samalla vaikuttamaan lainsäädäntöön sekä työntekijöiden osaamista vahvistavien toimenpiteiden käynnistämiseen. (Heinonen 2012, 20.)

5.1 Laitoksen arki

Lastensuojelulaitoksen arki muodostuu ennen kaikkea päivärytmistä, joka on mahdollisimman säännöllinen ja rutiininomainen. Säännöllisyys tuo lasten elämään ennustettavuutta, turvallisuuden tunnetta ja tunnetta elämänhallinnasta. Useimmille laitokseen sijoitetuille lapsille normaali arki itsessään on jo kuntouttavaa ja säännöllisen päivärytmin opetteluun voi kulua runsaasti aikaa ja hoitohenkilökunnan resursseja. Lapsia myös kannustetaan harrastuksiin ja jokaiselle pyritäänkin löytämään heidän kiinnostustaan vastaavia harrastus- ja liikuntamahdollisuuksia. (Lastenkoti, nuorisokoti.)

Lastensuojelulaitoksen arki rutiinien ja tavallisuuden keskellä on myös jännitteistä ja painavaa. Arkeen mahtuu nopeasti muuttuvia tilanteita, jotka vaativat työntekijöiltä

sopeutumista muutoksiin, kekseliäisyyttä ja neuvottelukykä. Monesti laitoksessa on samanaikaisesti meneillään useampia työntekijän huomiota vaativia tilanteita. Arkisista tapahtumista ja rutiineista tulee ammatillisesti haasteellisia. Ne eivät suju itsestään, vaan on pysähdyttävä, tulkittava ja toimittava useaan eri suuntaan tapahtumien keskeillä. Siihen, miten tilanteissa tulisi toimia, ei välttämättä ole olemassa yleispäteviä ohjeita. Miettimisaikaa voi joskus olla hyvin vähän ja työntekijä voi omalla toiminnallaan paitsi sovittaa, myös kärjittää tapahtumien kulkua. (Laakso 2009, 138.)

Lasten asioissa pidetään monenlaisia palavereja vaihdellen eri laitosten käytäntöjen mukaan. Tyypillisiä ovat laitoksen sisäiset osastopalaverit, joissa käydään läpi lapsen arkea ja tilannetta. Palavereissa laaditaan lapselle kasvatus- ja hoitosuunnitelma ja/tai arvioidaan sitä yhdessä muiden työntekijöiden kanssa. Palavereja pidetään luonnollisesti myös lasten vanhempien kanssa sekä erilaisia viranomaispalavereja, esimerkiksi koulun kanssa. Tavoitteena on lapsen kokonaisvaltainen hyvinvoinnin lisääntyminen ja lapsen edun mukainen kehitys. Laitoksissa pidetään myös niin sanottuja koti-iltoja, jolloin lapset voivat puuhastella yhdessä niin toistensa, kuin ohjaajien kanssa. Tämän tavoitteena on lisätä lasten ja nuorten yhteenkuuluvuuden tunnetta ja hoitopaikan yhteishenkeä. (Lastenkoti, nuorisokoti.) Erittäin merkityksellistä on myös lasten osallisuuden kasvattaminen, jota tulisi vaalia sellaisten palavereiden muodossa, joissa lapset itse ovat osallisina ja pääsevät näin vaikuttamaan laitoksen arkeen ja asioihin.

Tärkeä osa laitosten työtä on yhteistyö biologisten vanhempien kanssa. Se edesauttaa lapsen tasapainoista kehitystä, lapsen huollon jatkuvuutta ja sijaishuollon yleistä onnistumista. Perhekeskeisen työskentelyn avulla perheiden kanssa pyritään hyvään yhteistyöhön, jonka tarkoituksena on yhteisten tavoitteiden luominen lapsen kasvua koskevissa asioissa. Merkityksellistä on myös lapsen ja vanhempien välisen yhteydenpidon edellytysten luominen sekä yleinen lapsen ja perheen välisen suhteen tukeminen. (Lastenkoti, nuorisokoti.)

Toiminnalliset menetelmät ovat hyvä tapa työskennellä sijoitettujen lasten kanssa. Eri-
laiset seikkailu- ja toimintaelämykset ja kokemukset ovat hyvä lähtökohta lapsen kuntoutumiselle. Toiminnallisuuden kautta päästään usein pureutumaan myös vaikeisiin tunne-elämän ongelmiin. (Lastenkoti, nuorisokoti.)

5.2 Omaohjaajuus

Useissa laitoksissa käytetään omaohjaajaa, eli lapselle nimetään laitokseen saapuessa omaohjaaja/-t, jotka ovat päävastuussa lapsen asioista. Omaohjaajan tehtävänä on tukea lasta kotiutumaan laitokseen, luoda kokonaiskuvaa lapsen sen hetkisestä ja aikaisemmasta elämästä ja kasvuympäristöstä, pitää yhteyttä viranomaisverkostoihin sekä rakentaa lapsen arkea laitoksessa. (Lastenkoti, nuorisokoti.) Yksi tärkeimmistä omaohjaajan tehtävistä on kuitenkin turvata lapsen yksilöllinen huomiointi sekä läheisen ja luottamuksellisen suhteen syntyminen edes yhteen aikuiseen laitoksessa. Jotkut omaohjaajasuhteet saattavat jäädä etäisiksi ja lähinnä omaohjaajalle kuuluvien virallisten asioiden hoitamiseksi. Parhaimmillaan omaohjaajasuhde on läheinen, luottamuksellinen ja lämmin. (Laakso 2009, 234.)

Omaohjaajamenetelmä on erittäin vaativa hoitomuoto, joka vaatii aikuiselta paljon itsekuria ja kestävyyttä. Omaohjaaja edistää toiminnallaan ja käyttäytymisellään lujan, mutta hyvätahtoisen hoidollisen ilmapiirin syntymistä lapsen kanssa. Omaohjaaja ei suhtaudu lapsen kielteisiin tunneilmaisuihin tai pahaan oloon vihamielisesti tai impulsiivisesti. Tiivistetysti voidaan sanoa, että omaohjaajamenetelmäprosessin aluksi työskennellään kontaktin ja luottamuksellisen suhteen aikaansaamiseksi. Kontaktin muodostuttua tarkastellaan lapsen käyttäytymistä, oireita ja suhtautumista kanssaihmiin. Lapsen kanssa etsitään vaihtoehtoja hänen vaikealle käytökselleen ja häntä autetaan tunnistamaan oman käyttäytymisensä syy- ja seuraus -suhteita. Kun oireiden käsittelyn ja vaihtoehtoisten käyttäytymismallien löytymisen vaihe katsotaan riittäväksi, alkaa suhteen purkaminen, eroahdistuksen läpikäyminen ja lapsen itsenäistymisen tukeminen. (Karppinen 1999, 15.)

Omaohjaajatyöskentelyä voidaan pitää työskentelyn ammatillisena työorientaationa ja toimintana tai se voidaan määritellä myös työmenetelmänä. Omaohjaajatyöskentelyn toteuttamiseen vaikuttaa myös se, kuinka paljon siihen liitetään tavallisen kodinomaisen työskentelyn ulottuvuuksia ja kuinka paljon se taas määrittyy omaan tietoperustaan kiinnittyvänä ammatillisena osaamisena. Lastenkotitoiminnalle ja omaohjaajatyölle asetetaankin tänä päivänä yhä vahvemmin teoreettisia ja menetelmällisiä osaamisvaatimuksia. Yhteisesti kehitetty työmenetelmä voi toimia sisäistä yhteistyötä vahvistavana ja yhteisenä hoito- ja kasvatustyön orientaationa paikassa, jossa henkilöstön koulutus vaihtelee. Yhteiset työmenetelmät ja toimintatavat voivat jopa ehkäis-

tä työn hektisyyttä. Teoreettisesti perustellulla työmenetelmällä on hyvät mahdollisuudet säilyä työkäytännönä ajan puutteen ja arjen kaaoksenkin keskellä. (Timonen-Kallio 2009, 17.)

6 LAITOSTEN HENKILÖKUNTA

Lastensuojelun sijaishuollossa tarjotaan sijoitetuille lapsille rakenteiltaan ja toiminta-ajatuksiltaan erilaisia lasta suojaavia yhteisöjä. Tärkeintä niissä ovat ihmiset ja heidän vuorovaikutuksensa lasten ja nuorten kanssa. Lastensuojelutyötä tekevien lähtökohdat, motiivit, elämänhistoria ja koulutus poikkeavat toisistaan paljonkin. Tärkeintä on, että kaikki lapsista huolehtivat työntekijät pyrkivät ymmärtämään lapsen kasvua ja kehitystä. Henkilöstön tulee myös tutkia omaa toimintaansa vuorovaikutusprosessissa siitäkin huolimatta, että työ asettaa omat tunteet ja ammatillisuuden joskus kovallekin koetukselle. Työskentelyn kohteena olevia lapsia voidaan paremmin ymmärtää henkilöstön jatkuvan kouluttautumisen ja työnohjauksen avulla. (Häkkinen 1999, 119.)

6.1 Kelpoisuusvaatimukset

Sijaishuoltoon sijoitetuilla lapsilla on nykyisin monesti takanaan useita sijoituksia kodin ulkopuolelle sekä paljon muitakin traumatisoivia kokemuksia. Näin ollen on erityisen tärkeää, että sijaishuoltopaikan henkilöstöllä on riittävä koulutus ja että henkilöstö on ammattitaitoista ja kokenutta. Lastensuojelulain henkilöstön kelpoisuudesta säädetään lastensuojelulain 60 §:ssä. Valtion koulukotien henkilöstön kelpoisuusvaatimuksista säädetään valtion koulukodeista annetussa asetuksessa. (Saastamoinen 2010, 97.)

Lastensuojelulaitoksessa vaativissa hoito- ja kasvatustehtävissä työskentelevälle henkilökunnalle soveltuvia koulutuksia ovat muun muassa sosiaalikasvattajan, sosiaaliohjaajan ja sosionomin tutkinnot. Harkinnan mukaan voidaan hyväksyä myös muu soveltuva opistotason tai ammattikorkeakoulun tutkinto, jos siihen sisältyy tai sen lisäksi on hankittu sosiaalilainsäädäntöön (erityisesti lastensuojelutyöhön ja sosiaalihuoltoon) liittyvää koulutusta. Muihin hoito- ja kasvatustehtäviin soveltuu sosiaali- ja terveystieteiden perustutkinto, esimerkiksi lähihoitajan tutkinto. (Lastensuojelulaitokset.)

6.2 Laitostyön haasteet

Tutkimusten mukaan paras apu sijoitetulle lapselle on turvallinen kiintymyssuhde, jatkuvuus ja pysyvyys, jonka avulla hoivaava ympäristö tarjoaa korjaavan kokemuksen. Laitosten vaihtuvissa työvuoroissa ja määräaikaissa työsuhteissa työskentelevälle henkilökunnalle nämä lasten tarpeet nousevat todellisiksi haasteiksi. (Väliavaara 2004, 14.) Toisaalta kaltoinkohdellut lapset ovat usein myös sillä tavoin vuorovaikutussuhteissa vaurioituneita, että he kuntoutuvat huonosti ryhmässä, ellei heillä ennen sitä ole luotuna hyvää kahdenkeskistä suhdetta johonkin aikuiseen (Turunen 2004, 200). Tämä on varmasti suuria haasteita aiheuttava tekijä myös lastensuojelun laitoshoidolle sekä siinä tapauksessa, että lapsi sijoitetaan ensimmäistä kertaa, kuin myös silloin, kun hänen taustallaan on jo useampia, katkenneita sijoituksia ja laitoksesta toiseen siirtymisiä.

Työntekijöiltä vaaditaan paljon ammatillisuutta ja heidän oman psyykensä tulee olla vahva. Lapset ovat herkkiä vaistoamaan, jos aikuinen ei pysty vastaanottamaan heidän tarinaansa. Työntekijä voi helposti tiedostamattaan torjua lapsen, jos lapsen kertomus herättää hänessä omia käsittelemättömiä muistoja tai tunteita, jotka peilautuvat takaisin lapseen. (Väliavaara 2004, 19.) Koko laitoksen henkilökunta toimii lapsille samastumiskohteina kaikessa kanssakäymisessä. Käytännössä se tarkoittaa sitä, että toista huomioiva ja arvostava asenne välittyy lapsille. (Roine 1999, 48.)

Sosiaalialan ammattilaisilta odotetaan tunteiden hallintaa; niitä ei voi päästää suodattamatta ulos. Tunteiden hallitsemisen lisäksi niitä on kyettävä ilmaisemaan mahdollisimman asianmukaisesti ja tehokkaasti. Myös ahdistusta on kyettävä sietämään ja hallitsemaan. (Kemppinen 2000, 258.) Sosiaalityön tehtävissä huomataan, kuinka työntekijän oma elämänhistoria kipupisteineen ja työstämättömine asioineen saattaa joskus nostaa päätään ja aiheuttaa uupumusta (Väisänen, Niemelä & Suua 2009, 102). Sosiaalialan ammattilainen voi joskus ajautua myös ns. eettiseen ahdinkoon, joka aiheuttaa työntekijässä kipeitä tunteita. Sosiaalityötä voidaankin tarkastella ”tunnetyönä” ja siksi on tärkeää huomioida eettisen ahdingon sitova vaikutus työntekijän työvälineeseen – tunteisiin. Täytyy kuitenkin muistaa, että työhön liittyy aina myös positiivisia tunteita ja onnistumisia, jotka ehkäisevät eettistä kuormittumista. (Metteri & Hotari 2011, 88.)

Monissa laitoksissa eletään myös kokonaan tai osittain suljettujen ovien takana. Suljetussa ja tiiviissä yhteisössä työskentely tuo omat haasteensa työhön, eikä vähiten siitä syystä, että suljetun yhteisön vaikutukset voivat näkyä myös nuorten käytöksessä. Siksi onkin tärkeää, että heillä on riittävästi aikuisia lähellään auttamassa ahdistuksen käsittelemisessä ja toisaalta heille on myös tarjolla riittävästi virikkeitä.

Lastensuojelulaitos on yhteisö, jonka jäsenten välistä vuorovaikutusta säätelevät tietty päivärhythmi sekä käyttäytymissäännöt. Huomionarvoista on, etteivät kaikki lastenkoti-yhteisön jäsenet ole liittyneet yhteisöön spontaanisti, vapaaehtoisesti ja yhteisiin tavoitteisiin sitoutuen. Näin ollen lastenkotiyhteisö ei siis ole muodostunut luonnollisen yhteisöllistymisen keinoin, mikä aiheuttaa helposti esim. poikkeavaa käyttäytymistä yhteisön jäsenten kesken. (Kyrönseppä & Rautiainen 1993, 88–89.)

Yksi merkittävimmistä yhteisön rakenteellisista tekijöistä on yhteisössä olevan henkilöstön riittävyys. Se mahdollistaa lasten kanssa tehtävät sopimukset, niiden pitävyyden seuraamisen ja asioiden käsittelemisen lasten kanssa myös silloin, kun tehtyä sopimusta on rikottu. Yhteisön rakenteellisena tekijänä voidaan pitää sitäkin, että näiden asioiden perusteellista käsittelyä arvostetaan. Se tarkoittaa sitä, että epäsosiaalista käyttäytymistä ei käsitellä pelkästään kurin ja järjestyksen palauttamisen näkökulmasta, vaan niin, että ennen kaikkea lapsi hyötyy sen käsittelystä. Tällaiset selvittelytilanteet ovat lasta kehittäviä hoito- ja kasvatustilanteita. Hoito- ja kasvatusyhteisön rakenteita ei ole suunniteltu palvelemaan ainoastaan tehokasta hoidollista ja kasvatuksellista reagointia, vaan ennen kaikkea yhteisön rakenteiden tulee edistää lasten toimintamahdollisuuksia sosiaalisissa vuorovaikutustilanteissa niin, että se kehittää ja korjaa heidän persoonallisuuttaan mahdollisimman paljon. Hoitoyhteisössä voidaan ajatella olevan runsaasti rakenteiden tarjoamia mahdollisuuksia olla vuorovaikutuksessa. Rakenteita ei siis ole suunniteltu yksipuolisesti siten, että niiden avulla voitaisiin mahdollisimman hyvin ehkäistä konfliktitilanteet. Konfliktitilanteet ovat tietyssä mielessä tärkeitä, sillä ne antavat mahdollisuuden korjaavien kokemusten syntymiselle; sille, miten asioita voidaan selvittää yhteisymmärryksessä ja ilman väkivaltaa. Eduksi siis on, että yhteisössä on selkeät rakenteet, mutta ne eivät saa olla liian ahtaita ja lasta tukahduttavia. Tästä esimerkkinä vaikkapa sääntö, jonka mukaan lapset saavat käyttää urheiluvälineitä vain valvottuna, jotta välineet eivät mene rikki. Tällainen sääntö kuitenkin evää lapsilta mahdollisuuden omatoimiseen ja rakentavaan toimintaan. (Kyrönseppä & Rautiainen 1993, 114.) Sijoitetut nuoret tarvitsevat siis säännöllisen arjen

turvallisine ja tarkasti määriteltyine rajoineen. Tämä onnistuu vain siten, että koko työyhteisö sitoutuu noudattamaan yhteisiä sääntöjä. Laitoksen perusarjen sääntöjen yhdenmukaisuus kaikkien työntekijöiden kesken on varmasti avainasemassa puhuttaessa kärjistyvien tilanteiden ennakoinnista.

Lastensuojelulaitoksessa huolenpitoon kuuluu olennaisena osana lasten toiminnan rajoittaminen, joka tarkoittaa mm. laitoksen sääntöjen ja sopimusten noudattamista sekä aggressiiviseen käytökseen puuttumista. Aggressiiviseen käytökseen tulee puuttua aina, ettei lapsi pääse vahingoittamaan itseään tai muita. Jälkeenpäin tilanne käydään lapsen kanssa keskustellen läpi ja pohditaan yhdessä, mitä tapahtui. Se, että aikuisten asema säilyy vaikeissakin tilanteissa ja että aikuiset pystyvät ylläpitämään laitoksen normeja ja vastaanottamaan ahdistusta, auttaa lapsia luottamaan aikuisiin ja heidän tarjoamaansa turvaan. (Roine 1999, 46.) Uhkaavissa tilanteissa tulisi pyrkiä rauhoittamaan lapsi lievintä tavoitteeseen johtavaa keinoa käyttäen. Laitoksen henkilöstövoimavarojen riittävyydellä on tässä erittäin keskeinen merkitys. Mitä paremmin ja ammattitaitoisemmin laitos on resursoitu, sitä enemmän henkilökunnalla on aikaa ja jaksamista pyrkiä rauhoittamaan uhkaava tilanne esimerkiksi keskustelun keinoin. (Saastamoinen 2010, 254.)

Timonen-Kallio (2009, 15) on omahoitajuuteen liittyvässä tutkimuksessaan todennut, että vastaajista lähes 80 % ilmoitti lapsen ja omahoitajan tapaamisen esteeksi vaikeuden järjestää yhteistä aikaa. Lapsi tai nuori tarvitsee kasvunsa tueksi aikuisen läsnäoloa ja vuorovaikutusta – etenkin lastensuojelulaitoksessa. Kuitenkin ajan puute, arjen tapahtumien ennustamattomuus ja päällekkäisyys ovat tekijöitä, jotka vaikeuttavat omahoitajan ja lapsen välisiä yksilöllisiä kohtaamisia.

Lähdeaineistoon perehdyttyäni koen henkilökunnan resurssien riittämisen suurena haasteena puhuttaessa sijoitettujen nuorten tarpeet tyydyttävästä hoidosta. Oireilevat nuoret tarvitsevat aikuista lähelleen aivan kuten pienet lapset. Tunne-elämän ongelmat tai häiriöt käyttäytymisessä aiheuttavat arjessa varmasti paljon tilanteita, joissa aikuisen läsnäoloa tarvitaan tilanteiden rauhoittamiseksi ja purkamiseksi. Kun saman katon alla asuu monia oireilevia nuoria, herää mieleen kysymys, pystytäänkö nuorten tarpeisiin laitosten hektisessä ilmapiirissä aina vastaamaan.

6.3 Henkilökunnan työhyvinvointi

Sosiaalisesti ja emotionaalisesti vaikeuksissa olevien lasten kanssa työskentely on haastava tehtävä ja siinä ovat mukana paitsi työntekijän omat, myös lasten ja koko työyhteisön tunteet. Työyhteisöön vaikuttavat monet tekijät, kuten johtamiskulttuuri, perinteet, työn tavoitteet sekä tietysti itse työntekijät. Työntekijä on aina sidoksissa työyhteisöön, mikä näkyy esim. työilmapiirin avoimuutena tai sulkeutuneisuutena. Ensimmäinen houkuttaa työntekijöitä avoimeen keskusteluun, kun taas viimeinen vähäiseen kommunikaatioon. Näin ollen työyhteisö ja sen tila vaikuttavat työhön. Tästä huolimatta jokainen on vastuussa omasta työpanoksestaan; jokainen voi vaikuttaa omaan toimintaansa ja ennen kaikkea jokaisen toiminnalla on merkitystä lapsen kasvun ja kehityksen kannalta. (Pihlaja 1999, 135.)

Henkilökunnan jaksamiseen vaikuttaa varmasti heikentävästi myös riittämättömyyden tunne. Laitosten vaativa ja hektinen arki sekä ajanpuute ovat monesti myös työntekijöiden tiedostamia asioita, joihin he eivät kuitenkaan välttämättä voi yksiselitteisesti vaikuttaa. Se lisää työn henkistä kuormittavuutta.

Työ lastensuojelulaitoksessa haastavien nuorten parissa on henkisesti vaativaa ja joskus fyysisestikin uhkaavaa. Esimiestahon tuen, toimivan työyhteisön ja suunnitelmallisen työsuojelun avulla voidaan parantaa henkilökunnan jaksamista vaativassa työssä. Tähän vastataan sosiaalialalla mm. kiinnittämällä erityistä huomiota työyhteisön hyvinvoinnin edistämiseen, työolojen systemaattiseen arviointiin ja riskitekijöiden poistamiseen. Niin esimiesten kuin muun henkilöstön työhyvinvoinnin edistäminen edellyttää ennen kaikkea säännöllisen työnohjauksen ja vertaistuen järjestämistä. (Kannanoja, Lähteinen & Marjamäki 2010, 350.)

6.4 Työnohjaus

Lastensuojelutyössä asiakasperheiden ongelmat heijastuvat lasten kautta niihin työntekijöihin, jotka työskentelevät lähellä lasta. Esim. lastensuojelulaitosten omaohjaajat kokevat usein voimakkaita vastatunteita lapseen. Myös laitoksen lapsiryhmän dynaamiset ilmiöt (esim. murrosikä) vaikuttavat laitoksen aikuisryhmään. (Roine 1999, 50.)

Psyykkisellä työsuojelulla tarkoitetaan sitä, että vaikeat asiat jätetään työpaikalle, eikä ne kantaudu kotiin. Kun työntekijä joutuu työskentelemään vaikeiden asioiden

kanssa, on yksin tai ryhmässä tapahtuva työnohjaus tärkeää. Työnohjauksessa käsitellään työhön, sen eri vaiheisiin ja tilanteisiin liittyviä kokemuksia, ajatuksia ja tunteita. Usein työnohjaus alkaa työntekijän esilletuomista vaikeista työtilanteista sekä erilaisista esiin nousevista, hämmästyttävistä kysymyksistä. Työnohjaus on aina luottamuksellista ja päämäärältään sovittua. Se vähentää stressiä ja henkistä kuormittavuutta sekä edesauttaa työntekijän ammatillista kasvua ja kehitystä. Työnohjaus on erityisen merkityksellistä silloin, kun työskennellään vaikeiden ja traumatisoivien asioiden (esim. väkivallan) kanssa. (Väisänen ym. 2009, 103–104.)

Lasten kaltoinkohtelua esiintyy myös biologisten perheiden ulkopuolella – sijaisperheissä ja lastensuojelulaitoksissakin. Näillä tahoilla aikuisilla odotetaan olevan valmiuksia toimia ongelmaisten lasten ja nuorten kanssa, eikä kaltoinkohtelua helposti yhdistetä tällaisiin paikkoihin. Näissä tapauksissa riittävän tiivis työnohjaus on avainasemassa niin ongelman määrittelyssä kuin sen ratkaisun etsimisessä. (Sinkkonen 2004, 85.) Näin ollen voidaankin todeta, että toimivalla työnohjauksella on ehdottoman suuri merkitys myös sijoitettujen nuorten hyvinvoinnin kannalta; nuoret tarvitsevat hyvinvoivaa henkilökuntaa hoitajikseen.

7 LASTENSUOJELULAIN MUKAISET RAJOITUSTOIMENPITEET

Lastensuojelulain mukaisilla rajoitustoimenpiteillä tarkoitetaan laitoksessa sijaishuollossa olevaan lapseen kohdistettavia rajoitustoimenpiteitä sekä sijaishuollossa olevan lapsen ja hänen läheistensä välisen yhteydenpidon rajoittamista. (Saastamoinen 2010, 149.)

Uusi lastensuojelulaki rajoitustoimenpiteineen astui voimaan vuonna 2008. Lastensuojelulain muutoksen tarkoituksena oli mm. täsmentää rajoitustoimenpiteitä koskevia säännöksiä niin, että ne vastaavat paremmin voimassaolevia perus- ja ihmisoikeuksia. Lisäksi säännöksillä on haluttu parantaa lapsen ja työntekijöiden oikeusturvaa sekä selkeyttää rajanvetoa lapsen kasvatukseen kuuluvien rajojen ja lastensuojelulain mukaisen rajoitustoimenpiteiden välillä. Täsmälliset säädökset myös takaavat sijaishuollossa olevien lasten aseman riippumatta siitä, mihin heidät on sijoitettu. (Saastamoinen 2010, 150.)

7.1 Rajoitustoimenpiteiden tarkoitus

Rajoitustoimenpiteiden keskeinen tarkoitus voidaan tiivistää kahteen asiaan: 1) rajoitustoimenpiteellä varmistetaan osaltaan huostaanoton tarkoituksen toteuttaminen sekä 2) rajoitustoimenpiteellä suojataan lasta, toista henkilöä taikka omaisuutta (Saastamoinen 2010, 150).

Rajoitustoimenpiteet vaikuttavat myös lapsen asiakassuunnitelmaan. Asiakassuunnitelmaa tarkistettaessa tulee arvioida lapseen kohdistettujen rajoitustoimenpiteiden tavoitteiden toteutumista ja niiden vaikutusta asiakassuunnitelmaan. Rajoitustoimenpiteillä voi olla lapsen asiakassuunnitelmaan myös välitön vaikutus. Tällöin asiakassuunnitelmaa tulee tarkistaa siten, että suunnitelman pohjalta voidaan lapselle aina järjestää sijaishuoltopaikassa hänen tarpeidensa mukaista hoitoa ja huoltoa. Rajoitustoimenpiteiden käytön vaikutusta lapsen hoito- ja kasvatussuunnitelmaan tulee laitoksessa arvioida aina, kun toimenpiteet antavat siihen aihetta ja erityisesti silloin, jos toimenpiteitä on tehty kyseessä olevalle lapselle useita. Lapsen kanssa tulee riittävästi keskustella häntä ja sijaishuollon toteuttamista koskevista asioista. Lapsen kanssa on näin ollen keskusteltava häneen kohdistettujen rajoitustoimenpiteiden syistä ja mahdollisista vaikutuksista hoito- ja kasvatussuunnitelmaan sekä asiakassuunnitelmaan. (Saastamoinen 2010, 183–184.)

Rajoitustoimenpiteiden toteuttamista edeltää joskus fyysistä uhkaa aiheuttava tilanne. Nuorten kokemaan laitospöytäliittymään liittymässä tutkimuksessa (Ellonen & Pösö 2010, 41) on todettu, että olisi oleellista käydä keskustelua siitä, kuinka usein työntekijät tunnistavat samat tilanteet ja toimintatavat väkivaltaisiksi kuin sijaishuollossa varttuvat nuoret. Lisäksi tulisi tarkastella, miten nuorten kokemukset tulevat otetuksi huomioon sijaishuollon väkivaltaisia piirteitä arvioitaessa.

7.2 Rajoitustoimenpiteiden soveltaminen

Lastensuojelulain mukaisia rajoitustoimenpiteitä voidaan soveltaa pääsääntöisesti ainoastaan laitoshuoltona järjestettävässä sijaishuollossa. Vain yhteydenpidon rajoittamista ja lapsen olinpaikan ilmoittamatta jättämistä voidaan soveltaa muissakin sijaishuollon muodoissa, kuten esim. perhehoidossa. Tällöinkin lapsen tulee kuitenkin olla sijoitettuna huostaanottopäätöksellä, kiireellisen sijoituksen päätöksellä tai hallinto-oikeuden väliaikaisella määräyksellä. (Saastamoinen 2010, 155.) Rajoitustoimenpitei-

tä voidaan soveltaa myös sellaisessa ammatillisessa perhekodissa, jolla on aluehallintoviraston myöntämä laitoslupa (Saastamoinen 2010, 158).

Lapsi voi olla lyhytaikaisesti sijoitettuna laitokseen myös avohuollon tukitoimena. Avohuollon tukitoimena tapahtuva sijoitus on vapaaehtoinen, eikä sen aikana voida toteuttaa lastensuojelulain mukaisia rajoitustoimenpiteitä. Mikäli lapsen kasvun ja kehityksen turvaaminen kuitenkin toistuvasti edellyttäisi rajoitustoimenpiteiden käyttöä, tulee harkita, vastaako avohuollon sijoitus lapsen etua ja täytyvätkö huostaanoton kriteerit sijoitusmuodon muuttamiseksi. (Saastamoinen 2010, 156–157.)

7.2.1 Rajoitustoimenpiteiden käytön edellytykset

Rajoitustoimenpiteitä toteuttaessa tulee huolehtia siitä, että niiden käytön yleiset edellytyksen täytyvät. Lisäksi kunkin rajoitustoimenpiteen erityisten edellytysten tulee täytyä, ennen kuin rajoitustoimenpide voidaan toteuttaa. Lastensuojelulain mukaan lapseen saa kohdistaa rajoitustoimenpiteitä vain siinä määrin, kuin se on *välttämätöntä* sijaishuollon tarkoituksen toteutumisen, lapsen oman tai toisen henkilön turvallisuuden tai muun rajoitustoimenpidesäännöksessä säädetyn edun vuoksi. Lisäksi lastensuojelulaissa säädetään, ettei toimivaltuuksia saa käyttää muuhun kuin säännöksessä ilmenevään ja siinä hyväksyttyyn tarkoitukseen – *rajoitustoimenpide ei siis koskaan saa toimia rangaistuksena*. Rajoitustoimenpiteiden käytössä korostuu myös suhteellisuus; käytettävissä olevista toimenpiteistä tulee aina valita se, joka vähiten rajoittaa lapsen itsemääräämis- tai muuta perusoikeutta. Rajoitustoimenpiteet on aina suoritettava mahdollisimman turvallisesti ja lapsen ihmisarvoa ja vakaumusta kunnioittaen. (Saastamoinen 2010, 177–178.)

7.2.2 Toimivalta

Rajoitustoimenpiteiden käytännön toteuttaja määritellään jokaisessa rajoitustoimenpidesäännöksessä erikseen. Toimivalta rajoitustoimenpiteiden käytännön toteuttamiseen voi olla 1) lastensuojelulaitoksen johtajalla, 2) lastensuojelulaitoksen johtajan määräämällä laitoksen hoito- ja kasvatushenkilökuntaan kuuluvalla henkilöllä tai 3) lastensuojelulaitoksen hoito- ja kasvatushenkilökuntaan kuuluvalla henkilöllä. Koska rajoitustoimenpiteissä kajotaan syvästi lapsen perusoikeuksiin, on ensiarvoisen tärkeää, että rajoitustoimivaltuuksia osoitetaan pääsääntöisesti vain asianmukaisen koulutuksen saaneille henkilöille. (Saastamoinen 2010, 165–166.)

7.2.3 Rajoitustoimenpiteiden kirjaaminen

Rajoitustoimenpiteet tulee kirjata niiden käytön seurannan ja valvonnan turvaamiseksi. Kirjaaminen auttaa sekä laitoksen henkilökuntaa että lapsen sijoittanutta sosiaalihuollosta vastaavaa toimielintä ja muita laitosta valvovia viranomaisia seuraamaan, missä laajuudessa rajoitustoimenpiteitä on käytetty ja millä perustein. Kirjaaminen auttaa myös lapsen sijaishuollon tavoitteiden toteutumisen arvioinnissa sekä tukee lapsen kanssa tapahtuvaa keskustelua. Rajoitustoimenpiteistä tehdyt kirjaukset tulee lähettää lapsen asioista vastaavalle sosiaalityöntekijälle kuukausittain. (Saastamoinen 2010, 179.)

7.3 Rajoitustoimenpiteet suhteessa perusoikeuksiin

Rajoitustoimenpiteitä toteutettaessa kajotaan aina yksilön perusoikeuksiin. Lastensuojelulain mukaisten rajoitustoimenpiteiden keskeisenä tavoitteena on osaltaan pyrkiä turvaamaan huostaanoton tarkoituksen toteutuminen ja samalla lapsen itsensä tai toisen henkilön suojaaminen. Rajoitustoimenpiteitä käytettäessä joudutaan aina välttämättömissä määrin puuttumaan joihinkin perustuslain turvaamiin lapselle kuuluviin perusoikeuksiin. Rajoitustoimenpiteiden käyttöä harkittaessa tulee aina arvioida, missä laajuudessa lapsen perusoikeuksiin kulloinkin puututaan. (Räty 2010, 423.)

Perusoikeudet ovat perustuslaissa säädettyjä ihmiselle turvattuja oikeuksia. Niihin kuuluvat mm. yhdenvertaisuus sekä oikeus elämään, henkilökohtaiseen vapauteen ja koskemattomuuteen. Perusoikeuksilla turvataan myös ihmisen liikkumavapaus, yksityiselämän suoja, omaisuuden suoja sekä oikeusturva. Perusoikeudet kuuluvat kaikille ihmisille iästä riippumatta. Perustuslaissa edellytetään, että siinä säädetyn oikeuden loukkaamisesta tai rajoittamisesta säädetään laintasoisesti ja perusoikeuksien rajoittaminen on mahdollista vain tietyissä rajatuissa tarkoituksissa. Perusoikeuksien rajoitusten tulee olla tarkkarajaisia ja riittävän täsmällisesti määriteltyjä. Rajoitusperusteiden tulee myös olla hyväksyttäviä ja painavan yhteiskunnallisen tarpeen vaatimia. Lastensuojelulain näkökulmasta *rajoitustoimenpiteiden keskeisenä tavoitteena on lapsen jotakin perusoikeutta rajoittamalla turvata lapsen vahvempi perusoikeus, eli perustuslain säätämä oikeus ihmisarvoisen elämän edellyttämään välttämättömään huolenpitoon*. Lastensuojelulain mukaisissa rajoitustoimenpiteissä voidaan kajota mm. lapsen liikkumavapauteen, perhe-elämän suojaan, fyysiseen koskemattomuuteen sekä yksityisyyden ja omaisuuden suojaan. Käytännössä tulee pyrkiä siihen, että lastensuojelu-

lain mukaiset rajoitustoimenpiteet ovat viimesijaisia ja asiat ratkaistaan ensisijaisesti muilla sosiaalityön keinoilla. (Saastamoinen 2010, 151–152.)

7.4 Rajoitustoimenpiteet

Lastensuojelulain mukaiset rajoitustoimenpiteet tulee pitää erillään lapsen kasvatukseen perustuvasta rajoittamisesta. Sijaishuoltopaikan on huolehdittava lapsen päivittäisestä hoidosta ja kasvatuksesta, johon kuuluu lapsen kasvua ja kehitystä tukevana, normaalina ja tärkeänä osana myös erilaisten rajojen ja kieltojen asettaminen. Tavanomaisia kodin sääntöjä ovat mm. kotiintulo-, ruokailu- ja nukkumaanmenoajat sekä osallistuminen kodin askareisiin. Rajoitustoimenpiteitä säännellään nykyisin hyvin täsmällisesti ja tarkkarajaisesti, joten kun rajoitustoimenpiteen käytön edellytykset täyttyvät, on kyse rajoitustoimenpiteen käytöstä ja säännöksen mukaiset päätökset ja kirjaukset on tehtävä. Jotta rajoitustoimenpide voidaan toteuttaa, tulee laissa olevien rajoitustoimenpiteiden edellytysten olla olemassa. Jokainen rajoitustoimenpide on harkittava tapauskohtaisesti, eikä rajoitustoimenpiteiden käyttöä voi perustaa aiempaan harkintaan tai sen perusteella tehtyyn päätökseen. (Saastamoinen 2010, 152–154.)

7.4.1 Yhteydenpidon rajoittaminen

Sijaishuollossa olevan lapsen oikeutta pitää yhteyttä vanhempiinsa tai muihin hänelle läheisiin henkilöihin saadaan rajoittaa, jos yhteydenpidosta ei ole voitu asiakassuunnitelmassa tai muusta erityisestä syystä sopia lapsen ja hänen vanhempiansa tai muiden läheistensä kanssa, ja jos:

- 1) yhteydenpito vaarantaa lapsen sijaishuollon tarkoituksen toteuttamisen ja rajoittaminen on lapsen hoidon ja kasvatuksen kannalta välttämätöntä; tai
- 2) yhteydenpidosta on vaaraa lapsen hengelle, terveydelle, kehitykselle tai turvallisuudelle; tai
- 3) rajoittaminen on välttämätöntä vanhempien tai perheen muiden lasten, perhekodin tai laitoksen muiden lasten tai henkilöstön turvallisuuden vuoksi; taikka

4) 12 vuotta täyttänyt lapsi vastustaa yhteydenpitoa; sama koskee myös 12 vuotta nuorempaa lasta, jos hän on niin kehittynyt, että hänen tahtoonsa voidaan kiinnittää huomiota.

Edellä 1 momentissa tarkoitetuin edellytyksin saadaan:

- 1) rajoittaa lapsen oikeutta tavata vanhempiaan tai muita läheisiään;
- 2) rajoittaa lapsen oikeutta pitää yhteyttä läheisiinsä puhelimitse tai muita yhteydenpitolaitteita tai -välineitä käyttäen;
- 3) lukea ja pidättää lapsen lähettämä tai hänelle osoitettu yksittäinen kirje tai siihen rinnastettava muu luottamuksellinen viesti tai tarkastaa ja pidättää muu lähetys; sekä
- 4) ottaa rajoituksen ajaksi sijaishuoltopaikan haltuun lapsen hallussa olevat yhteydenpitoon käytettävät laitteet ja välineet tai rajoittaa niiden käyttöä.

Edellä 1 momentissa mainituin edellytyksin voidaan lapsen olinpaikka jättää ilmaise-matta vanhemmille tai huoltajille. (LSL 62. §.)

Yhteydenpidon rajoittamista voidaan käyttää vain siinä määrin kuin se on laissa säädetyn tarkoituksen saavuttamiseksi *välttämätöntä* (Saastamoinen 2010, 192).

7.4.2 Aineiden ja esineiden haltuunotto

Laitoksen on otettava haltuunsa lapsella olevat päihtymistarkoituksessa käytettävät aineet tai tällaisen aineen käyttöön erityisesti soveltuvat välineet. Samoin on toimittava myös sellaisten aineiden ja esineiden kohdalla, jotka on tarkoitettu lapsen itsensä tai toisen henkilön vahingoittamiseen. Laitoksen haltuun saadaan ottaa aineet tai esineet, jotka ominaisuuksiensa puolesta soveltuvat vaarantamaan lapsen omaa tai toisen henkilön henkeä, terveyttä tai turvallisuutta tai vahingoittamaan omaisuutta, jos on todennäköistä, että lapsi käyttää aineita tai esineitä tämän säännöksen tarkoittamalla tavalla. Laitoksen haltuun saadaan lisäksi ottaa lapsella olevat lapsen oman tai toisten lasten sijaishuollon järjestämistä tai laitoksen yleistä järjestystä todennäköisesti vakavasti haittaavat muut kuin 1 momentissa tarkoitettut aineet ja esineet. Toimenpidettä ei saa

jatkaa pidempään kuin se säännöksessä mainitusta syystä ja lapsen hoidon ja kasvatuksen kannalta on välttämätöntä. (LSL 65. §.)

Lapselta haltuun otettavat aineet ja esineet voivat siis olla turvallisuutta vaarantavia joko suoraan niiden käyttötarkoituksen perusteella tai aineen ja esineen ominaisuuden perusteella (Saastamoinen 2010, 210).

7.4.3 Henkilöntarkastus

Jos on perusteltua syytä epäillä, että lapsella on vaatteissaan tai muutoin yllään 65 §:n 1 momentissa tarkoitettuja aineita tai esineitä, hänelle saadaan asian tutkimiseksi tehdä *henkilöntarkastus*. Tarkastuksen tekee laitoksen johtaja tai hänen määräämänsä laitoksen hoito- ja kasvatushenkilökuntaan kuuluva henkilö. Tarkastus on tehtävä laitoksen hoito- ja kasvatushenkilökuntaan kuuluvan toisen henkilön läsnä ollessa, jollei erityisestä syystä muuta johdu. Tarkastuksen tekijän ja siinä läsnä olevan henkilön on oltava lapsen kanssa samaa sukupuolta, jollei kyseessä ole terveydenhuollon ammattihenkilö. Henkilöntarkastuksen tai henkilönkatsastuksen suorittava ja siinä läsnä oleva henkilö voi kuitenkin siinä tapauksessa olla eri sukupuolta kuin lapsi, jos toimenpiteen suorittaminen välittömästi on lapsen tai toisen henkilön turvallisuuden varmistamiseksi *välttämätöntä*. (LSL 66. §.)

Henkilöntarkastuksella tarkoitetaan sen tutkimista ja tarkastamista, mitä lapsella on vaatteissaan tai muutoin yllään tai vaatteiden ja ihon väliin kätkeytyneenä. Henkilöntarkastus tehdään etsittävänä olevan omaisuuden löytämiseksi ja sen tyypillisiä toteutustapoja ovat vaatteiden tutkiminen, jälkien etsiminen vaatteista, laukun tarkastaminen sekä taskujen tarkastaminen ja tyhjentäminen. Jotta henkilöntarkastus voidaan tehdä, tulee sen edellytysten täytyä. Lain tarkoittamien perusteltujen syiden olemassaoloa voidaan arvioida esim. lapsen käyttäytymisen perusteella. Laitos ei siis voi automaattisesti suorittaa henkilöntarkastusta sijaishuollon alkaessa kaikille lapsille, vaan toimenpiteen edellytykset tulee aina arvioida tapauskohtaisesti. Henkilöntarkastus tulee aina suorittaa hienovaraisesti sekä lapsen fyysistä koskemattomuutta, sukupuoli-identiteettiä, ihmisarvoa ja yksityisyyttä kunnioittaen. Lisäksi tulee huomioida lapsen ikä ja kehitystaso. (Saastamoinen 2010, 224–226.)

7.4.4 Henkilönkatsastus

Jos on perusteltua syytä epäillä, että lapsi on käyttänyt 65 §:n 1 momentissa tarkoitettuja päihdyttäviä aineita, häneen saadaan kohdistaa *henkilönkatsastus*, joka voi käsittää puhalluskokeen suorittamisen tai veri-, hius-, virtsa- tai sylkinäytteen ottamisen. Katsastuksen toimittamisesta päättää ja katsastuksen toimittaa laitoksen johtaja tai hänen määräämänsä laitoksen hoito- ja kasvatushenkilökuntaan kuuluva henkilö tai muu tehtävään soveltuvan ammatillisen tutkinnon omaava henkilö. Jos henkilönkatsastuksen toimittaa muu kuin terveydenhuollon ammattihenkilö, on läsnä oltava laitoksen hoito- ja kasvatushenkilökuntaan kuuluva toinen henkilö tai muu tehtävään soveltuvan ammatillisen tutkinnon omaava henkilö. Verinäytteen saa ottaa vain terveydenhuollon ammattihenkilö. Katsastusta ei saa toimittaa eikä siinä olla läsnä lapsen kanssa eri sukupuolta oleva henkilö, jollei kyseessä ole terveydenhuollon ammattihenkilö. Henkilöntarkastuksen tai henkilönkatsastuksen suorittava ja siinä läsnä oleva henkilö voi kuitenkin olla eri sukupuolta kuin lapsi, jos toimenpiteen suorittaminen välittömästi on lapsen tai toisen henkilön turvallisuuden varmistamiseksi *välttämätöntä*. (LSL 66. §.)

Henkilönkatsastus edellyttää aina perusteltua syytä epäillä, että lapsi on käyttänyt päihdyttäviä aineita. Perusteltujen syiden olemassaoloa voidaan arvioida lapsen käyttäytymisen tai aiemman päihteiden käytön perusteella. Henkilönkatsastuksen tavoitteena on aina lapsen suojeleminen ja auttaminen, eli se, että lapselle voidaan antaa tarkoituksenmukainen, riittävä ja oikea-aikainen hoito. Henkilönkatsastusta ei saa käyttää sen selvittämiseen, onko lapsella päihteitä kehossaan. Kuten edellä esitellyn henkilöntarkastuksenkin kohdalla, myös henkilökatsastuksessa lain tarkoittamien perusteltujen syiden olemassaoloa voidaan arvioida esim. lapsen käyttäytymisen perusteella. Laitos ei siis voi automaattisesti suorittaa henkilönkatsastusta sijaishuollon alkaessa jokaiselle, vaan toimenpiteen edellytykset tulee aina arvioida tapauskohtaisesti. (Saastamoinen 2010, 230–231.)

7.4.5 Omaisuuden ja lähetysten tarkastaminen

Jos on perusteltua syytä epäillä, että lapsella on hallussaan 65 §:n 1 momentissa tarkoitettuja aineita tai esineitä tai lapsen olinpaikka on sijaishuollon tarkoituksen toteuttamiseksi kiireellisesti selvitettävä, saadaan hänen käytössään olevat tilat tai hallussaan oleva omaisuus tarkastaa. Jos on perusteltua syytä epäillä, että lapselle osoitettu

kirje tai siihen rinnastettava muu luottamuksellinen viesti tai muu lähetys sisältää 65 §:n 1 momentissa tarkoitettuja aineita tai esineitä, saadaan lähetyksen sisältö tarkastaa kirjettä tai muuta luottamuksellista viestiä lukematta. Tarkastamisen suorittaa laitoksen johtaja tai hänen määräämänsä laitoksen hoito- ja kasvatushenkilökuntaan kuuluva henkilö. Tarkastaminen on tehtävä lapsen ja laitoksen hoito- ja kasvatushenkilökuntaan kuuluvan toisen henkilön läsnä ollessa. Lapsen käytössä olevat tilat tai hallussa oleva omaisuus voidaan kuitenkin erityisestä syystä tarkastaa myös lapsen tai toisen henkilön läsnä olematta. Lapselle tulee selvittää tarkastuksen syy. (LSL 67. §.)

Omaisuuksien, lähetysten tai tilojen tarkastamisen tarkoituksena on erityisesti löytää lapsen hallussa mahdollisesti olevia päihteitä tai niiden käyttöön soveltuvia välineitä. Lisäksi tarkastuksen avulla voidaan pyrkiä löytämään sellaisia tietoja, joiden perusteella voidaan päätellä lapsen olinpaikka. Omaisuuden tarkastamisen tarkoituksena voi olla myös turvallisuutta vaarantavien aineiden ja esineiden haltuun ottaminen. Tarkastaminen edellyttää, että laissa mainitut edellytykset täyttyvät ja tarkastamiseen tulee olla perusteltu syy. Näin ollen esimerkiksi säännönmukaisia huoneentarkastuksia ei voida suorittaa. (Saastamoinen 2010, 239.)

Lapselle osoitetun luottamuksellisen viestin tai muun lähetyksen sisällön tarkastamisen tarkoituksena on vain laissa määriteltujen aineiden ja esineiden löytäminen. Lähetyksessä olevan luottamuksellisen viestin lukeminen on sijaishuoltopaikassa kielletty. (Saastamoinen 2010, 246.)

7.4.6 Lähetysten luovuttamatta jättäminen

Lapsen asioista vastaavalla sosiaalityöntekijällä on oikeus erityisestä syystä tehdä päätös siitä, että 67 §:n 2 momentissa tarkoitettu viesti on jätettävä kokonaan tai osaksi toimittamatta tai muu lähetys kokonaan tai osaksi luovuttamatta lapselle, jos viestin tai lähetyksen sisällön voidaan olosuhteet kokonaisuutena huomioiden perustellusti arvioida vakavasti vaarantavan lapsen tai toisen henkilön henkeä, terveyttä, turvallisuutta tai kehitystä. Laitoksen on viipymättä toimitettava lähetys lapsen asioista vastaavalle sosiaalityöntekijälle päätöksentekoa varten. Päätöksen tekemistä varten sosiaalityöntekijä saa lukea kirjeen tai muun luottamuksellisen viestin, jos yksittäistapauksessa on perusteltua syytä epäillä viestin sisällön voivan vaarantaa lapsen tai toisen henkilön henkeä, terveyttä, turvallisuutta tai kehitystä. (LSL 67. §.)

Lähetysten luovuttamatta jättämisen tavoitteena tulee aina olla lapsen erittäin tärkeä yksityisen edun turvaaminen ja toimenpiteen tulee olla välttämätön laissa tarkoitetun vakavan vaaran torjumiseksi (Saastamoinen 2010, 249).

7.4.7 Kiinnipitäminen

Laitoksen johtaja tai laitoksen hoito- ja kasvatushenkilökuntaan kuuluva henkilö voi lapsen rauhoittamiseksi pitää kiinni lapsesta, jos lapsi sekavan tai uhkaavan käyttäytymisensä perusteella todennäköisesti vahingoittaisi itseään tai muita. Lisäksi edellytys on, että kiinnipitäminen on lapsen oman tai toisen henkilön hengen, terveyden tai turvallisuuden välittömän vaarantumisen vuoksi taikka omaisuuden merkittävän vahingoittamisen estämiseksi välttämätöntä. Kiinnipitäminen on oltava luonteeltaan hoidollista ja huollollista sekä kokonaisuutena arvioiden puolustettavaa, kun otetaan huomioon lapsen käyttäytyminen ja tilanne muutoinkin. Kiinnipitäminen voi pitää sisällään myös lapsen siirtämisen. Kiinnipitäminen on lopetettava heti, kun se ei enää ole välttämätöntä. Kiinnipitämisestä on annettava kirjallinen selvitys laitoksen johtajalle sen henkilön toimesta, joka kiinnipitämisen on suorittanut. Mikäli kiinnipitämiseen turvautuu laitoksen johtaja, on selvitys annettava lapsen asioista vastaavalle sosiaalityöntekijälle. Kiinnipitämisen liioittelusta säädetään rikoslain 4 luvun 6 §:n 3 momentissa ja 7 §:ssä. (LSL 68. §.)

Kiinnipitämisessä tulee kummankin edellytyksen täytyä ennen sen toimeenpanoa: 1) lapsi todennäköisesti vahingoittaisi itseään tai muita ja 2) kiinnipitäminen on lapsen oman tai toisen henkilön hengen, terveyden tai turvallisuuden *välittömän* vaarantumisen vuoksi tai omaisuuden merkittävän vahingoittumisen estämiseksi *välttämätöntä*. Kiinnipitämisellä tarkoitetaan ainoastaan lapsen fyysistä kiinnipitämistä; minkäänlaisen välineiden käyttö ei ole sallittua (esim. mattoon käärminen). Ennakollinen kiinnipitäminen ilman välitöntä vaaraa ei täytä kiinnipidon edellytyksiä. Kiinnipitämisen välttämättömyys tulee aina arvioida tapauskohtaisesti. Käytännössä tilanteet voivat vaatia myös nopeaa puuttumista. Lapsen rauhoittamiseksi on kuitenkin aina pyrittävä käyttämään lievintä mahdollista keinoa ja kiinnipitämiseen turvautumisen tulee aina olla kohtuullisessa suhteessa siihen lopputulokseen nähden, johon sillä pyritään. Kiinnipitämistä on aina pidettävä viimesijaisena keinona. (Saastamoinen 2010, 253–254.)

Kiinnipitämisen liioittelusta on kyse silloin, jos kaikki kiinnipitämisen edellytyksen eivät täyty tai kiinnipitämisen toteuttamisessa käytetään liiallista voimaa suhteessa

lapsen tarvitsemaan välttämättömään rauhoittamiseen. Koska kiinnipitotilanteet voivat lastensuojelulaitoksen arjessa tulla esille hyvinkin yllättäen, voivat kiinnipitämiseen turvautua kaikki laitoksen kasvatusta- ja hoitohenkilökuntaan kuuluvat henkilöt. Kiinnipitämisestä tulee sen toteuttajan antaa kirjallinen selvitys laitoksen johtajalle. Mikäli kiinnipitotilanteen on suorittanut johtaja itse, hän antaa selvityksen lapsen asioista vastaavalle sosiaalityöntekijälle. Laki ei siis kaikissa tapauksissa edellytä kiinnipitot selvityksen antamista sosiaalityöntekijälle, mutta se olisi kuitenkin tärkeää kiinnipitotilanteiden seurannan kannalta. (Saastamoinen 2010, 255–257.)

7.4.8 Liikkumisvapauden rajoittaminen

Lapselle saadaan asettaa määräajaksi kielto poistua laitoksen alueelta, laitoksesta tai tietyn asuinyksikön tiloista, jos se on hänen huoltonsa kannalta välttämätöntä ja lapsen edun mukaista. Lisäksi jonkun seuraavista lisäehdoista tulee täyttyä:

- 1) lapsen sijaishuoltoon johtanut päätös on tehty sillä perusteella, että hän on vaarantanut vakavasti terveyttään tai kehitystään käyttämällä päihteitä, tekemällä muun kuin vähäisenä pidettävän rikollisen teon tai muulla niihin verrattavalla käyttäytymisellään;
- 2) lapsi laitoksessa käyttäytyy 1 kohdassa mainitulla tavalla; tai
- 3) rajoitus on lapsen hoidon tai huollon kannalta muutoin tarpeen lapsen suojelemiseksi häntä itseään vakavasti vahingoittavalta käyttäytymiseltä.

Rajoittaminen ei saa ilman uutta päätöstä jatkua yli seitsemää vuorokautta. Yhtäjaksoisesti rajoittaminen saa jatkua enintään 30 vuorokautta. Rajoittamista ei saa määrätä laajempaan eikä pidemmäksi ajaksi kuin lapsen hoito ja kasvatusta välttämättä edellyttää. Toimenpide on myös lopetettava heti, kun se ei enää ole välttämätön. Laitoksessa voidaan päättää yhteensä enintään seitsemän vuorokautta kestävästä rajoittamisesta. Tätä pidemmästä yhteensä enintään 30 vuorokautta kestävästä rajoittamisesta tekee päätöksen lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä. (LSL 69. §.)

Laissa tarkoitettuja lisäedellytyksiä rajoitustoimenpiteen toteuttamiselle voivat olla mm. lapsen päihteidenkäyttö, epäsosiaalinen tai itsetuhoinen käytös tai lapsen jatkuva karkaileminen laitoksesta, joka vaarantaa hänen mahdollisuutensa kiinnittyä laitokseen ja työntekijöihin. Karkailu voi vaarantaa myös lapsen koulunkäynnin. Liikku-

misvapauden rajoittamista ei voida tehdä ennakoiden, vaan sen edellytysten tulee aina täyttyä ja ne tulee tapauskohtaisesti arvioida. Lapselle voidaan laitoksessa määrätä normaaliin kotikasvatukseen rinnastettavia rajoja, kuten kotiintuloajat. Liikkumisvapauden rajoittamisesta on kyse silloin, kun lapsen liikkumisvapautta rajoitetaan niin, että lapsella ei ole mahdollisuutta tehdä normaaleita arkeen kuuluvia asioita, kuten harrastustoimintaan osallistuminen tai ystävien tapaaminen. Liikkumisvapauden rajoittaminen tarkoittaa käytännössä sitä, ettei lapsi saa poistua päätöksessä yksilöidyltä alueelta ilman työntekijän läsnäoloa. Liikkumisvapauden rajoittamista ei koskaan saa käyttää rangaistuksena eikä se myöskään saa muodostua luonteeltaan eristämisen tai erityisen huolenpidon kaltaiseksi toimenpiteeksi. Mikäli lapsen liikkumisvapauden rajoittamisen tarve jatkuu pitkään, tulee uudelleen arvioida sijaishuollon järjestämisen tapaa tai ainakin tarvetta tarkistaa asiakassuunnitelma. (Saastamoinen 2010, 260–262.)

7.4.9 Eristäminen

Lapsi saadaan eristää laitoksen muista lapsista, jos hän 1) käyttäytymisensä perusteella on vaaraksi itselleen tai muille *tai* 2) jos eristäminen on muusta erityisen perustellusta syystä lapsen hengen, terveyden tai turvallisuuden kannalta *välttämätöntä*. Eristäminen tulee määrätä vain sen laajuisena ja sen pituiselle ajalle, kuin mitä lapsen huolenpito ja hoito välttämättä edellyttää. Eristämistä ei saa ilman uutta päätöstä jatkaa yhtäjaksoisesti yli 24 tuntia. Eristäminen on lopetettava heti, kun se ei enää ole välttämätöntä. Eristämisen tulee tapahtua laitoksen hoito- ja kasvatushenkilöstön jatkuvan huolenpidon alaisena. Kun lapsi on määrätty eristettäväksi, on samalla määrättävä, kenen tehtävänä on huolehtia lapsen turvallisuudesta. Lapsen olosuhteet eristämisen aikana on järjestettävä niin, että hän saa riittävän huolenpidon ja hoidon sekä mahdollisuuden keskustella hoitajan kanssa. Eristämistä voidaan välittömästi jatkaa uudella päätöksellä vain, jos 1 momentissa säädetyt eristämisen edellytykset ovat edelleen olemassa. Edellytyksenä on lisäksi, ettei lapsen hoitoa ole edelleenkaan tarkoituksenmukaista tai mahdollista järjestää muulla tavalla. Tällöinkään eristämisen pisin kokonaisaika ei saa ylittää 48 tuntia. Ennen eristämisen jatkamista koskevan päätöksen tekemistä on lapselle suoritettava lääkärintarkastus, mikäli se ei ole ilmeisen tarpeetonta. Tarvittaessa lääkärintarkastus tulee suorittaa myös eristämisen alkaessa tai eristämisen aikana. (LSL 70. §.)

Eristämisen välttämättömyyttä tulee arvioida lapsen oman käytöksen perusteella. Eristämisen tavoitteena on paitsi suojella lasta omalta itseltään, myös muita laitoksessa olevia lapsia tai henkilökuntaa. Koska eristämisessä puututaan syvästi lapsen oikeuksiin ja lapsen henkilökohtaiseen vapauteen, tulee siihen turvautua vasta, kun lievemmät puuttumisen keinot eivät voi tulla kyseeseen tilanteen laukaisemiseksi. Eristäminen on näin ollen tarkoitettu sovellettavaksi vain äärimmäisissä tilanteissa, joissa se on välttämätöntä, koska muut käytettävissä olevat lievemmät keinot eivät riitä tai ole mahdollisia vaaratilanteen torjumiseksi. (Saastamoinen 2010, 266–267.)

Eristäminen on sallittua vasta sitten, kun lapsi jo käyttäytyy lain tarkoittamalla tavalla vaaraa aiheuttavasti. Näin ollen pelkkä vaaran uhka ei riitä. Lapsen käyttäytymiseen tulee liittyä muihin kohdistuvaa vaaraa tai välitön vaara siitä, että lapsi itse joutuu häiriköinnin vuoksi muiden lasten väkivallan kohteeksi. Pelkkä lapsen rauhattomuus, sekavuus tai äänekkyyys eivät siten riitä eristämisen edellytyksiksi. Eristämistä ei voi käyttää rangaistuksena tai muuna kurinpitomenetelmänä, eikä sillä voida pyrkiä ohjaamaan lasta kasvatuksellisessa mielessä. (Saastamoinen 2010, 267.)

7.4.10 Erityinen huolenpito

Erityisellä huolenpidolla tarkoitetaan sijaishuollossa olevalle 12 vuotta täyttäneelle lapselle lastensuojelulaitoksessa järjestettävää erityistä, moniammatillista hoitoa ja huolenpitoa, jonka aikana lapsen liikkumisvapautta voidaan hänen hoitonsa ja huolenpitonsa edellyttämässä laajuudessa rajoittaa. (LSL 71. §.)

Erityisellä huolenpidolla pyritään lapsen kohdennettuun hoitamiseen siten, että hoidossa huomioidaan erityisesti lapsen psyykkisen hoidon tarve. Lapsen erityinen huolenpito ei saa olla luonteeltaan säilyttävää tai rangaistuksenomaista. Erityisellä huolenpidolla mahdollistetaan tehokkaiden ja yksilöllisten toimenpiteiden käyttäminen poikkeuksellisen voimakkaasti oireilevan lapsen auttamiseksi. Erityisen huolenpidon tavoitteena on mm. luoda lapselle tunnepohjainen, vahva ja luottamuksellinen suhde aikuiseen ihmiseen. Erityisen huolenpidon aikana lapsella on mahdollisuus pysähtyä tarkastelemaan tilannettaan harkiten, monipuolisesti ja aikuisten ihmisten tukemana. Luottamuksellisen suhteen luomisen jälkeen lapsen on helpompi sitoutua hänelle järjestettävään jatkohoitoon. (Saastamoinen 2010, 276–277.)

Erityistä huolenpitoa voidaan järjestää enintään 30 vuorokauden ajan. Erittäin painavasta syystä sitä voidaan jatkaa enintään 60 vuorokaudella, mikäli lapsen sijaishuollon järjestäminen sitä edelleen välttämättä vaatii. Erityinen huolenpito on lopetettava välittömästi, jos se osoittautuu tehottomaksi sille asetettujen tavoitteiden saavuttamiseksi tai kun sen tarvetta ei enää ole. (LSL 72. §.) Erityistä huolenpitoa voidaan järjestää lastensuojelulaitoksessa, jonka käytettävissä on erityisen huolenpidon järjestämiseksi riittävä kasvatuksellinen, sosiaalityön, psykologinen ja lääketieteellinen asiantuntemus. Laitoksessa tulee olla toiminnan edellyttämä tehtävään soveltuvan ammatillisen tutkinnon omaava henkilöstö. Lisäksi laitoksessa tulee olla erityisen huolenpidon järjestämiseksi terveydellisiltä ja muilta olosuhteiltaan asianmukaiset tilat. (LSL 73. §.)

8 TUTKIMUKSEN TOTEUTUS

8.1 Tutkimusongelma

Tutkimuksen tarkoituksena oli kartoittaa henkilökunnan kokemuksia lastensuojelulaitoksissa käytettävistä lastensuojelulain mukaisista rajoitustoimenpiteistä. Ennen kaikkea halusin tietoa siitä, miten henkilökunta kokee rajoitustoimenpiteiden edut ja haitat niin suhteessa laitoksessa asuviin nuoriin kuin henkilökuntaan itsessään.

Tutkimuskysymysten asettelussa käytin teoreettisen viitekehyksen pohjalta syntyneitä teemoittelua. Halusin ennen muuta saada tietoa rajoitustoimenpiteistä suhteessa laitoksissa asuvien nuorten kasvun ja kehityksen tukemiseen. Halusin selvittää, millaisissa tilanteissa rajoitustoimenpiteitä on käytetty ja lisäksi olin kiinnostunut siitä, miten henkilökunta kokee lasten yksilöllisen huomioimisen laitoksessa toteutuvan. Henkilöstön jaksamisen näkökulmasta halusin tutkimuskysymyksilläni pureutua myös rajoitustoimenpiteiden etuihin ja haittoihin laitoksen henkilöstön perustehtävän näkökulmasta. Erittäin tärkeänä teemana koin sekä lasten että henkilökunnan näkökulmasta rajoitustoimenpiteiden läpikäymisen. Se liittyy vahvasti myös lasten kasvun ja kehityksen tukemiseen; onhan asianmukaisen konfliktitilanteiden selvittelyn opettelu tärkeä osa oireilevien nuorten kuntoutusta. Sillä on suuri merkitys myös henkilökunnan työhyvinvoinnin ja koko laitoksen ilmapiirin kannalta.

Lisäksi halusin tutkia henkilökunnan valmiuksia rajoitustoimenpiteiden toteuttamiselle eli mm. sitä, millaista henkilöstön perehdytys rajoitustoimenpiteiden toteuttamiseen

on ollut, kokevatko he sen olleen riittävää ja mistä he mahdollisesti toivoisivat saavansa lisäperehdytystä. Tutkimuskysymysten teemat muotoutuivat seuraavasti:

1. Käytetyt rajoitustoimenpiteet ja rajoitustoimenpiteisiin liittyneet tilanteet
2. Rajoitustoimenpiteet ja laitoksen arki, ennakointi
3. Tilanteiden ”jälkipuinti”
4. Perehdytys ja henkilöstön valmiudet

Teemat olivat sellaisinaan esillä myös itse kyselylomakkeen pääotsikoissa (liite 4).

8.2 Tutkimusmenetelmä

Kyseessä oli kvalitatiivinen, eli laadullinen tutkimus. Kvalitatiivisen tutkimuksen tavoitteena on ymmärtää tutkimuskohdetta. Koska laadullisen tutkimuksen tarkoituksena ei ole etsiä keskimääräisiä tai tilastollisia säännönmukaisuuksia, aineiston koko ei ole tutkimusta määrittelevä. (Hirsjärvi, Remes, & Sajavaara 2010, 181.) Kvalitatiivisen tutkimuksen lähtökohtana on todellisen elämän kuvaaminen, johon sisältyy ajatus, että todellisuus on moninainen. Kvalitatiivisessa tutkimuksessa pyritäänkin tutkimaan kohdetta mahdollisimman kokonaisvaltaisesti. Kvalitatiivisessa tutkimuksessa myös kohdejoukko valitaan tarkoituksenmukaisesti, eikä satunnaisotoksella. (Hirsjärvi ym. 2010, 161–164). Tutkimuksellani halusin siis selvittää lastensuojelulaitosten henkilökunnan todellisia ajatuksia työhönsä olennaisesti liittyvistä, lastensuojelulain mukaisista rajoitustoimenpiteistä.

8.3 Tutkimusjoukko

Tutkimukseen osallistui kolme kymenlaaksolaista lastensuojelulaitosta, jotka ovat erikoistuneet lähinnä haastavien murrosikäisten hoitoon. Laitosten valinnassa pyrittiin saamaan mukaan yksiköitä, joilla on määrällisesti runsaasti kokemusta rajoitustoimenpiteiden käytöstä ja näin ollen myös kokemuksellista tietoa niistä. Kuitenkin tutkimuksessa pyrittiin siihen, että vastaajien joukossa oli sekä kokeneempia että aloittelevampia työntekijöitä, jotta kokemuksellista aineistoa ja erilaisia näkökulmia saataisiin monipuolisesti. Tutkimuslupa anottiin erikseen jokaisesta yksiköstä (liite 1). Laitokset ja vastaajat pysyvät opinnäytetyössä anonyymeinä.

8.4 Aineistonkeruu

Aineistonkeruumenetelmänä oli lomakekysely (liite 4). Kyselylomakkeen ansiosta oli mahdollista kysyä kysymykset kaikilta vastaajilta täsmälleen samalla tavalla (Hirsjärvi ym. 2010, 193). Koska tarkoituksena oli saada mahdollisimman kuvailevaa aineistoa, sisälsi kyselylomake pääasiassa avoimia kysymyksiä. Avoimien kysymysten etuna on, että ne sallivat vastaajien ilmaista itseään omin sanoin. Avoimet kysymykset eivät myöskään ehdota vastauksia, joten ne osoittavat vastaajien tietämyksen asiasta sekä toisaalta myös sen, mikä on vastaajien ajattelussa keskeistä tai tärkeää. (Hirsjärvi ym. 2010, 201.)

Kyselylomaketta suunnitellessani pidin tärkeänä, että sen sisältämät kysymykset olivat jo valmiiksi teemoiteltuja. Halusin kyselylomakkeen muodostavan vastaajille selkeän kokonaisuuden ja lisäksi halusin sen myös pureutuvan juuri niihin aiheisiin, joihin saatekirjeessäni (liite 3) viittasin. Ajattelin valmiiksi teemoitellun aineistonkeruumenetelmän myös selkeyttävän aineiston käsittelyä vastaukset saatuaani. Teemoittelu on kaiken kaikkiaan kyse laadullisen aineiston pilkkomisesta ja ryhmittelystä erilaisten aihepiirien mukaan (Tuomi & Sarajärvi 2009, 93).

Kyselylomakkeet postitettiin osallistuville lastensuojeluyksiköille palautuskuorineen. Jokaiseen kolmeen laitokseen lähetin viisi kyselylomaketta esimiehelle osoitettuna ja tarkoituksena oli, että esimies jakaa kyselylomakkeet eteenpäin alaisilleen. Osoitin esimiehelle lisäksi saatekirjeen (liite 2), jossa kehotin jakamaan kyselyt toivomalleni kohdejoukolle, joka sisältäisi niin aloittelevia kuin kokeneita työntekijöitä. Vastausten määrän toivoin olevan vähintään 3 kpl/yksikkö, joka mahdollistaisi monipuoliset vastaukset ja toisaalta aineisto pysyisi määrältään opinnäytetyön mittapuulle sopivana. Lisäksi olin valmistautunut tekemään haastatteluja kahdessa laitoksessa, mikäli kyselytutkimus ei olisi tuottanut riittävän kuvailevaa aineistoa. Kyselylomake sisälsi muutamien strukturoidun kysymyksen lisäksi avoimia kysymyksiä.

Kyselyn liitteenä oli saatekirje (liite 3), jossa kerrottiin lyhyesti opinnäytetyön tarkoituksesta sekä ohjeistettiin yleisesti kyselylomakkeen täyttämistä. Painotin saatteessa mahdollisimman kuvailevaa vastaustyyliä, jotta aineisto olisi mahdollisimman kvalitatiivista. Saatteessa myös painotettiin vastaajien ja laitosten pysymistä anonyymeinä. Täytetyn kyselylomakkeen vastaaja lähetti minulle itse.

Kyselyt lähetettyäni olin vielä puhelimitse yhteydessä osallistuvien laitosten esimiehiin, jotta sain varmistettua sen, että kyselyt lähtevät ajoissa jakoon. Vastausaikaa kyselyyn oli kolme viikkoa. Noin viikkoa ennen palautuspäivää olin vielä yhteydessä niihin laitoksiin, joista ei kaikkia viittä kyselylomaketta ollut palautunut.

9 TUTKIMUSTULOKSET

9.1 Aineisto

Kyselylomakkeita palautui määräaikaan mennessä yhteensä 9 kpl. Vastaajien edustamia toimenkuvia laitoksissa olivat ohjaaja, vastaava ohjaaja ja johtaja. Vastaajien työkokemus vaihteli 1 ja 20 vuoden välillä. Osassa vastauksista oli selvästi havaittavissa, että työkokemus oli ajateltu työkokemuksena nimenomaan kyseisessä laitoksessa tai tehtävässä. Yksi vastaajista ilmaisi kuitenkin muissa vastauksissaan selkeästi olevansa vasta-alkaja.

Kirjoitin tulokset puhtaasti tuloksina, teemoittain, ilman laajaa analysointia tai omaa pohdintaa, jotka säästin omien otsikoidensa alle. Kirjoitin vastauksista auki lähes kaiken, koska mielestäni kaikki kysymäni asiat olivat merkityksellisiä ja aineisto oli myös laadultaan sellaista, että siitä oli mielekästä pyrkiä saamaan irti kaikki mahdollinen. Aineistosta nousi monien kysymysten kohdalla selkeästi esiin samansisältöisiä vastauksia. Vaikka laadullinen tutkimus ei pyri etsimään keskimääräisiä tai tilastollisia yhdenmukaisuuksia, voidaan aineistosta kuitenkin pyrkiä teemojen sisältä etsimään näkemyksille yhteisiä ominaisuuksia ja muodostamaan näistä näkemyksistä eräänlaisia yleistyksiä tai tyyppiesimerkkejä. Aineistosta voidaan myös hakea samanlaisuutta tai erilaisuutta. (Tuomi & Sarajärvi 2009, 93.)

Johtopäätöksiä tein aineistosta teoreettiseen viitekehykseeni peilaten. Tärkeitä näkökulmia analyysiä aloittaessani olivat *lasten kasvun ja kehityksen tukeminen laitoksessa aikuisten läsnäolon ja lasten yksilöllisen huomioimisen keinoin sekä rajoitustoimenpiteiden hyödyt ja haitat suhteessa henkilökunnan työhön*. Muita huomionarvoisia seikkoja analyysin alkuvaiheessa olivat henkilöstöltä vaadittava *eettinen ja juridinen pohdinta* itse rajoitustoimenpidetilanteissa sekä riittävät *henkilöstöresurssit* ja henkilöstön *ammattitaito*. Analyysin edetessä aineistosta nousi esille myös muita merkittäviä näkökulmia, kuten rajoitustoimenpiteiden *pysäytysvaikutus* sekä niiden *toteuttamisessa ja ennaltaehkäisyssä vaadittavat vuorovaikutustaidot*.

9.2 Tulokset teemoittain

9.2.1 Rajoitustoimenpiteisiin liittyneet tilanteet

Rajoitustoimenpiteitä vastaajat olivat työssään käyttäneet monipuolisesti. Kaikki vastaajat olivat käyttäneet yhteydenpidon rajoittamista sekä liikkumisvapauden rajoittamista. Muiden rajoitustoimenpiteiden kesken oli hajontaa, mutta yleisimmin käytettyjä olivat aineiden ja esineiden haltuunotto, henkilöntarkastus ja -katsastus sekä kiinnipitäminen. Rajoitustoimenpiteiden käyttö vastaajien kesken on esitetty taulukossa 1.

Taulukko 1. Vastaajien käyttämät rajoitustoimenpiteet

Yhteydenpidon rajoittaminen	9 / 9
Aineiden ja esineiden haltuunotto	8 / 9
Henkilöntarkastus	7 / 9
Henkilönkatsastus	8 / 9
Omaisuuksien ja lähetysten tarkastaminen	3 / 9
Lähetysten luovuttamatta jättäminen	5 / 9
Kiinnipitäminen	7 / 9
Liikkumisvapauden rajoittaminen	9 / 9
Eristäminen	5 / 9
Erikoisen huolenpito	1 / 9

Rajoitustoimenpiteiden tilannekuvauksissa tuli esille monipuolisia esimerkkejä. Tyypillisimmin niissä kuvailtiin tilanteita, jotka ovat edellyttäneet kiinnipitämistä, henkilöntarkastusta tai -katsastusta tai liikkumisvapauden rajoittamista. Yksi tilannekuvaus esitteli myös tilanteen, jossa hyväksikäytetty lapsi piti yhteyttä pedofiiliin ymmärtämättä, miten se vaikutti hänen psyykkiseen vointiinsa ja kehitykseensä. Pedofiilin lähettämä kirje lapselle otettiin laitoksen haltuun ja lähetettiin avaamattomana lapsen asioista vastaavalle sosiaalityöntekijälle, joka asetti voimaan yhteydenpidon rajoitta-

misen. Yhteydenpidon rajoittaminen oli vastausten perusteella usein myös seurausta karkailusta.

Henkilöntarkastuksen, henkilönkatsastuksen ja liikkumisvapauden rajoittamisen käyttöä kuvailtiin tilanteissa, joissa lapsi oli ollut luvatta poissa laitoksesta. Esimerkeissä korostui vahva epäily – tai jopa lapsen itsensä kertoma faktatieto – karkureissun aikana tapahtuneesta päihteiden käytöstä. Tällöin oli ollut perusteltua tehdä henkilöntarkastus tai -katsastus – tai molemmat. Tällaisissa tilanteissa rajoitustoimenpiteiden käyttö oli ollut perusteltua ennen kaikkea lapsen edun kannalta, jotta henkilökunta sai mahdollisimman totuudenmukaisen kuvan lapsen ongelmista ja lapsen tarvitsemaa apua voitiin kohdentaa paremmin. Henkilöntarkastusta ja -katsastusta yksi vastaajista kuvaili seuraavasti:

Käytännössä em. toimenpiteet kulkevat monesti ”käsi kädessä”, sillä jos epäilen lapsen olevan päihtynyt tai huumeiden vaikutuksen alaisena, minulla on usein perusteltu syy epäillä, että hänellä on hallussaan aineita tai esineitä, jotka mahdollistavat päihteiden käytön.

Kiinnipitotilanteet olivat aina olleet seurausta lapsen aggressiivisesta käytöksestä joko itseään, muita tai ympäristöä kohtaan. Tilannekuvauksissa korostui kiinnipitämisen viimesijaisuus; lasta oli pyritty rauhoittamaan muilla keinoin ennen kiinnipitotilanteen toimeenpanoa. Kiinnipitämiseen oli kuitenkin päädytty, koska lapsi ei ollut pystynyt vastaanottamaan puhetta tai toimimaan annettujen ohjeiden mukaisesti. Aggressiivisuus ilmeni tilannekuvauksissa itsetuhoisena käyttäytymisenä, tai muihin kohdistuvana vihamielisyytenä esim. tavaroita heittelemällä:

Jos nuori on vahingoittanut itseään terällä, ohjaajat huomaavat sen ja yrittävät ensin pyytää terää pois. Nuorelle tarjotaan mahdollisuus antaa terä pois ja saada huolenpitoa haavoilleen. Mikäli nuori ei ole yhteistyöhaluinen, tahtoo jatkaa itsensä satuttamista eikä anna terää pois, nuori otetaan kiinnipitoon, jotta häneltä voidaan ottaa terä pois, nuori rauhoitetaan (rauhoitellaan, ollaan vieressä, puhutaan) ja haavat hoidetaan.

Nuori hermostui arkipäiväisestä rajaamistilanteesta ja poistui huoneestaan. Nuori oli omassa huoneessaan heitellyt ja rikkonut tavaroita, li-

säksi nuori oli vahingoittanut itseään tahallisesti. Nuorta yritettiin rauhoittaa keskustelemalla, mutta se ei auttanut ja nuori jatkoi esineiden heittelyä ohjaajia kohti. Nuori rauhoitettiin lattialle vatsalleen ja 2-3 ohjaajaa piti hänestä kiinni, kunnes hän oli rauhoittunut. Nuorelle puhuttiin rauhallisesti koko kiinnipidon ajan. Kiinnipito kesti n. 30 min. Rauhoituttuaan nuoren kanssa läpikäyty tilanne ja siivottu huone (nuori & ohjaaja yhdessä).

Joskus kiinnipitämisen jälkeen oli päädytty eristämään lapsi, kun tämä ei ollut kiinnipitämisestä huolimatta rauhoittunut. Tilanteita oli yleensä edeltänyt rauhallisempi vaihe, jolloin kiinnipitäminen oli lopetettu, mutta lapsi oli alkanut hetken päästä riehua uudestaan ja näin ollen eristäminen oli ollut ainoa vaihtoehto tilanteen rauhoittamiseksi.

Suurin osa vastaajista oli sitä mieltä, ettei rajoitustoimenpidettä heidän kuvailemissaan tilanteissa olisi voitu välttää. Fyysistä uhkaa sisältäneissä kiinnipitotilanteissa vastaajat korostivat sitä, että lasta pyritään aina rauhoittamaan muilla keinoin, kuten keskustelemalla. Usein kiihtyneessä mielentilassa lapsi ei kuitenkaan pysty vastaanottamaan järkipuhetta. Vastauksissa tuotiin esiin myös se, kuinka jotkut lapset hakeutuvat kiinnipitoon keinolla millä hyvänsä, koska haluavat kokea sen; ”haastaa” ja ottaa fyysistä kontaktia ohjaajan kanssa.

Tilannekuvauksissa korostui rajoitustoimenpiteiden välttämättömyys. Usein vaarassa oli ensisijaisesti rajoitustoimenpiteen kohteena olevan lapsen etu ja hyvinvointi, mutta myös laitosten muiden lasten tai ohjaajien turvallisuus. Kärjistyvien tilanteiden ehkäiseminen korostui osassa vastauksia varsin seikkaperäisesti:

Luvatonta poistumista, joka loputtuaan johtaa henkilöntarkastukseen ja -katsastukseen, voidaan ehkäistä turvallisella, sisällökkäällä arjella ja hyvällä, kunnioittavalla ilmapiirillä. Voidaan ehkäistä ja välttää niitä tilanteita, joissa lapsen on mahdollista käyttää päihteitä (rajaton arki, sitoutumaton lomapaikka, keinottomuus puuttua lapsen ongelmiin ennaltaehkäisevästi...).

Kiinnipitoja voidaan ehkäistä strukturoidulla arjella, psyykkisellä kuntoutuksella, lääkähoidolla, keskustelulla ja sillä, että aikuiset tekevät havaintoja ja reagoivat niiden pohjalta aikaisemmin esim. levottomuuteen.

Yksi vastaajista korosti laitoksen puitteiden merkitystä uhkatilanteiden välttämiseksi. Laitoksessa ei saisi olla vaarallisia esineitä lasten ulottuvilla (terävät esineet tai lyömäaseeksi kelpaavat esineet, kuten imurin putki).

Eräs vastaaja kirjoitti, ettei rajoitustoimenpiteiden ennaltaehkäisy aina ole mahdollista, koska joskus lapset vain ”mokaavat”. Varhainen puuttuminen, henkilöstön tunneherkkyys ja valmius avoimeen keskusteluun ovat ratkaisuja rajoitustoimenpiteiden välttämiseksi:

Mikään rajoite ei korvaa arjen pysyvyyttä, virikkeitä ja turvallisia, ammattitaitoisia aikuisia, joilla on kyky nähdä lapsen tilanne kokonaisuutena. Joskus rajoitustoimenpide voi laukaista ikävän tilanteen ja siitä on opittavissa uutta; päihdeongelma paljastuu, itsetuhoisuus tulee ilmi, luovattoman poistumisen riski pienenee, lapsi oppii käsittelemään tunteitaan muuten kuin päihteiden, karkailun, kiinnipidon avulla...

9.2.2 Rajoitustoimenpiteet ja laitoksen arki, ennakointi

Kaikki vastaajat kokivat rajoitustoimenpiteiden tukevan lapsen kasvua ja kehitystä laitoksessa. Rajoitustoimenpiteiden avulla turvataan lapsen kasvu ja kehitys tilanteissa, joissa se usein ennen sijoitusta on ollut päinvastainen. Rajoitustoimenpiteiden avulla lapselle voidaan asettaa turvalliset rajat tavallisten, kasvatuksellisten rajojen lisäksi. Rajoitustoimenpiteet myös selkeyttävät lapsen olemista laitoksessa ja opettavat sijoitetuille lapsille syy-seuraus -suhteen, oikean ja väärän ja yleensäkin sen, että maailmassa on sääntöjä, mikä on monille sijoitetuille lapsille vieras käsite. Lapset eivät myöskään aina ymmärrä käytöksensä vaarantavan omaa kehitystään tai turvallisuuttaan. Silloin laitoksen henkilökunnalla on velvollisuus ja oikeus puuttua tilanteeseen – auttaa lasta.

Rajoitustoimenpiteiden avulla turvataan niin niiden kohteena oleva lapsi kuin laitoksen muut lapset ja henkilökunta. Samana toistuvalla arjella, tutuilla ja luotettavilla ohjaajilla ja tarvittaessa ammatillisella ja tilanteeseen sopivalla rajaamisella luodaan lap-

selle mahdollisuudet kehittyä. Lapsen on mahdollista kehittyä vasta sitten, kun arjen perusasiat ovat kunnossa. Nämä perusasiat lähtevät rajoista ja avoimuudesta, varsinkin kun työskennellään useamman lapsen asuttamassa laitoksessa. Rajoitustoimenpiteiden avulla voidaan siis keskittyä olennaiseen, eli lapsen kuntoutukseen.

Merkittäväksi eduksi vastaajat kokivat rajoitustoimenpiteiden tarjoaman mahdollisuuden lapsen tilanteen *pysäyttämiseksi*. Rajoitustoimenpiteiden avulla voidaan turvata lasta ulkopuolisilta vaikuttajilta ja tukea mm. päihteettömyyttä monin tavoin; liikkumisvapauden rajoittaminen, henkilöntarkastus ja -katsastus jne. Rajoitustoimenpiteiden avulla voidaan myös turvata se, ettei laitokseen tuoda päihteitä. Rajoitustoimenpiteiden avulla lapsi voidaan asettaa tiiviimpään valvontaan ja puuttua mm. itsetuhoisuuteen, seksuaaliseen rajattomuuteen ja rikollisuuteen.

Rajoitustoimenpiteillä turvataan myös ennen kaikkea lapsen oikeuksien toteutuminen; oikeus erityiseen suojeluun ja huolenpitoon. Lain tuoma tuki on tärkeää niin sijoitetun lapsen kuin häntä hoitavan henkilökunnan oikeuksien näkökulmasta. Yksi vastaajista painotti rajoitteiden käyttämistä joko akuuteissa tai pitkittyneissä tilanteissa keinona muulle kuntoutukselle. Vastaaja myös korosti rajoittamispäätöksen purkamista välittömästi sitten, kun sen edellytykset eivät enää toteudu.

Lähes kaikissa vastauksissa korostui se, että oikeinkäytettyinä rajoitustoimenpiteet eivät haittaa lapsen kasvua ja kehitystä laitoksessa. Yksi vastaajista koki, että väärin toteutettuina rajoitustoimenpiteet saattavat lisätä haastavista kotiololoista tulleen lapsen häpeän ja alemmuuden tunnetta. Rajoitustoimenpiteiden väärinkäyttönä vastaaja piti mm. tilanteeseen nähden liian kovakouraista käytöstä, epäkunnioittavaa puhetapaa, lapsen edun unohtamista sekä lapsen vanhempien informoimatta jättämistä. Vastaaja painotti, että joka tilanteessa olisi muistettava lapsen avoin kohtaaminen, ikätasaisen osallisuuden huomioiminen sekä vanhemmuuden kunnioittaminen.

Muutama vastaaja nosti esille myös haittoja, joita rajoitustoimenpiteet oikeinkin käytettyinä voivat lapsen kasvulle ja kehitykselle luoda. Laitosolosuhteet eroavat aina merkittävästi kotiolosuhteista, mikä jo itsessään voi aiheuttaa stressiä. Rajoitustoimenpiteet kajoavat perusoikeuksiin sekä lapsen yksityisyyteen, mikä voi lisätä stressin määrää. Siksikin tulee miettiä tarkkaan, milloin rajoitustoimenpide on *välttämätön*. Lapsi saattaa myös vastustaa rajoitustoimenpiteitä ja sitä kautta koko laitosta niin vahvasti, että se vaikeuttaa hänen sopeutumistaan laitosisyhteisöön.

Kiinnipitotilanne voi olla lapselle nolo tai traumaattinen kokemus. Osalla lapsista voi olla jo valmiiksi heikko itsetunto sijoituksen alkaessa. Yhteydenpito ja välimatka läheisiin voi olla lapselle haitallista. Sijoitettujen lasten kesken voi vallita myös eriarvoisuuden tunne sen suhteen, millä sijoituspäätöksellä he laitoksessa asuvat; rajoitustoimenpiteitä voi käyttää vain huostaanotettujen tai kiireellisesti sijoitettujen lasten kohdalla.

Yksi vastaajista koki haitaksi myös sen, miten jotkut lapset laitoksessa asuessaan kokevat, ”laitostuvat”. Tästä aiheutuu mm. se, että rajoitustoimenpiteistä tulee ”normaaleja”. Lapset joutuvat käsittelemään rajoituspäätöksiä ja heidän kanssaan keskustellaan asioista, jotka eivät normaalielämään kuulu. Toisaalta lapsi voi myös pyrkiä välttämään jonkin asian käsittelyä rajoitustoimenpiteen muodossa ja kokea, ettei asiaa tarvitse käsitellä muilla keinoin.

Vastaajat kokivat rajoitustoimenpiteiden tukevan työtään erityisesti siten, että niiden avulla arki on hallitumpaa ja laitoksen ilmapiiri vähemmän levoton. Toimenpiteiden avulla pystytään turvaamaan lapsen oma kasvu ja kehitys sekä muiden turvallisuus. Rajoitustoimenpiteiden koettiin antavan työvälineitä ja tukea haastavalle työlle. Rajoitustoimenpiteiden koettiin olevan viimekäden keinoja, jos muuten ei saada lapsen edun mukaista muutosta aikaan. Rajoitustoimenpiteiden avulla voidaan paremmin turvata lapsi (esim. kiinnipidolla), jos tilanne niin vaatii.

Laki ja kirjalliset rajoittamispäätökset tuovat turvaa ja oikeutta, eli henkilökunta voi kokea ”oman selustansa turvatuksi”. Myös lapselle ja tämän vanhemmille on helpompi perustella, miksi on toimittu tai toimitaan rajoitustoimenpitein. Rajoitustoimenpiteitä suorittaessaan työntekijän ei tarvitse samalla tavoin ottaa vastaan lapsen vanhempien valituksia, sillä toimenpiteet ovat perusteltuja, työryhmässä suunniteltuja ja lainvoimaisia. Vastauksissa korostettiin myös sitä, että rajoitustoimenpiteitä ei saa käyttää rangaistuksena.

Vastaajat kokivat rajoitustoimenpiteiden tuovan monenlaisia haasteita laitoksen henkilökunnalle. Useissa vastauksissa haasteena esitettiin juridiset kysymykset. Ajantasaisen lainsäädännön tunteminen on ensiarvoisen tärkeää rajoitustoimenpiteitä toteutettaessa. Juridinen näkökulma korostui vastauksissa myös rajoitustoimenpiteiden kirjaamisen näkökulmasta; kirjaamisen ja tarvittavien kuulemisten tulee olla tarkkoja kaikkien osapuolten oikeusturvan vuoksi. Vastauksissa puitiin juridisen harkinnan merki-

tystä myös rajoitustoimenpiteiden toteuttamisen suhteen; rajoitustoimenpiteiden edellytysten tulee aina täyttyä ja ne tulee olla vahvasti perusteltavissa. Yksi vastaajista koki haasteeksi myös sen, että rajoitustoimenpiteitä voi toteuttaa vain kiireellisesti sijoitettujen ja huostaanotettujen lasten kohdalla ja tämä aiheuttaa joskus hankalia tilanteita avohuollossa olevien lasten kanssa.

Useissa vastauksissa koettiin haasteeksi henkilöstöresurssit. Niitä kuvattiin oleellisiksi etenkin akuuteissa rajoitustoimenpidetilanteissa. Henkilöstöresurssien merkitys korostui ennen kaikkea turvallisuusnäkökulmasta: onko henkilöstöä riittävästi paikalla? Lisäksi haastetta henkilöstöresurssien näkökulmasta toi se, että joidenkin rajoitustoimenpiteiden toteuttamiseen tarvitaan terveydenhuollon ammattilainen tai esim. kaksi sosionomia; onko tällainen tarvittava henkilöstö aina paikalla? Haasteeksi koettiin myös ajankäyttö rajoitustoimenpiteistä aiheutuviin kirjallisiin töihin. Ajankäytön lisäksi kirjallisten töiden näkökulmasta pohdintaa herätti myös riittävä osaaminen niiden tekemiseen.

Yksi vastaajista pohti myös henkilökunnan virhearviointien mahdollisuutta. Eettisestä näkökulmasta vastauksissa korostui rajoitustoimenpiteiden luonne; ne ovat usein akuutteja tilanteita, jotka vaativat henkilökunnalta nopeaa reagointia ja silti eettistä ja juridista harkintaa. Tällöin ammatillisuuden säilyttäminen voi olla haastavaa. Eettisesti kestävä harkintaa tulee käyttää myös rajoitustoimenpiteiden konkreettisessa toteuttamisessa; niiden tulee olla lapselle mahdollisimman vähän epämiellyttäviä.

Perehdytyksen näkökulmasta haasteeksi koettiin perehdytyksen riittävyys ja rajoittamispäätöksen tekemisen uskaltaminen. Laitoksen arjen kannalta kaksi vastaajista pohitti sitä, kuinka osa lapsista voi kokea rajoitustoimenpiteet ”haasteena” ja vastata niihin levottomuudella. Lapsi saattaa protestoida, mikäli ei tunne rajoitustoimenpiteen olevan tarkoituksenmukainen.

Akuuteissa rajoitustoimenpidetilanteissa pidettiin tärkeänä henkilökunnan nopeaa reagointia ja päätöksentekoa. Vastauksissa painotettiin oikeuksien tuntemista, tilannetta ja sekä rajoitustoimenpiteiden edellytysten ymmärtämistä ja toimenpiteen toteuttamisen perustelun merkitystä. Myös henkilökunnalta vaadittavaa rohkeutta rajoitustoimenpiteeseen ryhtymiselle peräänkuulutettiin.

Yksi vastaajista korosti eettisen pohdinnan merkitystä siinä suhteessa, että asiat tulee hoitaa mahdollisimman hienotunteisesti ja aikuismaisella, kypsällä tavalla. Myös lapsen taustojen tunteminen nostettiin esiin eettistä harkintaa vaativana asiana (esim. fyysinen koskemattomuus seksuaalisesti hyväksikäytetyn lapsen kohdalla). Muutama vastaaja koki akuutit rajoitustoimenpidetilanteet ylipäättään ylimääräistä työtä teettävinä, mm. tarvittavan kirjaamisen ja kuulemisten vuoksi:

Ennen rajoitustoimenpidettä usein tapahtuu jotakin normaalista poikkeavaa, mikä ”häiritsee” muuta yhteisöä. Usein rajoitettavan nuoren tilanteeseen keskittyvä henkilökunta tarvitsee lisää resursseja, jotta muiden nuorten arki pyörii entisellään. – – Usein tilanteet ja niiden selvittely + raportointi vaativat työntekijöitä jäämään iltavuoroon.

Akuutti tilanne sitoo henkilökuntaa rajoitustoimenpiteen toteuttamiseen ja tämä edellyttää usein muiden asioiden tekemisen uudelleen organisointia. Rajoitustoimenpiteet kuuluvat usein laitoksen normaaliin arkeen. Kaikkien työntekijöiden tulee olla selvillä kunkin lapsen voimassaolevista rajoittamispäätöksistä, jotta rajoitustoimenpiteitä voidaan toteuttaa, seurata ja kontrolloida.

Lähes kaikki vastaajat kokivat lapsen yksilöllisen huomioimisen toimivan siinä laitoksessa, jossa he työskentelevät ja vastaajat kokivat sen olevan myös ehdottoman tärkeää. Yksi vastaajista kuvaili lapsen yksilöllisen huomioimisen olevan jatkuvan kehittämisen kohteena, joten sikälikin asia koetaan laitoksessa merkityksellisenä.

Vastauksissa korostui se, että jokaiselle lapselle tehdään yksilöllinen kasvatus- ja hoitosuunnitelma. Kunkin lapsen kohdalla pyritään ottamaan huomioon ikä, kehitystaso, käytös, psyykinen vointi ja kokonaistilanne. Lapsen voimavarojen riittäminen mm. koulunkäyntiin on tärkeää ja sitä tukevat arjen rutiinit nukkumaanmeno- ym. aikoi- neen. Lapsi myös saa vapauksia tai rajoituksia sen mukaan, miten hän käyttäytyy.

Yksi vastaajista kuvaili, kuinka jokaisen lapsen kanssa pyritään viettämään aikaa myös kahden kesken. Kahdenkeskinen aika voi sisältää vaikkapa ulkoilua, hierontaa, ruoanlaittoa tai saunomista. Jokaisen lapsen toiveita kuullaan ja siihen liittyen heille myös perustellaan, miksi joitakin asioita ei toteuteta ja jotkut toteutetaan. Tärkeää on, että lapsi tulee kuulluksi. Omaohjaaja huolehtii lapsen asioista, yh-

teydenpidosta ja hankinnoista. Tämän lisäksi jokainen lapsi kohdataan henkilökunnan toimesta arjessa yksilöllisesti, lapseen tutustuen.

Eräs vastaajista kiteytti yksilöllisen huomioimisen siten, että nuori kohdataan yksilönä, asioita arvioidaan hänen omista lähtökohdistaan ja hänen tilanteensa ja problematiikkansa huomioiden, mutta silti säännöt ovat kaikille samat – näin toimitaan oikeudenmukaisesti kaikkien laitoksessa asuvien lasten kesken.

9.2.3 Tilanteiden ”jälkipuinti”

Kaikki vastaajat kertoivat rajoitustoimenpidetilanteiden läpikäymisen tapahtuvan keskustelun keinoin. Vastauksissa korostettiin keskustelua sitten, kun tilanne on rauhoittunut ja hetki keskustelulle on sopiva, kuitenkin mielellään mahdollisimman pian tilanteen jälkeen. Toisaalta yksi vastaajista kertoi, että tilanne käydään joskus läpi rajoitustoimenpidetilanteessa mukana olleen ohjaajan kanssa tämän seuraavan työvuoron aikana. Rajoitustoimenpiteen jälkeen tapahtuvissa keskusteluissa paneudutaan lapsen kanssa mm. seuraaviin teemoihin: syy-seuraus -suhde, kasvatuksen moraaliset arvot ja rajoitustoimenpiteen vaikutus kasvatussuunnitelmaan. Myös nuoren näkökulman esille tuomista pidettiin tärkeänä.

Yhden vastaajan mukaan keskustelun merkitys on tärkeää vielä siinäkin vaiheessa, kun lapsi allekirjoittaa rajoittamispäätöksen. Silloin hänelle vielä kerrataan miksi toimenpide on tehty, miten se on tehty ja mihin se johtaa. Tässä vaiheessa lapselle kerrotaan myös valitusoikeudesta.

Vastauksissa kuvailtiin kysymyksiä, joita rajoitustoimenpidetilanteessa mukana ollut ohjaaja käy läpi lapsen kanssa: Mitä tapahtui? Mitä ajatuksia heräsi? Mitä tunteita heräsi? Olisiko tilanne voitu välttää? Mitä olisi voinut tehdä toisin?

Eräs vastaajista kuvaili lisäksi kirjallista menetelmää, jota käytetään silloin, jos lapsi on käyttäytynyt asiattomasti (esim. uhkaillut tai haukkunut työntekijöitä). Lapsi tekee huoneessaan selvitystehtävän (tarvittaessa ohjaajan avustuksella), jossa hän vastaa em. kaltaisiin, rajoitustoimenpidetilanteeseen liittyviin kysymyksiin. Lisäksi selvitystehtävässä lapsi voi kertoa, mitä hän haluaa sanoa tilanteessa läsnä olleille. Vastaaja kuvaili tilanteet pyrittävän selvittämään voimavarakeskeisesti, jolloin tavoitteena on löytää

vaihtoehtoisia ratkaisumalleja vastaavien tilanteiden varalle jatkossa. Lasta autetaan ennen kaikkea pohtimaan omia tunnetilojaan ja sitä, mikä tilanteeseen johti.

Useissa vastauksissa painotettiin myös ennen rajoitustoimenpidettä tapahtuvaa keskustelua, mikäli se on mahdollista. Tärkeää on myös pyrkiä jatkuvasti arjessa keskustelemaan lasten kanssa heidän mieltään vaivaavista asioista.

Lähes kaikissa vastauksissa korostui tilanteiden läpikäyminen muiden laitoksessa asuvien lasten kanssa silloin, jos rajoitustoimenpiteeseen on liittynyt fyysistä uhkaa (esim. aggressiivinen käytös ja kiinnipitäminen yleisissä tiloissa). Tällöin tilanteesta keskustellaan lasten kanssa. Muutoin tilanteista keskustellaan, jos näyttää siltä, että joku lapsi reagoi tapahtuneeseen. Yleisesti levottomasta ilmapiiristä voidaan keskustella myös nuorten palaverissa.

Eräs vastaaja korosti, että läheskään aina ei rajoitustoimenpidetilanne kosketa koko yhteisöä ja silloin on muistettava hoidon intymiteettisuoja ja vaitiolovelvollisuus. Laitoksessa asuvat lapset ovat monesti myös varsin tottuneita rajoitustoimenpiteisiin, eivätkä tällöin pidä niitä arjesta irrallisina ja jälkipuintia vaativina tapahtumina. Eräs vastaajista korosti myös sitä, että rajoitustoimenpiteistä ei tehdä numeroa.

Kirjallisen selvitystehtävän esitelty vastaaja kuvaili rajoitustoimenpidetilanteen läpikäymistä siten, että lapsi esittelee selvitystehtävänsä yhteisölle ja pyytää muilta anteeksi, mikäli on aiheuttanut heille mielipahaa. Mikäli muut lapset ovat tilanteen ajaksi joutuneet omiin huoneisiinsa, tilanteen ”aiheuttanut” lapsi pohtii, mitä mahdollisesti aiheutti toisille. Myös muilla lapsilla on tällaisessa purkutilanteessa mahdollisuus kertoa, mitä ajatuksia tai tunteita tilanne heissä herätti.

Vastauksissa tuli selkeästi esiin keskustelun merkitys myös tilanteiden puimisessa henkilökunnan kesken. Rajoitustoimenpidetilanteet käydään heti läpi läsnä olevan henkilökunnan, tai tarvittaessa esimiehen kanssa. Eräs vastaajista painotti sitä, että tilanteet on hyvä pyrkiä käymään läpi samana päivänä, koska työvuorojen välissä voi olla useita vapaapäiviä ja näin asia jää helposti käsittelemättä tai se ehtii ”muuttua”.

Muutama vastaajista toi esiin myös sen, että rajoitustoimenpidetilanteita käsitellään tarpeen mukaan henkilökuntapalaverissa sekä työnohjauksessa. Mikäli rajoitustoi-

menpidetilanne on sisältänyt fyysistä uhkaa ja vaaratilanteita, voidaan järjestää debriefing-tilaisuus ulkopuolisen asiantuntijan kanssa.

Eräs vastaajista korosti sitä, että asiasta keskustellaan niin kauan, että uhkaavastakin tilanteesta tulee arkinen. Usein jälkikäteen asian käsittelyssä voi avuksi olla myös huumori, jolloin stressaavasta tilanteesta tulee helpommin lähestyttävä ja kevyempi. Keskusteluissa pyritään siihen, ettei ketään syytetä eikä etsitä virheitä. Työntekijät tukevat toisiaan ja antavat toisilleen positiivista palautetta.

9.2.4 Perehdytys ja henkilöstön valmiudet

Vastaajat kertoivat lakiin ja oikeuksiin liittyvän juridisen perehdytyksen tulleen ennen kaikkea erilaisista koulutuksista, joita oli järjestetty niin työpaikan sisäisinä kuin ulkoisina. Ulkoisia koulutuksia oli pidetty mm. uuden lastensuojelulain tiimoilta.

Opastusta laitoksen sisällä oli vastaajien mukaan saatu niin esimiehiltä, vastaavilta ohjaajilta kuin muilta työkavereilta. Perehdytys oli sisältänyt niin kirjallisia ohjeita kuin perehdytyskansion tutustumista. Monissa vastauksissa painotettiin perehtyneiden esimiesten merkitystä. Osa vastaajista koki saaneensa lakiin liittyvää perehdytystä oman koulutuksena kautta (esim. sosionomi AMK). Yksi vastaajista mainitsi myös laitoksen raportointijärjestelmän olevan apuna, sillä sieltä löytyy tarkat ohjeet siitä, miten tulee toimia.

Eräs vastaajista kuvaili lastensuojelulakiin ja erityisesti rajoitustoimenpiteisiin saamaansa perehdytystä seuraavasti:

Aluksi yleisesti käytäntöihin liittyen, sitten sain uutena työntekijänä seurata, kun muut vanhemmat työntekijät tekivät arvioita, toimivat ja kirjoittivat pöytäkirjoja/raportteja. Kun olin tietoinen ”talon tavoista”, toimin osana työyhteisöä arjessa. (Meillä tehdään niin paljon rajoitustoimenpiteitä, että jokaisen tulee olla tietoinen asioista & valmiudessa).

Kaikki vastaajat olivat saaneet perehdytystä väkivaltaisissa tilanteissa toimimiseen vähintään työyhteisöltä. Suurin osa vastaajista oli lisäksi saanut jonkinlaista koulutusta aiheeseen liittyen. Erilaisista koulutuksista mainittiin mm. MAPA-koulutus, aggressiivisen asiakkaan kohtaaminen -koulutus, voimankäyttö- tai itsepuolustuskurssi sekä

turvallisuus- ja työturvallisuuskoulutukset. Koulutuksista moni vastaaja toi esiin myös työryhmän sisäiset koulutukset, joissa harjoitellaan väkivaltaisissa tilanteissa toimimista sekä turvallista kiinnipitämistä käytännön harjoitusten ja erilaisten tekniikoiden avulla.

Vastauksissa tuli esiin, että työtavoista keskustellaan työryhmässä ja esimiesten kanssa esimerkiksi henkilökuntapalaverissa. Väkivaltatilanteita käsitellään myös työnohjauksessa. Kokemus laitostyöstä sinänsä luo ammattitaitoa uhkatilanteissa toimimiseksi.

Suurin osa vastaajista piti valmiuksiaan rajoitustoimenpiteiden toteuttamiselle hyvinä. Yksi vastaajista kuitenkin kertoi, että opiskelisi mielellään lisää. Hyviä valmiuksia vastaajien mukaan olivat mm. rauhallisuus ja keskustelutaito, perehtyneisyys rajoitustoimenpiteisiin sekä lapsen ja työntekijän oikeusturvan muistaminen. Hyviin valmiuksiin vastaajat luettelivat myös nopean reagoinnin, kyvyn tehdä päätöksiä sekä rajoitustoimenpiteiden hyödyntämisen välineinä, eikä niinkään menetelminä.

Muutama vastaajista nosti esille sen, että heillä on määrällisesti paljon kokemuksellista tieto-taitoa rajoitustoimenpiteistä ja valmiudet sitä kautta ovat vankalla pohjalla. Toimenpiteiden tunteminen tuo varmuutta niiden tekemiseen, mikä tekee työstä kaikkeen miellyttävämpää ja poistaa epävarmuutta. Eräs vastaajista toi esiin myös sen, että pulmatilanteissa voi aina soittaa päivystäjälle/esimiehelle.

Suurimmassa osassa vastauksia lisäperehdytystä kaivattiin lastensuojelulain tulkintaan ja sen käytännön soveltamiseen. Tämä korostui niissäkin vastauksissa, joissa vastaajalla oli työkokemusta useita vuosia. Yksi vastaajista toivoi saavansa lisää työyhteisön yhteistä koulutusta siinä missä toinen kaipasi perehdytystä rajoituspöytäkirjojen tekemiseen. Vastaajista vähiten työkokemusta omaava henkilö toivoi saavansa lisäperehdytystä tilanteisiin, joissa kiinnipitäminen on todennäköistä. Vastaaja toivoi saavansa tietoa siitä, miten kiinnipitämistä edeltäviä tilanteita voisi laukaista muilla keinoin, kuten puheella.

Suurin osa vastaajista – kokeneistakin työntekijöistä – suhtautui lisäperehdytykseen avoimin mielin ja positiivisesti:

Tietoa ei voi olla koskaan liikaa, joten aiheeseen liittyvät koulutukset ovat aina tervetulleita (varsinkin, jos lainsäädännössä on muutoksia).

Tähän asiaan liittyen en katso perehdytystä tarvitsevani. Ehkä jonkun ajan päästä asioita olisi hyvä kerrata.

Nöyryys työtä kohtaan!

10 JOHTOPÄÄTÖKSET

Lähes kaikilla lastensuojelulaitoksissa asuvilla nuorilla on jonkinasteista käytösoireilua tai muulla tavoin haitallisia asioita elämässään, joiden vuoksi heidän asumisensa laitoksessa on tarkkaan määriteltyä ja tuettua. Nuoret tarvitsevat lähelleen aikuisia, joiden kanssa voivat opetella tavalliseen elämään tarvittavia sosiaalisia taitoja. Tämän perustana ja tukena ovat turvalliset rajat ja niistä kiinni pitäminen.

Rajoitustoimenpiteiden käyttö on arkipäivää haastavien murrosikäisten hoitoon keskityneissä lastensuojelulaitoksissa. Tämä asettaa laitosten henkilökunnalle vaatimuksia niin koulutuksen kuin yleisten vuorovaikutustaitojen suhteen. Tärkeää on vahva aikuisuus sekä kyky luoda laitokseen turvallinen ja aikuisjohtoinen ilmapiiri vaikeissakin tilanteissa. Henkilöstöllä tulee olla vankat valmiudet rajoitustoimenpiteiden toteuttamiseen niin juridisen ymmärryksen kuin toimenpiteiden konkreettisen toteuttamisen näkökulmasta. Eettisyys on olennainen osa rajoitustoimenpiteiden suorittamista ja sen korostaminen työyhteisössä esimiestahoilta lähtien on avainasemassa puhuttaessa lasta arvostavasta kohtaamisesta rajoitustilanteissa. Rajoitustoimenpiteiden toteuttamisen tulee aina olla vahvasti perusteltua ja henkilöstön tulee jatkuvasti reflektoida tilanteita, jotta virhearviointien mahdollisuudelta voidaan välttyä.

Perehdytyksen tulee olla selkeää, riittävän laaja-alaista ja sen tulee sisältää myös käytännön harjoitteita esim. väkivaltatilanteiden varalle. Tärkeää on myös pyrkiä luomaan laitokseen kärjistyviä tilanteita välttävä ilmapiiri, jolla osaltaan voitaisiin ehkäistä konfliktitilanteita lasten ja henkilökunnan välillä. Avoin vuorovaikutus ja selkeät säännöt niin henkilökunnan kuin lasten kesken ovat tässä ensiarvoisen tärkeässä asemassa. Henkilöstön yhteiset perehdytys- tai koulutustilanteet auttavat varmasti luomaan yhtenäisen linjan niin rajoitustoimenpiteiden ennaltaehkäisylle kuin niiden toteuttamiselle. Tutkimukseeni osallistuneilla henkilöillä oli omasta mielestään hyvät

valmiudet rajoitustoimenpiteiden toteuttamiselle. Kuitenkin vastauksissa tuotiin esille se, että aina voi oppia lisää, ja toisaalta myös työ lastensuojelulaitoksessa on luonteeltaan sellaista, jota oppii tekemällä ja kokemuksen kautta jatkuvasti lisää.

Kyselyn vastauksissa korostuu se, että rajoitustoimenpiteitä on käytetty perustellusti lapsen edun ja hyvinvoinnin turvaamista edellyttävissä tilanteissa. Toimenpiteistä fyysisintä, kiinnipitämistä, on pyritty ehkäisemään keskustelun keinoin ja lasta rauhoittamiseen ja itse toimenpide on koettu viimesijaisena keinona turvata niin lapsi, laitoksen henkilökunta kuin laitoksen muut lapset. Kärjistyvien tilanteiden ennakkoinnin merkitys nousi tärkeäksi monen eri kysymyksen kautta.

Rajoitustoimenpiteet mahdollistavat lapsen kuntoutumisen laitoksessa. Erittäin merkittävä tekijä on rajoitustoimenpiteiden keino *pysäyttää* lapsen tilanne. Mielenkiintoinen näkökulma on myös se, että joskus rajoitustoimenpide voi jopa toimia positiivisena tekijänä lapsen elämäntilanteessa, koska se voi laukaista ikävän tilanteen ja siitä on opittavissa uutta: päihdeongelma paljastuu, itsetuhoisuus tulee ilmi, luvattoman poistumisen riski pienenee, lapsi oppii käsittelemään tunteitaan muuten kuin esim. päihteiden, karkailun, kiinnipidon tms. avulla. Tuloksista käy selkeästi ilmi, että rajoitustoimenpiteet antavat työntekijöille mahdollisuuksia ja keinoja lapsen kuntouttamiseen ja hoidon turvaamiseen sekä myös edesauttavat rauhallisemman ilmapiirin ylläpitämistä laitoksessa. Rajoitustoimenpiteet siis tukevat lapsen kasvua ja kehitystä laitoksessa ennen kaikkea turvallisten ja pitävien rajojen avulla. Rajoitustoimenpiteiden avulla lapsen on myös mahdollista opetella käsittelemään vaikeita asioita ja tilanteita yhdessä aikuisen kanssa. Riehuttuaan, tavaroita heiteltyään ja kiinnipidossa oltuaan lasta ei – ehkä ensimmäistä kertaa elämässään – jätetä yksin, vaan aikuinen on läsnä ja auttaa tilanteen purkamisessa niin keskustellen kuin sotkujen siivoamisessa auttaen.

Niin hyvin kuin rajoitustoimenpiteet lapsen kasvua ja kehitystä laitoksessa vastausten perusteella tukevatkin, voi niistä olla myös haittaa – etenkin väärin käytettyinä tai huonosti toteutettuina. Perehdytyksen kannalta merkityksellistä olisikin opettaa henkilökunnalle oikeita *tapoja lasten kohtaamiseen ja vuorovaikutukseen yleisesti*. Ei riitä, että tietää miten rajoitustoimenpide teoriassa suoritetaan, vaan se tulee myös osata tehdä käytännössä niin, että lapsen perusoikeuksiin kajoaminen aiheuttaa lapselle mahdollisimman vähän haittaa. Toisaalta rajoitustoimenpiteiden voimakas puuttuva

luonne voi aiheuttaa sen, että osa lapsista protestoi niin voimakkaasti niitä vastaan, että se vaikeuttaa heidän sopeutumistaan laitossyhteisöön.

Jotkut lapset myös ”laitostuvat” ja pitävät rajoitustoimenpiteitä osana normaalia arkea – mitä ne toki monesti laitoksissa ovatkin. Tämän ajattelutavan rikkominen on varmasti tärkeä tehtävä laitosten henkilökunnalle. Lasten tulee oppia rakentavia ratkaisumalleja arjen konfliktitilanteisiin ja oman elämänsä hallintaan. Kyselyn tulosten perusteella on kuitenkin selvää, että lasten kanssa asioita käsitellään yhdessä ja rajoitustoimenpide- tai konfliktitilanteiden jälkeen lapset eivät jää yksin. Myös lasten yksilöllistä huomioimista pidettiin vastauksissa yksimielisesti erittäin tärkeänä ja sen koettiin olevan jatkuvan kehittämisen kannalta erittäin merkityksellinen osa-alue. Lasten yksilöllinen huomioiminen on tärkeä osa laitoksen perustehtävää ja se viitoittaa osaltaan koko lastensuojelulaitoksen lasta kuntouttavaa työtettä.

Riittävät henkilöstöresurssit ovat merkittävä osa rajoitustoimenpiteiden toteuttamista ja seurantaa. Myös henkilöstön perehdytys niin lastensuojelulakiin, lapsen oikeuksiin ja osallisuuteen, kuin itse rajoitustoimenpiteiden toteuttamiseen ja uhkaavissakin tilanteissa toimimiseen on ensiarvoisen tärkeää lastensuojelun laitoshoidossa. Kyselyn tuloksissa henkilöstöresurssien merkitys korostui useammassa kohdassa. Henkilöstöä tarvitaan laitoksessa riittävästi niin sujuvan arjen takaamiseksi kuin konfliktitilanteiden välttämiseksi. Resurssien riittävyys korostuu akuuteissa rajoitustoimenpidetilanteissa. Akuutit tilanteet sitovat aina henkilökuntaa – yleensä useamman kuin yhden työntekijän – ja tällöin on tärkeää huomioida myös muiden lasten turvallisuus sekä laitoksen muut tarpeelliset työtehtävät. Myös henkilökunnan kelpoisuus on tärkeä osa lastensuojelulaitosten henkilöstömitoitusta työvuoron aikana, sillä joidenkin rajoitustoimenpiteiden tekemiseen tarvitaan terveydenhuollon ammattihenkilö tai esim. kaksi sosionomia.

Päivärytmi ja rutiinit ovat merkittävä mielenterveyden kivijalka. Ne ovat ensiarvoisen tärkeitä niin vauvalle, murrosikäiselle kuin aikuisellekin. Pienelle lapselle ne tuovat turvallisuutta ennakoitavuuden ansiosta, murrosikäiselle ne taas tarjoavat turvallista pysyvyyttä ja rajoja sekä konkreettisesti esim. perheen yhteistä aikaa. Myös lastensuojelulaitoksessa arkirutiineilla on valtava merkitys koko laitossyhteisön toiminnan kannalta. Rajat ja rutiinit auttavat sijoitettua lasta kuntoutumaan. Opinnäytetyöni perusteella on ollut myös ilahduttavaa huomata, että lapsuuden puutteita on mahdollista

korjata myöhemmälläkin iällä. Sosiaalisia ja emotionaalisia taitoja on mahdollista opetella vielä murrosiässäkin turvallisessa ympäristössä, turvallisten aikuisten kanssa. Yhteiskuntamme suurten muutosten kourissa on tärkeää, että näitä puitteita luodaan niitä vailla oleville lapsille laadukkaassa sijaishuollossa.

11 POHDINTA

11.1 Opinnäytetyöprosessi

Tiesin jo alun alkaen, että opinnäytetyöprosessini tulee olemaan erittäin kiireinen, mutta päätin ottaa haasteen vastaan ja prosessi eteni tiukassa aikataulussa. Aiheenvahvistuksen hain marraskuussa 2011. Tutkimussuunnitelman työstin vuodenvaihteessa ja suunnitelmaseminaarin pidin 30.1.2012, jolloin teoreettinen viitekehykseni vielä hieman hioutui. Opinnäytetyön teoreettisen viitekehysten sain oleellisimmilta osin valmiiksi tammikuun aikana, mikä oli tavoitteenakin, sillä halusin kyselylomakkeeni najaavan siihen mahdollisimman vahvasti. Työstin teoriaosuutta kuitenkin pitkin kevättä, sillä lähdeaineistoa kertyi luonnollisesti vielä silloinkin ja mielenkiintoisia ajatuksia jo luetun pohjalta heräsi.

Tutkimusluvut anoin kustakin laitoksesta 15.1.2012 ja kyselylomakkeet postitin osallistuville laitoksille alkuperäisestä aikataulustani hieman poiketen 23.2.2012. Vastausaika kyselyyn jäi kuitenkin kolme viikkoa palautuspäivän ollessa 16.3.2012 ja koin sen riittäväksi, sillä 15 lähetetystä kyselystä palautui määräaikaan mennessä 9 kpl. Annoin vielä viikon lisäaikaa palautukseen, mutta sen aikana ei enempää kyselyitä palautunut.

Koin työskentelyprosessin tiukasta aikataulustaan huolimatta – tai kenties juuri sen vuoksi – mielekkääksi, sillä kaikki tuli tehdyksi järjestelmällisesti ja pienen paineen alla mielestäni myös riittävän täsmällisesti. Turhaa aikataulun venyttämistä ei siis ollut eikä myöskään turhaa odottelua, joten prosessi säilyi koko ajan selkeänä mielessä ja myös motivaatio työn tekemiseen säilyi hyvänä koko prosessin ajan. Aihe kaiken kaikkiaan oli erittäin mielenkiintoinen ja niin lähdeaineistoon perehtyminen kuin tutkimusaineiston lukeminen ja analysoiminen oli antoisaa.

11.2 Tulosten luotettavuus

Kaiken tutkimuksen luotettavuutta ja pätevyyttä tulisi jollakin tavoin arvioida. Laadullisen tutkimuksen luotettavuutta lisää tutkijan tarkka selostus tutkimuksen toteuttamisesta, mikä koskee tutkimuksen kaikkia vaiheita. (Hirsjärvi, Remes & Sajavaara 2004, 217.) Tutkimuksessa pyritään välttämään virheitä, mutta silti tulosten luotettavuus ja pätevyys vaihtelevat. Siksi on tärkeää pyrkiä arvioimaan tehdyn tutkimuksen luotettavuutta. Tutkimuksen reliaabelius tarkoittaa mittaustulosten toistettavuutta, eli tutkimuksen kykyä antaa ei-sattumanvaraista tietoa. Tutkimuksen validius puolestaan tarkoittaa tutkimuksen pätevyyttä. Se tarkoittaa tutkimusmenetelmän kykyä mitata juuri sitä, mitä oli tarkoituskin mitata. (Hirsjärvi ym. 2004, 216.)

Tutkimuksen reliaabeliutta on tässä opinnäytetyössä vaikea arvioida, sillä aineistonkeruumenetelmänä oli postitettu lomakekysely, joka toteutettiin vain kerran. Vastausten perusteella kuitenkin koen, että vastaajat ovat ymmärtäneet kysymykset niin kuin oli tarkoituskin ja näin ollen he mahdollisesti vastaisivat pääosin samalla tavoin, mikäli kysely teetetäisiin heille uudestaan.

Lähetin kyselylomakkeet osallistuvien laitosten esimiehille eteenpäin jaettaviksi, sillä luotin heidän arviointikykynsä sen suhteen, että he kohdentavat kyselyt sopiville henkilöille vastattaviksi. En katsonut tarpeelliseksi lähettää kyselylomakkeita kaikkien laitosten koko henkilökunnalle, koska tällöin vastausten määrä olisi voinut kasvaa liian suureksi tiiviiseen aikatauluuni ja opinnäytetyön laajuuteen nähden ja lisäksi vastaajien työkokemus olisi voinut olla liian yksipuolista tavoitteisiini nähden. Myös kyselyiden jakaminen olisi ollut haasteellista, sillä koko henkilökunta on harvoin yhtä aikaa paikalla ja se olisi osaltaan voinut venyttää koko opinnäytetyön aikataulua kyselyiden aikaa vievän jakamisen vuoksi.

Kaikilla vastaajilla oli omakohtaista kokemusta rajoitustoimenpiteistä ja heillä oli myös vähintään vuoden työkokemus lastensuojelulaitoksessa. Näin ollen voidaan luotettavasti todeta, että vastaajilla oli kokemuksellista tietoa rajoitustoimenpiteistä ja tutkimuksen kohdejoukko oli tarkoituksenmukainen. Mielestäni suurimmassa osassa vastauksia korostui vastaajien ammattitaito ja kyky käyttää rajoitustoimenpiteitä oikeaoppisesti ja lainmukaisesti. Tähän vaikuttaa varmasti se, että tutkimukseen osallistuneilla laitoksilla on paljon kokemusta haastavien murrosikäisten hoidosta ja kuntou-

tuksesta ja myös rajoitustoimenpiteet olivat vastaajille tuttuja ja työssään arkipäiväisiä.

Mielestäni onnistuin lomakekyselylläni saamaan kuvailevaa aineistoa. Riskinä nimitäin oli, ettei käsin täytettävä lomakekysely kirvoittaisi vastaajia runsassanaiseen vastaamiseen, mutta onneksi lopputulos osoittautui toiseksi. Jonkin verran oli toki havaittavissa eroja vastaajien motivaation kesken ja osa vastaajista oli niukkasanaisempia, jolloin vastauksesta ei laadullisesti ollut mahdollista saada kovinkaan paljon irti. Suurin osa vastauksista oli kuitenkin esimerkillisiä ja mielestäni lomakkeiden täyttämiseen oli käytetty aikaa. Vastauksista kävi ilmi vastaajien ammattitaito sekä reflektointikyky, mikä on tärkeä osa lastensuojelulaitoksen työntekijöiden ammatillisuutta.

Kyselylomakkeita on käsitelty luottamuksellisesti ja laitosten ja vastaajien anonymiteetti on huomioitu koko opinnäytetyöprosessin ajan. Uskon, että vastaajat ovat kokeneet voivansa vastata luottamuksellisesti ja rehellisesti, sillä he palauttivat kyselyt suoraan minulle ilman välikäsiä ja vastaukset ovat olleet vain minun käytössäni. Kyselylomakkeet hävitetään opinnäytetyön valmistuttua.

11.3 Tutkimustulokset

Mielestäni tutkimukseni vastaa tavoitteisiinsa. Tutkimukseni avulla olen koonnut kymmenlaaksolaisista lastensuojelulaitoksista kokemuksellista tietoa rajoitustoimenpiteistä. Tutkimuksen perusteella voidaan todeta rajoitustoimenpiteiden olevan merkittävä osa haastavien murrosikäisten laitoshoidon. Tutkimukseni mukaan niiden käyttäminen on yleistä ja perusteltua. Rajoitustoimenpiteet koetaan hyödyllisiksi, mutta samalla vahvaa juridista ja eettistä pohdintaa vaativiksi. Tutkimustuloksissa korostuu laitoksen henkilöstöresurssien ja perehdytyksen merkitys suhteessa rajoitustoimenpiteiden toteuttamiseen – kuten myös niiden ennaltaehkäisyyn.

Tutkimuksessani vahvasti esille nousseiden henkilöstöresurssien näkökulmasta pohdin lastensuojelulain roolia sen määrittelyssä. Laki sanelee ainoastaan koko laitoksen henkilöstön vähimmäismäärän suhteessa lasten määrään, mutta ei sitä, kuinka paljon henkilöstöä tulee vähintään olla paikalla *työvuoron aikana*. Mielestäni tämä olisi hyvin oleellinen asia määriteltäväksi, koska laitoksissa olevat nuoret ovat pääsääntöisesti käytökseltään oireilevia ja edellytys nuorten kasvun tukemiselle ja tätä kautta myös laitoksen arjen sujuvuudelle on riittävä henkilöstömäärä kussakin työvuorossa.

Lisäksi pohdin, mikä mahdollisia virhearviointeja rajoitustoimenpiteitä suorittaessa tai suorittamatta jättäessä voi aiheuttaa? Voivatko ne olla yhteydessä puutteellisiin henkilöstöresursseihin? Kasvaako mahdollisuus rajoitustoimenpiteen tekemättä jättämiseen, jos laitoksessa ei ole tilanteeseen nähden riittävästi työntekijöitä paikalla ja toisaalta, voidaanko rajoitustoimenpiteitä joskus käyttää ikään kuin hätävarjeluun liioitteluna? Toki kaikessa ihmisten kanssa tehtävässä työssä tulee muistaa, että tilanteet eivät aina ole yksioikoisia ja monesti myös tulkintoja on niin paljon kuin on niiden tekijöitäkin. Toisaalta myös inhimillisiin erehdyksiin voidaan joskus kompastua. Lastensuojelutyön näkökulmasta olisikin ensiarvoisen tärkeää, että lain tulkinta ja sen soveltaminen käytäntöön olisi mahdollisimman selkeää – mihin toki lastensuojelulain muutoksillakin on pyritty.

Sijaishuollon kehittäminen etenkin lastensuojelulaitosten kohdalla on tärkeä tehtävä. Laitoksiin sijoitettujen lasten tarpeet ovat yhä vaativampia ja näin ollen laitosten tulee kehittää toimintaansa jatkuvasti niin henkilöstön ammattitaidon kuin tehokkaan hoidollisen ja kuntouttavan toiminnan kannalta. Yksityisten lastensuojelulaitosten lukumäärän merkittävä kasvu aiheuttaa osaltaan palveluiden laadun kehittämisen ja valvonnan tarvetta enenevässä määrin.

11.4 Opinnäytetyön merkitys ammatillisen kasvun näkökulmasta

Koin opinnäytetyön tekemisen vahvistavan ammatillista osaamistani monin tavoin. Teoreettisen viitekehyksen pohjalta mieleen palautui monia asioita opintojen aiemmilta vuosilta. Lasten ja nuorten ongelmat lastensuojelun näkökulmasta eivät ole yksiselitteisiä ja yhteiskunnalliset muutokset ovat vaikuttaneet perheiden asemaan nyky-Suomessa. Myös ajankäyttö ja muut perheiden hyvinvointia mittaavat tekijät ovat tietoyhteiskuntaan siirryttäessä muuttuneet oleellisesti. Sosionomin ammattitaidon kannalta on mielestäni tärkeää tiedostaa yhteiskunnallisia riskitekijöitä perheiden, lasten ja nuorten hyvinvoinnille ja pohtia, kuinka niihin omalta osaltaan voisi työssään ennaltaehkäisevästi vaikuttaa. Myös perheiden, lasten ja nuorten oireilun tunnistaminen on tärkeää, jotta tukitoimia voidaan kohdistaa oikea-aikaisesti. Mitä varhaisemmin ongelmiin puututaan, sitä pienemmiksi haitat usein jäävät – ja se on myös yhteiskunnalle taloudellisesti kannattavampaa.

Opinnäytetyötä tehdessä oli mielenkiintoista perehtyä kehityspsykologisiin näkökulmiin ja luoda pääpiirteinen läpileikkaus lasten ja nuorten tarvitsemiin hyvän kasvun

edellytyksiin. Se on tietoa, jota jokainen lastensuojelualalle aikova tulee työssään tarvitsemaan. Lastensuojelutyötä leimaa myös vahva tarve eettiseen pohdintaan. Lastensuojelutyöntekijältä vaadittuja ominaisuuksia ovat eettisen harkintakyvyn lisäksi rauhallisuus, kyky kohdata erilaisia arjen tilanteita konflikteineen sekä ratkaisukeskeinen työskentelytapa. Lain merkitys lastensuojelutyössä on kiistaton ja ajantasaisen lain-säädännön tunteminen niin käytettävissä olevien toimenpiteiden kuin asiakkaan ja työntekijän oikeuksien kannalta on ensiarvoisen tärkeää.

Lastensuojelun laitoshoido on vaativaa, mutta arvokasta työtä. Hyvinvoiva henkilökunta on avainasemassa puhuttaessa laadukkaasta lastensuojelusta ja hyvästä, kuntouttavasta työotteesta lasten parissa. Henkilökunnan työhyvinvointiin tulee panostaa, unohtamatta tietenkään lasta lastensuojelun keskiössä. Lapsilla on oikeus turvalliseen kasvuympäristöön, tasapainoiseen ja monipuoliseen kehitykseen sekä erityiseen suoje-luun ja mielestäni tämä korostuu sijaishuollossa jos missä.

11.5 Jatkotutkimustarpeet

Mielenkiintoiseksi jatkotutkimusaiheeksi prosessin aikana nousi mm. lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän rooli suhteessa rajoitustoimenpiteisiin ja niiden mahdollisesti aiheuttamiin muutoksiin suhteessa asiakassuunnitelmaan. Laki velvoittaa laitoksia raportoimaan rajoitustoimenpiteistä lapsen asioista vastaavalle sosiaalityöntekijälle kuukausittain, mutta mielenkiintoista olisi selvittää, missä määrin sosiaalityöntekijät selvityksiin paneutuvat ja missä roolissa (tarkastaja, arkistoija, lisäselvityksiä ha-luava, jne.)? Monet rajoitustoimenpiteistä ovat laitoksen oman harkinnan alaisia ja oli-sikin mielenkiintoista tietää, miten yksityiskohtaisesti niitä käsitellään esim. asiakas-suunnitelmassa, mikäli asianosainen ei niistä valita. Lapsen asioista vastaavan sosiaa-lityöntekijän rooli olisi siis mielenkiintoinen tutkimuskohde etenkin siitä näkökulmas-ta, miten rajoitustoimenpiteiden vaikutus asiakassuunnitelmaan konkreettisesti näkyy; missä vaiheessa tapahtuu esim. sijaishuollon muutos, jos se katsotaan tarpeelliseksi? Onko käytännöissä havaittavissa eroja tai yhdenmukaisuuksia, ts. toteutuuko lapsen etu aina tasapuolisesti?

Rajoitustoimenpiteiden toteuttamisen kannalta pidän myös niitä kokeneiden lasten nä-kökulman esilletuomista tärkeänä, ts. lastensuojelulaitoksissa asuvien lasten koke-muksia siitä, miten he itse kokevat rajoitustoimenpiteiden tukevan tai haittaavan hei-dän kasvuaan ja kehitystään laitoksessa. Mielenkiintoista olisi myös saada lasten ääni

kuuluviin sen suhteen, miten he itse kokisivat rajoitustoimenpiteiden suorittamisen mahdollisimman eettiseksi.

Lisäksi olisi mielestäni tärkeää kuvata myös haastavien murrosikäisten hoitoon keskityneiden laitosten arkea; mitä on virikkeellinen ja sisällöllinen arki oireilevien nuorten kasvun tukena?

LÄHTEET

- Aalberg, V. & Siimes, M. A. 2007. Lapsesta aikuiseksi – nuoren kypsyminen naiseksi tai mieheksi. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Nemo.
- Almqvist, F. 2004a. Integratiivinen näkökulma. Teoksessa: Moilanen, I., Räsänen, E., Tamminen, T., Almqvist, F., Piha, J. & Kumpulainen, K. (toim.) 2004. Lasten- ja nuorisopsykiatria. Helsinki: Kustannus Oy Duodecim.
- Almqvist, F. 2004b. Perhe ja ympäristö. Teoksessa: Moilanen, I., Räsänen, E., Tamminen, T., Almqvist, F., Piha, J. & Kumpulainen, K. (toim.) 2004. Lasten- ja nuorisopsykiatria. Helsinki: Kustannus Oy Duodecim.
- Bardy, M. 2009. Lastensuojelun ytimissä. Helsinki: Terveysten ja hyvinvoinnin laitos.
- Barth, R. & Chintapalli, L. 2009. Permanence and Impermanence for Youth in Out-of-Home Care. Teoksessa: Kerman, B., Freundlich, M. & Maluccio, A. (toim.) 2009. Achieving Permanence for Older Children and Youth in Foster Care. New York: Columbia University Press.
- Ellonen, N. & Pösö, T. 2010. Lasten väkivaltakokemukset lastensuojelulaitoksissa ja sijaisperheissä. Yhteiskuntapolitiikka-lehti 1/2010. Saatavissa: <http://www.stakes.fi/yp/2010/1/ellonen.pdf> [viitattu: 4.4.2012].
- HE 331/2010. Hallituksen esitys Eduskunnalle laeiksi lastensuojelulain 50 §:n, perhehoitajalain ja omaishoidon tuesta annetun lain muuttamisesta. FINLEX. Saatavissa: <http://www.finlex.fi/fi/esitykset/he/2010/20100331> [viitattu 2.2.2012].
- Heinonen, H. 2012. Hatkalapset. Lapsen maailma -lehti 2/2012, s. 20.
- Hirsjärvi, S., Remes, P. & Sajavaara, P. 2004. Tutki ja kirjoita. 10. osin uudistettu laitos. Helsinki: Tammi.
- Hirsjärvi, S., Remes, P. & Sajavaara, P. 2010. Tutki ja kirjoita. 16. painos. Helsinki: Tammi.

- Häkkinen, P. 1999. Lasta suojaavat yhteisöt. Teoksessa: Sinkkonen, J. & Pihlaja, P. (toim.) 1999. Ulos umpikujasta – miten auttaa tunnehäiriöistä lasta? Helsinki: WSOY.
- Hämäläinen, J. 2011. Perheintervention oikeutus lastensuojelussa. Teoksessa: Pehkonen, A. & Väänänen-Fomin, M. (toim.) 2011. Sosiaalityön arvot ja etiikka. Jyväskylä: PS-Kustannus.
- Impiö, P. 2005. Nuoruusiän kehitys. Teoksessa: Brummer, M. & Enckell, H. 2005. Lasten ja nuorten psykoterapia. Helsinki: WSOY.
- Kananoja, A., Lähteinen, M. & Marjamäki, M. (toim.) 2011. Sosiaalityön käsikirja. Helsinki: Tietosanoma Oy.
- Karppinen, S. 1999. Lapsen henkilökohtainen hoito ja huolenpito lastensuojelulaitoksessa: omahoitajamenetelmä. Teoksessa: Tervonen-Arnkil, K. (toim.) 1999. Vaikeahoitoisten lasten ja nuorten hoitomenetelmiä lastensuojelulaitoksissa. Sijaishuollon neuvottelukunnan julkaisuja 16. Helsinki: Lastensuojelun keskusliitto.
- Kemppinen, P. 2000. Lasten ja nuorten tunne-elämän häiriöt. Vantaa: Kustannusvalmennus Oy.
- Kumpulainen, K. 2004. Epidemiologia ja häiriöiden jatkuvuus. Teoksessa: Moilanen, I., Räsänen, E., Tamminen, T., Almqvist, F., Piha, J. & Kumpulainen, K. (toim.) 2004. Lasten- ja nuorisopsykiatria. Helsinki: Kustannus Oy Duodecim.
- Kyrönseppä, U. & Rautiainen, J-M. 1993. Lapsi laitoksessa. Porvoo: WSOY.
- Laakso, R. 2009. Arjen rutiinit ja yllätykset – etnografia lastenkotityöstä. Väitöskirja. Tampereen yliopisto. Saatavissa: <http://acta.uta.fi/pdf/978-951-44-7808-6.pdf> [viitattu 4.4.2012].
- Lapsen arki ja perushoito sijaishuollossa. Lastensuojelun käsikirja. Sosiaaliportin internetsivut. Saatavissa: <http://www.sosiaaliportti.fi/fi-FI/lastensuojelunkasikirja/tyoprosessi/sijaishuolto/hoitojakasvatus/perushoito/> [viitattu 4.4.2012].

Lastenkoti, nuorisokoti. Lastensuojelun käsikirja. Sosiaaliportin internetsivut. Saatavissa: <http://www.sosiaaliportti.fi/Page/1eb4dae7-21ae-430a-9268-568a7d8ab71c.aspx> [viitattu: 2.2.2012].

Lastensuojelulaitokset. Lastensuojelun käsikirja. Sosiaaliportin internetsivut. Saatavissa: <http://www.sosiaaliportti.fi/Page/13b733cb-468c-4d2d-bd3e-1d921e572cd2.aspx> [viitattu 1.2.2012].

Lastensuojelulaki 13.4.2007/417.

Metteri, A. & Hotari, K-E. 2011. Eettinen kuormittuminen ja toimintaympäristö nuorten palveluissa. Teoksessa: Pehkonen, A. & Väänänen-Fomin, M. (toim.) 2011. Sosiaalityön arvot ja etiikka. Jyväskylä: PS-Kustannus.

Moilanen, I. 2004a. Käyttäytymisen häiriöt. Teoksessa: Moilanen, I., Räsänen, E., Tamminen, T., Almqvist, F., Piha, J. & Kumpulainen, K. (toim.) 2004. Lasten- ja nuorisopsykiatria. Helsinki: Kustannus Oy Duodecim.

Moilanen, I. 2004b. Tunne-elämän häiriöt. Teoksessa: Moilanen, I., Räsänen, E., Tamminen, T., Almqvist, F., Piha, J. & Kumpulainen, K. (toim.) 2004. Lasten- ja nuorisopsykiatria. Helsinki: Kustannus Oy Duodecim.

Ojala, U. 2011. Lapset laitoksista. Lapsen maailma -lehti 3/2011, s. 23.

Pihlaja, P. 1999. Työntekijä ja lapsi. Teoksessa: Sinkkonen, J. & Pihlaja, P. (toim.) 1999. Ulos umpikujasta – miten auttaa tunnehäiriöistä lasta? Helsinki: WSOY.

Roine, M. 1999. Terapeuttinen osasto- ja yhteisöhoito. Teoksessa: Tervonen-Arnkil, K. (toim.) 1999. Vaikeahoitoisten lasten ja nuorten hoitomenetelmiä lastensuojelulaitoksissa. Sijaishuollon neuvottelukunnan julkaisuja 16. Helsinki: Lastensuojelun keskusliitto.

Räsänen, E. 2004. Mielialahäiriöt ja itsetuhokäyttäytyminen. Teoksessa: Moilanen, I., Räsänen, E., Tamminen, T., Almqvist, F., Piha, J. & Kumpulainen, K. (toim.) 2004. Lasten- ja nuorisopsykiatria. Helsinki: Kustannus Oy Duodecim.

Räty, T. 2010. Lastensuojelulaki – käytäntö ja soveltaminen. Helsinki: Edita Prima Oy.

Saarikallio-Torp, M., Heino, T., Hiilamo, H., Hytti, H. & Rajavaara, M. 2010. Lapset huostassa, vanhemmat ahdingossa. Teoksessa: Hämäläinen, U. & Kangas, O. 2010. Perhepiirissä. Helsinki: Kelan tutkimusosasto.

Saastamoinen, K. 2010. Lapsen asema sijaishuollossa – käsikirja arjen toimintaan. Helsinki: Edita Publishing Oy.

Sinkkonen, J. 2004. Lapsen emotionaalinen kaltoinkohtelu. Teoksessa: Söderholm, A., Halila, R., Kivitie-Kallio, S., Mertsola, J. & Niemi, S. 2004. Lapsen kaltoinkohtelu. Helsinki: Kustannus Oy Duodecim.

Sinkkonen, J. 2008. Mitä lapsi tarvitsee hyvään kasvuun. Helsinki: WSOY.

Sinkkonen, J. 2010. Nuoruusikä. Helsinki: WSOY.

Söderholm, A. 2004. Lapsen laiminlyönti. Teoksessa: Söderholm, A., Halila, R., Kivitie-Kallio, S., Mertsola, J. & Niemi, S. 2004. Lapsen kaltoinkohtelu. Helsinki: Kustannus Oy Duodecim.

Thomas, M., Philpot, T. & Walsh, M. 2009. Fostering a Child's Recovery: Family Placement for Traumatized Children. London, GBR: Jessica Kingsley Publishers.

Tervonen-Arnkil, K. (toim.) 1999. Vaikeahoitoisten lasten ja nuorten hoitomenetelmiä lastensuojelulaitoksissa. Sijaishuollon neuvottelukunnan julkaisuja 16. Helsinki: Lastensuojelun keskusliitto.

Timonen-Kallio, E. 2009. Työmenetelmät ammatillisten käytäntöjen vahvistajina. Teoksessa: Tanskanen, I. & Timonen-Kallio, E. (toim.) 2009. Lastensuojelun hyvät työkäytännöt. Turun ammattikorkeakoulun oppimateriaaleja 44. Turku: Turun ammattikorkeakoulu.

Tuomi, J. & Sarajärvi, A. 2009. Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Helsinki: Tammi.

Turunen, M.-M. 2004. Lapsen kaltoinkohtelun psyykkisistä seurauksista. Teoksessa: Söderholm, A., Halila, R., Kivitie-Kallio, S., Mertsola, J. & Niemi, S. 2004. Lapsen kaltoinkohtelu. Helsinki: Kustannus Oy Duodecim.

Väisänen, L., Niemelä, M. & Suua, P. 2009. Sanat työssä – vuorovaikutus ammattitaitona. Helsinki: Kirjapaja.

Väliavaara, C. 2004. Sijoitettu lapsi tunnepyörässä: menetelmiä ja välineitä lapsilähtöiseen lastensuojeluun. Jyväskylä: Pesäpuu ry.

Petra Palm

[REDACTED]
[REDACTED]

puh. [REDACTED]

petra.palm@student.kyamk.fi

TUTKIMUSLUPA-ANOMUS

15.1.2012

[REDACTED]
[REDACTED]
[REDACTED]
[REDACTED]

TUTKIMUSLUPA-ANOMUS

Opiskelen Kymenlaakson ammattikorkeakoulussa sosionomiksi, suuntautumisvaihtoehtonani kasvatus- ja perhetyö. Opinnäytetyöni on osa valtakunnallista tutkimusta, jonka tarkoituksena on kartoittaa henkilökunnan kokemuksia lastensuojelulaitoksissa käytettävistä lastensuojelulain mukaisista rajoitustoimenpiteistä. Aihe on saanut alkunsa Lastensuojelun keskusliiton ilmaistua kiinnostuksena sen tutkimiseen. Varsinaisena toimeksiantajana työssäni on ammattikorkeakoulujen lastensuojeluverkosto. Tarkoituksena on tutkimusten perusteella laatia artikkelisarja aiheesta. Oma tutkimukseni keskittyy Kymenlaakson alueelle.

Aion opinnäytetyössäni selvittää, millaisia rajoitustoimenpiteitä tutkimukseni kohteena olevissa laitoksissa on käytetty ja millaisia kokemuksia ohjaajilla niistä on. Tarkoituksena on kartoittaa, mitä rajoitustoimenpiteet laitosten arkeen tuottavat; mitä etuja, mitä haittoja ja toisaalta, millaisia valmiuksia henkilökunnalla niiden toteuttamiselle on. Laitokset ja vastaajat pysyvät opinnäytetyössäni anonymisinä.

Pyydän lupaa saada suorittaa tutkimus [REDACTED]. Päätöksen voi postittaa minulle oheisessa palautuskuoressa.

Liitteenä olevasta tutkimussuunnitelmasta löytyvät tarkemmat yksityiskohdat tutkimuksen toteuttamiseen liittyen. Vastaan mielelläni lisäkysymyksiin.

Ystävällisin terveisin,

Petra Palm

LIITE

Opinnäytetyön tutkimussuunnitelma

22.2.2012

Hei!

Ohessa kyselylomakkeet palautuskuorineen. Vastauksia toivon saavani 3-5 henkilöltä. Toiveissani oli, että vastaajissa olisi niin kokeneita kuin aloittelevampia työntekijöitä. Jakanet lomakkeet palautuskuorineen halukkaille/parhaaksi katsomillesi henkilöille.

Huomioithan, että vastausaikaa on kolme viikkoa (palautus 16.3. mennessä), joten laitathan lomakkeet jakoon mahdollisimman pian. Kiitos!

Yhteistyöterveisin,

Petra Palm
Sosionomiopiskelija
Kymenlaakson ammattikorkeakoulu

Saatteeksi

22.2.2012

Opiskelen Kymenlaakson ammattikorkeakoulussa sosionomiksi, suuntautumisvaihtoehtonani kasvatusta ja perhetyötä. Opinnäytetyöni tarkoituksena on kartoittaa henkilökunnan kokemuksia lastensuojelulaitoksissa käytettävistä lastensuojelulain mukaisista rajoitustoimenpiteistä Kymenlaakson alueella. Tavoitteena on selvittää, millaisia rajoitustoimenpiteitä tutkimukseni kohteena olevissa laitoksissa on käytetty ja mitä rajoitustoimenpiteet laitosten arkeen tuottavat ennen kaikkea lapsen tarpeiden näkökulmasta. Tärkeänä teemana työssäni on myös henkilökunnan jaksaminen haastavassa työssä ja heidän valmiutensa rajoitustoimenpiteiden toteuttamiselle. Laitokset ja vastaajat pysyvät opinnäytetyössäni anonymisinä.

ÄLÄ SÄIKÄHDÄ KYSELYN SIVUMÄÄRÄÄ!

Kysymyksiä ei ole niin paljon, kuin miltä ensisilmäyksellä näyttää – olen vain jättänyt runsaasti vastaustilaa. Toivon, että vastaat kysymyksiin mahdollisimman *KUVAILEVASTI*. Vastaathan kyselyyn *rauhassa, avoimin mielin ja rehellisesti*. Näin voit olla omalta osaltasi kenties kehittämässä lastensuojelun laitoshoidtoa yhä paremmin sijoitettujen lasten sekä heitä hoitavan henkilökunnan tarpeita huomioivaksi.

Palautathan kyselylomakkeen **16.3.2012 mennessä**. Postimerkillä varustettu palautuskuori on ohessa.

Suuri kiitos osallistumisestasi!

Ystävällisin terveisin,

Petra Palm
Sosionomiopiskelija
Kymenlaakson ammattikorkeakoulu

Taustatiedot

1. Toimenkuva

- ☐ vastaava ohjaaja
- ☐ ohjaaja
- ☐ muu, mikä _____

2. Työkokemus

_____ vuotta _____ kuukautta

Rajoitustoimenpiteisiin liittyneet tilanteet

3. Mitä rajoitustoimenpiteitä olet käyttänyt?

- ☐ Yhteydenpidon rajoittaminen
- ☐ Aineiden ja esineiden haltuunotto
- ☐ Henkilöntarkastus
- ☐ Henkilönkatsastus
- ☐ Omaisuuden ja lähetysten tarkastaminen
- ☐ Lähetysten luovuttamatta jättäminen
- ☐ Kiinnipitäminen
- ☐ Liikkumisvapauden rajoittaminen
- ☐ Eristäminen
- ☐ Erityinen huolenpito

4. Kuvaile jotakin tilannetta/tilanteita, jossa rajoitustoimenpidettä on käytetty (missä tilanteessa, minkä seurauksena jne.)?

5. Olisiko rajoitustoimenpide kyseisessä tilanteessa/tilanteissa voitu välttää? Miten?

6. Jos rajoitustoimenpidettä ei voitu välttää, niin mikä oli syynä?

Rajoitustoimenpiteet ja laitoksen arki, ennakointi

7. Millä tavoin rajoitustoimenpiteet tukevat lapsen kasvua ja kehitystä laitoksessa?
8. Millä tavoin rajoitustoimenpiteet haittaavat lapsen kasvua ja kehitystä laitoksessa?

9. Millä tavoin rajoitustoimenpiteet tukevat laitoksen henkilökunnan työtä?

10. Mitä haasteita rajoitustoimenpiteet tuovat henkilökunnalle?

11. Mitä akuutti rajoitustoimenpidetilanne vaatii henkilökunnalta normaaliin arkeen verrattuna?
12. Huomioidaanko lapsia laitoksen arjessa mielestäsi riittävästi myös yksilöllisesti ja miten se näkyy?

Tilanteiden ”jälkipuinti”

13. Miten rajoitustoimenpiteisiin johtaneet tilanteet käydään läpi kyseessä olleen lapsen kanssa?
14. Miten rajoitustoimenpiteisiin johtaneet tilanteet käydään läpi muiden laitoksessa asuvien lasten kanssa?
15. Miten rajoitustoimenpiteisiin johtaneet tilanteet käydään läpi työyhteisössä?

Perehdytys ja henkilöstön valmiudet

16. Millaista perehdytystä olet saanut lastensuojelulaista (erityisesti rajoitustoimenpiteisiin liittyen)?
17. Millaista perehdytystä olet saanut väkivaltaisissa tilanteissa toimimiseen?
18. Kuvaile omia valmiuksiasi rajoitustoimenpiteiden toteuttamiselle.
19. Mistä toivoisit saavasi lisää perehdytystä?